

SZÉPIRODALOM
SZOCIOGRÁFIA
MŰVÉSZET

1996. MÁJ 10.

KÖR

RÁS

96. 5

TARTALOM

Baka István emlékezete

Baka István	1	Rapszódia; Sztjepan Pehotnij feltámadása; Délután. Nyár (versek)
* * *	5	Szekszárdi mise (Beszélgetés Baka Istvánnal – Az interjút Dránovics István készítette)
* * *	15	Vallomás versekről (Baka István vallomása saját szövegezésében és gépiratáról 1992. augusztus 7. – Közreadja Árpás Károly)
Baka István	17	Kortársaim – Zalán Tibor
Benyik György	19	Most, hogy az Istenről beszélünk (Interjú Baka Istvánnal – 1995. június 23.)
Szepesi Attila	28	A Sátán oltárképei (verseiklus)
Géczi János	32	1993. július 21.
Kovács András Ferenc	38	Alekszej Asztrov töredéke; Sztjepan Pehotnij emlékére (versek)
Balog József	40	„Én mindig képekben láttam a világot” (Baka István-kazetták)
Kántor Péter	45	Levél Baka Istvánnak (vers)
Szív Ernő	47	A berlini fekete-füzetből
Pintér Lajos	53	Úröm (vers)
Gáspár György	54	Egy kisfiú a vámpírvilágban
Szigeti Lajos Sándor	56	„Tűzbe vetett evangélium” (Baka István indulásáról és istenkereséséről)
Szőke Katalin	65	A költő és műfordító szerepcseréje (Baka István költészetének orosz kulturális kódja)
Zalán Tibor	73	Avarpergés (vers)
Varga Magdolna	75	A lánc-metaphora nyomában (Gondolatok Baka István metaforáinak sajátosságairól)
Bombitz Attila	81	Tükörcserepek tárcában (Metszet Baka István publicisztikájáról)

Baka István

Rapszódia

Fázom

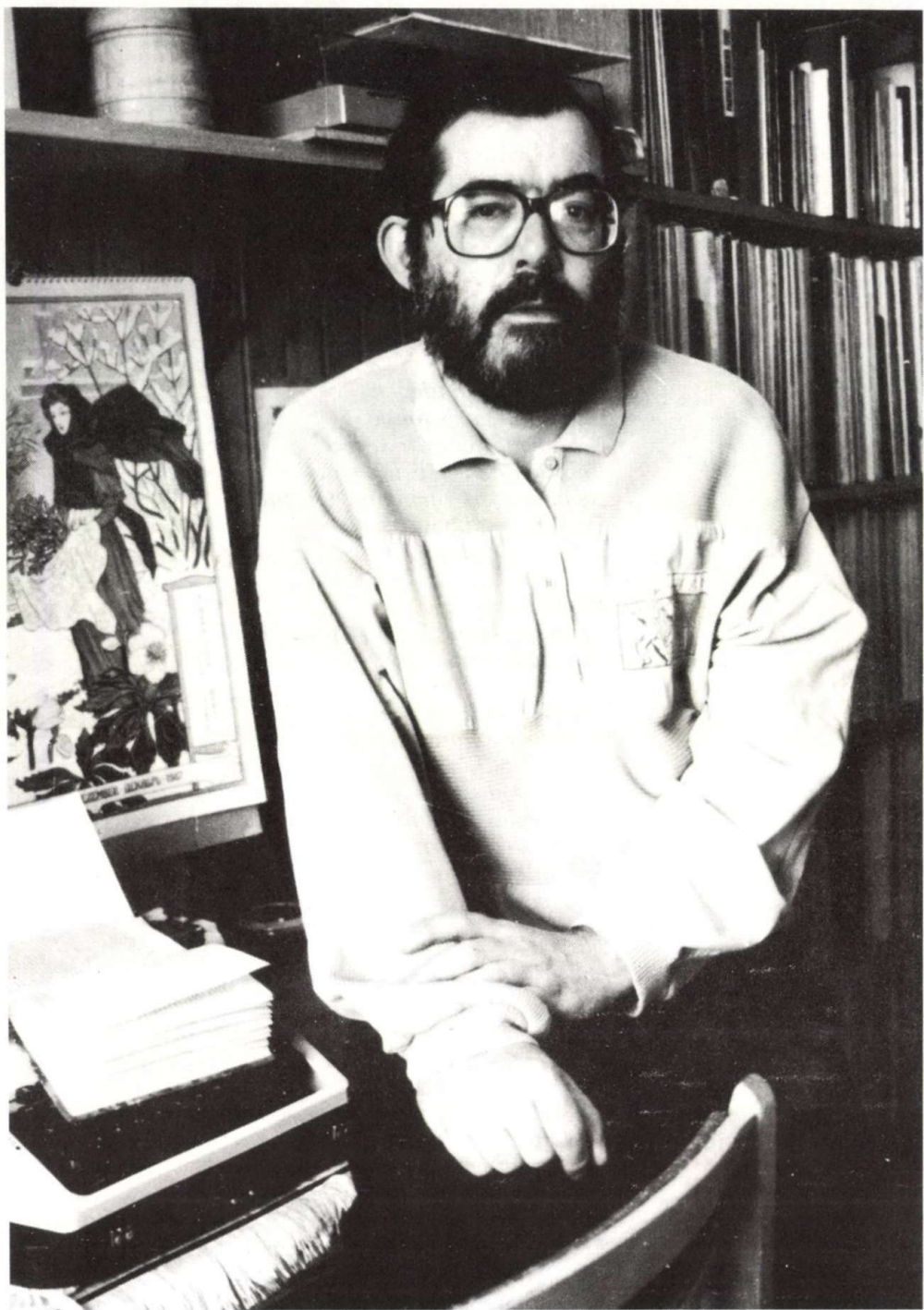
*Ez a tél hidegét a csontban
Növeszti vázzá elmeszesedett
Napok hetek
Deres didergő idegek
Iszalagjaival befonva
Csak belül fehérlik a test
Körötte hús vér belek mocska
Belül szilárd gerinc még az idő
De körötte abban mi eleven
Szövet burjánzik gennyed a Jelen*

Február eresze alatt

*Jégcsap csöpög fejemre pillanat
Pillanatot követ akárha
A vallatásra várva
Kínzókamrában állnék
Az űrben a galaktika-spirál még
Lökdösi felhúzott rugó a perceket
A Föld remeg
Megdördül és lavinaként lezúdul
Az ezredvég és mindent elsöpör
Kezdődhet újra
Az Isten és a Sátán közti pör
Csak itt alant már nem marad tanúja*

Mint lovak szemét a halál

*Vadvizeket homályosít a jég
A táj zihál
S még rúgkapál lerogyva
De szügyéből kiáll
Egy jegenye pikája s fölmered a Holdra
Ez hát a vég
Mondogatom most majd elővezetnek
Létem cellájából s mindent bevallok
Nem szórok átkokat az égre
Mert féreg-sorban tartott*

Baka István

*A szívét rágtam én is Isten férgé
Fázom*

*Ez a tél hidegét a csontban
Csontjaimban növeszti vázzá
Halálfejem hiába is vigyáznám
Napok hetek havak havában arcom
Mészváza összeroppan
Mint múmiát a percek
Gézzel körültekernek
Orrom két likja árváll
Húlt páram messzi száll már*

**CSILLAGFÉNYSZALMA-ALMON
UTOLSÓ ÉJEM ALSZOM**

A verset E. Á. őrizte meg, emlékezete szerint 1990 elején íródott.

Sztyepan Pehotnij feltámadása

1

*Nem lettem sírra, így hát visszajöttem,
Van föld alattam, ám nincs ég fölöttem,
S volna is, mit kezdenék vele, –
Annak az égnek úgyszincs istene.*

*Találkoztam, míg éltem, angyalokkal,
Nem eggyel, s azt se mondhatnám, hogy sokkal,
De szárnyuk mára zúzmarás, hideg, –
Nem úznek el, de meg se védenek.*

*Voltam, ki voltam, s vagyok, ki vagyok,
De nem leszek – csak ennyit tudhatok
Előre, biztosan, de semmi mást,
Így ítélj meg s a bűnöm így bocsásd!*

2

[.]

Délután. Nyár

1

*A talpig lekaszált mezőn,
füvek kínjára nem gondolva,
ballagni csak révedezőn,
mintha minden most akkor volna:*

*nyár, délután, a gát, az erdő,
pipacs-piros (rég odavan),
s a felhő-siheder: tekergő
az égen, mint lenn jómagam.*

2

[.....]

Szüleivel és húgával

Szekszárdi mise

(Beszélgetés Baka Istvánnal)*

– *Nem tudom, hogy Baka Istvánnak mit jelent ma Szekszárd?*

– Hát, a mindent jelenti. Én azt egy könyvem fülszövegén is leírtam, hogy Szegeden lakom, de Szekszárdon élek. És ezt nagyon komolyan gondoltam, hát talán azért is, mert a Szegeden való meghonosodásom igazán nem sikerült. Nagyon sok oka van. És bennem mindig is élt egy nosztalgia szülővárosom iránt, ahol bizonyára ugyanolyan rosszul éreztem volna magam, ha ott maradok. Ezek természetes dolgok, tehát nem is a jelenéhez kötődöm én ennek a városnak, hanem a múltjához, vagy mondjuk úgy, a félmúltjához, a hatvanas évekhez, amikor kamasz voltam. Nem a gyerekkor volt számomra az éden. Egy megalázott, gyámoltalan gyermek voltam. Nagyon rossz iskolába is jártam. Persze, nehogy megsértődjenek a tanárain, nem ők tehetek róla; az idők tehetek róla. 1958-61-ig, amikor felső tagozatos voltam, elég szigorú idők voltak. De a középiskolai évek, a gimnázium, az akkori barátság, és a városnak az akkori képe, egy ideális kisváros képe – én ezt akkor annak éreztem, és ma is annak érzem – ez az, ami alapvető élményem. Egy olyan város volt akkor Szekszárd, amely még nem vált el a természettől. Tehát a szőlők még benyomultak a házak közé, a dombok még nem voltak teleépítve otromba lakótelepekkel, de ilyen csicsás villákkal sem. A város szegényes volt, és nem sok nyomát viselte a '45 utáni változásoknak. Mondhatom, hogy hál» istennek, alig egy-két Sztálin-barokk épület van a városban. Azok is a szerényebb, a szegényesebb fajtából. És én, bár nem ismertem a régmúlt időket, s fogalmam sem volt arról a kultúráról, amit ezek jelentettek, húsz évvel később, Mészöly Miklós novelláiból értettem meg, hogy mi volt a régi Szekszárd; és persze a Halálfiaiból, Babits könyvéből. De mégis benne éltem, a díszletek még megvoltak, bár az előadás már véget ért. És ezek a díszletek alapvetően élményem lettek.

– *Említetted Babits Mihályt, Mészöly Miklóst. Nem tudom, hogy mint alkotó író, költő, ezek az elődök – bár Mészöly Miklós tulajdonképpen kortársad – ők jelentenek-e számodra valamit?*

– Sajnos, amikor én eszmélkedtem, akkor Babits Mihálynak még nagyon rossz híre volt. És szégyeltem magam, mert kicsit hittem is ebben, igaz, hogy ebben erősen befolyásolt elfogultságom József Attila iránt. És ez a József Attila és Babits közötti ellentét, amit, hát, azt hiszem, a sztálinista irodalompolitika túlfokozott, nem volt akkora – erre később kellett rádöbennem – ez erősen befolyásolt abban, hogy ne szeressem meg Babitsot. Sajnos, nem szerettem. Szégyeltem bevallani, még a Babits házba is, ami sokáig nem is volt nyitva, csak 1974-ben mentem el. És nagyon későn értékeltem át a saját naív, ostoba Babits-képemet. Természetes, hogy ma ugyanannak látom, mint mások. Nagyon tisztetem, nagyon nagyra tartom, de életem legfogékonyabb éveiben nem hatott rám. Nem tudom, hogy sajnáljam-e ezt a hatást. Azt hiszem, hogy sajnálnom kellene; de nem hatott rám, sem a verseimre... hát hogy a prózámra nem hatott, abban már nem vagyok olyan biztos. Mert a *Halálfiat* egyetlenista koromban nagyon lelkesen olvastam. Lehetséges, de ez a hatás nem tudatosult bennem. Mészöly Miklós: én azért hadd tekintsem elődömnek, hi-

* Az interjút készítette Dránovits István. Operatőr: Mayer Zoltán

szen nemzedékekkel idősebb nálam. Nagyon későn jutottam el őhozzá, csak a '80-as évek elején. És elég ritkán találkozom vele. Én különben sem voltam soha az, aki a nagyokat kereste. És Mészöly Miklós műveit is akkor kezdtem olvasni. Olvastam már addig is, de nem elég rendszeresen, és nem elég alaposan, miután a magam *Szekszárdi miséjét*, tehát a Szekszárd melletti hitvallásomat letettem. Meg akkor kezdett el érdekelni Szekszárd múltjának a többi része. Egyébként ő is, a '80-as években kezdte megírni Szekszárdot. Bizonyára te is emlékszel a *Megbocsátás* című kisregényére, ami a régi *Mozgó Világ* utolsó számában jelent meg, s később könyv alakban is, óriási hatást tett rám. Egy kicsit azért is, mert ismertem a helyszíneit. Még tisztáztam is vele azt a famandzárdos házat, ami ott van a Fürdőház utcában. És tőlem tudta meg, hogy ott valóban egy bírósági írnok lakott. Ő csak kitalálta. De hát ilyen az élet. Ez ugyanaz, mint Marquez a *Száz év magányában* leír egy vitorlás hajót, amit az őserdőben találnak meg. Pár évvel a regény megjelenése után a kolumbiai őserdőben találtak is egy ilyen hajót. Tehát nagyon nagy hatást tett rám minden műve, természetesen, amikor végre eljutottam hozzá. Nagyon rosszul tájékozódtam. Van, amiben jól – azt hiszem, költészetben jól; a prózában kevésbé. Nekem abban, hogy Mészöly Miklóst – akit nagyon száraznak éreztem – hogy őt megszeressem, sokat segített a saját szekszárdiságomra való ráébredés, és hogy megkeressek mindent, ami ehhez a városhoz tartozik, és hát Mészöly Miklós talán legszebb műveit írta Szekszárd ihletésével. Azt nem mondanám, hogy Szekszárdról, mert az irodalomban a helyszínek mindig spiritualizálódnak, mint ahogy már a *Halálfiában* is, az Szekszárd is, Pécs is, és egyben a magyar kisváros is.

– *Azt hiszem, kézenfekvő a kérdés, hogy magyar kisváros-kultúra a hagyományok és ezek megjelenése egy életműben... Ennek kapcsán jut eszembe, hogy végül is nem tudom, említetted Szekszárd kultúráját, régi kultúráját, és egyáltalán az európai kisvárosok kultúráját, ez... milyen hatással volt rád, van-e valamilyen hatással, egyáltalán meg tud-e ez jelenni benned tudatosan? Gondolok itt arra, hogy egy ezeréves hagyomány, egyfajta kultúra, ami óhatatlanul átsugárzik, nemcsak műveken és alkotókon keresztül, hanem egy népesség viszi ezt tovább. Erről van-e valamilyen véleményed?*

– Hát, nem véleményem van, nekem érzéseim vannak. Az én helyzetem elég nehéz ebben a tekintetben, ugyanis a magyar kisvárosok kultúráját is elsősorban a középosztály képviselte. Amihez Mészöly családja tartozott például, vagy Babits családja. Az én családom nem. Az én apai és anyai nagyapám iparos volt, az egyik kőműves, a másik asztalos, az egyik szekszárdi, a másik tolnai, az egyik magyar minden vonatkozásban, a másik szláv és – nem, sváb nem is volt a családban; egy osztrák volt az egyik dédnagyanya. Tehát számomra nem jelentett a középosztály kultúrája, mentalitása példát. Sőt, kamaszkoromban, amikor ugye, hangversenyekre jártam, és ott a kopott kabátjaikban és háború előtti prémjeikben megjelentek a középosztálybeli hölgyek és urak, én kissé mulatságosnak éreztem őket. Ma már egy kicsit szégyellem magam ezért. Meg lenéztem a konzervatívizmusukat, ami persze ugyanakkor hagyományőrzés is volt. Nekem erre rá kellett döbbernem. Én igazából az atmoszféráját éreztem a kisvárosnak. És talán mégis mélyebb élmény volt ez a középosztályos atmoszféra, a vármegyeháza hangversenyterme, Szekszárd belvárosának a kínosan rendbentartott házai. Ugye, Szekszárd mezőváros volt, de ez a paraszti arca nem jelent meg igazán számomra. Mert nem volt már a családom paraszt; apám sem volt az. Apám katona volt a háború alatt, aztán, hogy is mondjam, gyalogrendőr. A nagyapáim, mondtam, hogy iparosok voltak. Igazából ennek a középosztályi kultúrának a peremére is alig kerültek el. Nem bánom, mert én büszke vagyok a plebejus származásomra ugyanakkor, de egyrészt nem érhettek azok a hatások, amik a népből jötteket érik; és nem érhettek azok a hatások sem, amik az értelmiségieket, a régi középosztálybelieket érintik. Tehát én mindig egy

köztes helyzetben voltam, igazából nagyon nehezen tájékozódtam. Én egyszerre rajongtam Majakovszkijért és Rilkéért, ami egy nagyon furcsa dolog. Később persze választanom kellett és természetesen Rilkét választottam. De ez jellemezte az én felemás helyzetemet. És nemcsak az enyémet, hanem azt hiszem nagyon sokakét, akik akkoriban nőttek fel, amikor én.

– *A család, a közösség, ami nevelt, milyen értékrendet tudott átadni Neked – ha átadott ilyet egyáltalán?*

– Átadott. A munka becsületét. Más nem tudok erre mondani. Nagypapám is, szüleim is... mindenféle munkának a becsületét. Nem tudok ennél többet mondani.

– *Ezt azért is kérdeztem, mert egy tanárunk a főiskolán, Ungvári Tamás, azt mondta, hogy Magyarországon kitüntetést kapni lehet. És ezzel ő – azt hiszem – elég egyértelműen célzott arra, hogy ez a társadalom, amit kelet-európai vagy szocialista társadalomnak neveznek ma sokan, talán legnagyobb hibáját azzal követte el, vagy tragédiáját azzal okozta, hogy a kialakult, a kultúrában hagyományozódott értékrendeket szétverte. És a mai életünk, a mai valóság, azt hiszem erre nagyon sok példát szolgáltat. Ez most nem egy kérdés, de nem tudom, hogy erről mi a véleményed?*

– Teljesen egyetértek veled. És az én zavarodottságomat és nehéz tájékozódásomat ez is okozta. Valóban, amikor felnőttem, akkor azt kellett látnom, hogy nincsen becsülete a munkának. Én ezt nem tudom, hogy a szüleimtől és nagyszüleimtől... most már tudom, hogy mint hagyományt örököltem. De én kamasz koromban azt hittem, hogy ez a szocialista társadalomnak az erkölcs. Tévesen hittem, sajnos. Az az igazság, hogy az ember sok mindenben hisz fiatal korában. Ugyanolyan naívan, mint egy vallásban, egy társadalmi ideológiának a tételeiben. Én komolyan vettem a közösséget, komolyan vettem az egyenlőséget. Sőt, még a szabadságot is, bár arról fogalmam sem lehetett, hiszen sohasem éltem szabadságban. És az első nyomasztó élményem az egyenlőség hiánya volt, amikor rádöbbenem húszéves koromban, hogy szó sincs egyenlőségről; na, aztán egyre inkább a szabadságnak a hiánya. És ez a hiány is lett az én erkölcsöm, amennyiben van erkölcsöm. Hát van, mert persze hogy van. Nem akarom magamat rosszabbnak mutatni, mint amilyen vagyok. De amit, amit... ha most lebontjuk az ideológiai hülyeségeket, meg egyáltalán minden ideológiát, akkor azt, amit a családomtól, környezetemtől örököltem, az az, hogy az embernek a munkáját el kell végeznie. És én úgy érzem, hogy elvégzem. Ha kevés munkám van, a keveset, ha sok munkám van, a sokat. De hát egy teljesen triviális példát hadd mondjak: én még soha nem adtam le későn fordítást, mondjuk. Mindig mindent határidőre megcsináltam. Ami nagyon ritka a magyar irodalmi életben, ezzel még csodálkozást is keltettem, mert igazából sehol sincs már meg a szótartásnak, a határidő betartásának a becsülete.

– *Mi a véleményed arról, hogy megkaptad a József Attila-díjat?*

– Hát nagyon nehéz erről beszélnem, mert emögött is sebek vannak, sajnos. Ugyanis engem először József Attila-díjra 1977-ben javasoltak, a '77-es József Attila díjra, természetesen még '76-ban, első kötetemre. Nagy László és Kormos István. Nagy László naplójában is szerepel ez az egy mondat. Akkor nem kaphattam meg. Fájts is egy kicsit, meg meg is értettem; hát akkor éppen valami botrány volt a verseim körül. De aztán a második kötetem is javasolta ugyanaz az Írószövetség, és aztán a harmadik kötetemet is kétszer, háromszor. Azt hiszem, ez a hatodik javaslat, amire végre befutottam. Ilyenkor az ember már elégtételt sem érez, az öröm megkopik. Ezzel ugyanúgy van az ember, mint egy növel, akire tíz évig áhítozik, és akkor kapja meg, amikor már az is megöregedett, meg ő is. És közben ennek az erkölcsi értéke a társadalom szemében is megkopott. Az én szememben sohasem volt igazán, mert én azt éreztem, hogy nem az a fontos, hogy kinek milyen címei vannak. A József Attila-díj egy bárói cím, ezt lássuk be. Aztán jön a grófi, a Kossuth-díj, meg a

hercegi díj, azt már nem is tudom, micsoda. Nem ez az érték, hanem az, amit az ember letesz az asztalra, meg hogy annak visszhangja van-e. Igaz, hogy visszhangban sem volt sokban részem. De azért mégsem mondom azt, hogy nem örülök neki. Örülök neki, hogy nem Aczél György kezéből, illetve nem az ő képviselőletének kezéből kellett átvennem. Hogy az a kultúrpolitika, amelynek képviselői nemcsak az én nevemet húzták ki, nálam nagyobb neveket is, például Mészöly Miklósét. Hogy NEM azoktól kellett megkapnom, és hogy engem az Írószövetség javasolt ezúttal is. Erre azért büszke vagyok. De ugyanilyen büszke voltam, vagy még talán büszkébb is a Graves-díjra, ami valóban csak szakmai díj, és a hatalomnak nincsen beleszólása. És megmondom őszintén – és ezt őszintén mondom, nem udvarolni akarok Szekszárdnak – én legalább annyira örültem a Babits emlékplakettnek, amit '86-ban kaptam meg. Ennyit erről.

– *Noha nem szeretnék származásodnál és Szekszárdnál leragadni, de azt mindenképpen megkérdezném, hogy egy plebejus-származék a mai irodalmi életben hova sorolja magát, ha egyáltalán elfogad valamilyen címkét bárkitől is?*

– Mondjál címkéket!

– *Hát urbánus, vagy népi indíttatású, vagy...*

– Mivelhogy a származásom, mondhatjuk azt, hogy népi, akkor én népi lennék. De mégsem vagyok az. Népies meg semmiképpen sem. Urbánus sem vagyok. Nemzeti vagyok. Ez talán – úgy érzem –, hogy mind a kettőt magába foglalja. Tehát sem egy paraszti, sem egy nagyvárosi kultúra, hanem ami a kettő között van. Talán mentalitásban is, meg hagyományokban is. Bár amennyire nekem hagyományaim voltak. Hiszen nekem a hagyományaimat meg kellett keresnem. Én nem kaphattam készen, sajnos. Pontosan azért, mert a szüleimnek is el kellett felejteniük a saját hagyományait, ahhoz, hogy megmaradjanak, hogy életben maradjanak, hogy dolgozhassanak... hogy: ez volt az ötvenes és hatvanas évek... Tehát nekem a hagyományokat meg kellett keresnem; nekem szellemi hagyományokat kellett keresnem könyvekből. Tehát ami nekem hagyomány, az szinte mind könyv. És ami mentális hagyomány, az meg azt hiszem, hogy öröklődött. Mert ugyanezzel a kulturális érdeklődéssel én lehettem volna bármi. Tehát én nem vagyok sem népi, sem urbánus. Ezt egyszer már Szegeden is elmondtam egy nagyon provokatív kérdezőnek, aki mindenáron népiesnek akart beállítani a maga urbánus magasságából. Én akkor azt mondtam, hogy plebejus vagyok, most azt mondanám, hogy nemzeti-urbánus vagyok. Tehát mind a kettő. És nézd, ez nem véletlen, hogy engem a Hitel is szívesen közöl, és az Újhold-Évkönyvben is szerepelek. Bár Csoóri Sándor is szerepel az Újhold-Évkönyvben. Hát igazából úgy érzem, hogy ma már csak a gyenge, és a politika (akár az ellenzéki, akár a hatalmi politika) felé kacsintgatók használják ezeket a kategóriákat.

– *Mennyire élsz benne, ha egyáltalán van ilyen, a magyar irodalmi közéletben?*

– Közéletben nem akarok benne élni. Én nem vagyok alkalmas arra, hogy gyűléseken szónokoljak. És az a véleményem, hogy a költő ne az agórára menjen hordószónoknak, hanem írjon. De ha alkalmas lennék rá, akkor bizonyára megtenném. Nem vagyok. De ennek ellenére nagyon tiszteltem Csengey Dénest, aki erre alkalmas. És nagyon tiszteltem Csoóri Sándort; és nagyon tiszteltem Tamás Gáspár Miklóst is, hogy ne csak a népieket mondjam. De én ezt a szerepet, mivel nem tudnám tisztességesen ellátni, jobb, ha nem vállalom, jobb, ha csak írok. És ez nem meghát-rálás, mert azokban az időkben, amikor nem volt szabad bizonyos dolgokat leírni, én leírtam. De nem azért, mert politizálni akartam, hanem azért, mert a létélményem volt. Továbbra is csak azt akarom írni. Most kevésbé politikusabban, biztosan, mert most már politizálnak végre az újságok is. Volt időszak, amikor csak a költészet politizálhatott. Akkor a költőnek erkölcsi kötelessége volt. És ha nem érez-

te annak, akkor éreznie kellett, akkor létélménye volt; ezt tudom csak mondani. Ezért tulajdonképpen olyan létélmény-lírárt szeretnék művelni, mint Pilinszky Jánosé. Csak az én létélményeim egyrészt nem olyan magasak, mint az övé, másrészt pedig... hogy is mondjam, más a kiterjedésük. A mélységük nem akkora, de a kiterjedésük talán nagyobb. De ez is létélmény-líra.

– *Ha megjelenik egy műved, publikálsz egy folyóiratban, kinek a figyelme fontos számodra? Meghatározható-e ez így, ha már beszéltünk itt az értékekről, és a kitüntetések viszonylagosságáról? Azt hiszem, hogy ebben különösen fontos az, hogy néhány olyan ember – gondolom vannak ilyenek –, akiknek a figyelme számodra fontos?*

– Igen. Szegeden Ilia Mihály nevét említhetném, aki számomra abszolút mérce. De minden barátomat. És a barátaim figyelme nagyon fontos. Még akkor is, ha időnként barátságok megszűnnek, ízlések változnak. Minden figyelem fontos. Annak nem örülnék, hogyha efehérpálul dicsérnék meg a műveimet. Hál' istennek, erre soha nem került sor, hanem inkább az ellenszenvet tapasztaltam, ha nem is mindig leírt formában. De az a legfontosabb, hogy szakmailag tisztességesnek érzem azt, amit csinálók. Minden itt kezdődik. És minden csak ezután jön. Tehát az embernek először is a mesterségét kell a tőle telhető legmagasabb fokon gyakorolni. És az, hogy az mit jelent a többi embernek... ne jelentsen politikai szenzációt. Én attól mindig vissza is riadtam, amikor akaratom ellenére bizonyos verseimet betiltották, vagy például a *Székelyek* vagy a *Fegyverletétel* című versem miatt egy rádióműsort tiltottak be. Nem is amiatt tiltották be, hanem egy mellette megjelent versem miatt, aminek az volt a címe, hogy *Végvári dal, '76-ban*. És mivel volt benne két ilyen sor, hogy „... annak oltalmazzuk, ki tőlünk elhódította”; emiatt egy rádióműsort betiltottak, és az első könyvemet kegyetlenül megcenzúrázták. De engem ez teljesen váratlanul és naívan ért, mert nem is biztos, hogy arra gondoltam, amire azok, amire a cenzúra. Valamilyen fokon igen. Ők ugyanis szovjet-ellenséget láttak benne, én inkább a kiszolgálóikra gondoltam ebben az esetben. De én nem vágytam soha politikai szenzációkra, én mindig verseket akartam írni. Semmi többet.

– *Mesterség, írás. Te prózaíróként, költőként, műfordítóként működöl. Hogy férnek ezek meg benned? Melyik a kedvesebb; hol, mikor, melyik a fontosabb... vagy hogy van ez?*

– Prózát csak harmincéves koromban mertem először írni. Nem is tudom, hogy miért. Talán nem azért, mert addig nem éreztem elég élettapasztalatot, hiszen a prózai kísérleteim – még ma is kicsit annak tekintem őket – nem az élettapasztalataimat összegezik. Ezekben egy külön világot igyekszem teremteni. Hanem harmincéves koromban – elég sötét évek voltak, számomra különösen, mert akkor még nyomorogtam is – akkor egyszer csak azt éreztem, hogy nem tudok verset írni. Ugyanakkor szeretném elmondani ezt az egész sivárságot, leszorítottságot, kietlenséget, ami körülöttem van. De versben nem megy. Azért sem, mert már elmondtam egyszer, vagy nagyon sokszor, meg azért is, mert még nem találtam meg azt, ahogy ezt el tudnám mélyíteni, ezt az élményemet. És akkor írtam első kis novellámat *A város és az idegent*, ami *Transcendens etűd* címmel jelent meg a *Szekszárdi mise* című könyvben. Azért *Transcendens etűd* a címe, mert valóban a transzcendencia szerepet játszik benne, tehát a másvilágiság, másrészt pedig, ez már tiszteletadás volt Liszt Ferencnek, mert ez volt a következő művemnek az egyik hőse, a *Szekszárdi misének*. Na most, én ezt megírtam. Én ebben az elvont, allegorikus történetben tulajdonképpen a csodákra képes magyar értelmiség lehetetlen helyzetét próbáltam valamilyen formában megírni, hogy pici kis csodákat végrehajt, aztán el kell pusztulnia, mert a hatalom erősebb. A dr. Bártfayak, akik ott ülnek a vármegyeházán, azaz a pártbizottságban vagy a tanácson, ezek erősebbek. És ezek ellen a csoda sem

segít, mert övök minden. Igen, csakhogy bár szegedi élményeimet és szegedi nyomórúságomat akartam megírni ebben a nagyon kicsi novellában, amit ma már föl se vennék, ha lenne egy válogatott novellakötet, de mégis Szekszárdon játszódott, és én akkor döbbszem rá, hogy hiszen nekem minden ott játszódik. Az egész életem oda fűződik, mert a legfontosabb élmények, a kamaszkorom élményei; és ezek között nagyon fontos szerepe van egy reménytelen, ilyen dantei vagy petrarkai szerelemnek, ami egész életemet áthatja, bár azóta elég sok beteljesült szerelemben is volt részem. Hogy az lehet csak a helyszíne. És akkor kezdtem el gondolkodni azon, ha versben ezt a helyszínt, nem tudom megírni, mert a verseim soha nem játszódtak városban, nem, ma sem, nem is tudnék városi verset írni, akkor írtam meg ezt prózában. És ezután jött a *Vasárnap délután*, ami egy kamaszról szól, ezután jött a *Szekszárdi mise*, ami a kisvárosi embernek a lelki habitusát próbálta valamilyen módon megrajzolni. Magamat írtam meg Sényer Jánosban is, de magamat írtam meg Liszt Ferencben is, mert lényemnek ez a kettőssége megvolt. A leszorítottság és ugyanakkor az, hogy több vagyok a környezetemnél. Nem mindenkinél, természetesen, mert a környezetembe olyan emberek is tartoznak, akiket csodálok. Mindenesetre, hogy próbáljam most röviden is összefoglalni, azt írom meg prózában, amit versben nem lehet, és versben meg azt, amit prózában nem. De azért a vers az igazi, ezt én magam is tudom, ugyanakkor jobban szeretem a prózáimat, mert azért prózában, egy tehetséges műkedvelőnek tartom magam, versben viszont, legyen ez szerénytelenség, de profinak.

– *És a műfordítások?*

– A műfordítás... Én csak azt sajnálom, hogy pont a legnehezebb éveimben, amikor ez egy nagy anyagi segítséget jelentett volna, nem voltam elég erőszakos ahhoz, hogy mint műfordító megjelenjek a szakmában. Hát ma, azt hiszem, hogy öt év alatt sikerült elérnem, hogy eléggé foglalkoztatott vagyok, és szinte minden második megbízatásomat már magam ajánlom. Brodskijra is magam jelentkeztem, bár arra mások is jelentkeztek. Tarkovskijt rajtam kívül nem fordított más, vagy Viktor Szosznorát rajtam kívül nem fordított más. Amire most készülök, arról is azt hiszem, hogy elsőként jelentkeztem, de ez nem az én tájékozottságomat igazolja, mert ebben megint vannak segítőtársaim, például egy Szőke Katalin nevű irodalmár, a szegedi egyetem orosz tanszékéről, de azért nem véletlen, hogy a sok ajánlatból mi az, amit kiválasztok. A műfordítás után a mesterség gyakorlásáról. Amikor nem lehet verset írni, akkor „műfordítani” kell. Nemcsak pénzért, mert azért is egyébként, mert jóval több pénzt kerestem az elmúlt években műfordítással, mint verssel. Hiszen, míg megírok évente száz, maximum kétszáz sor verset, hát csak az elmúlt hónapban ezeröttszáz sort fordítottam, kötött formájú verset, ami azért nem ugyanaz, mintha az ember bármit fordít. Tehát, a mesterség, hogy is mondjam, ez olyan, mondtam is már valakinek, amikor egy zeneszerző, mondjuk mint a nagy példaképem: Gustav Mahler, egész életében vezényelt, és amikor Beethoven vezényelt Beethoven volt, amikor Wagnert vezényelt, akkor Wagner volt, amikor Brahmsot vezényelt, Brahms volt. És aztán hazament, hogy befejezze az új szimfóniáját – és akkor Mahler volt. Ilyen akarok lenni műfordítónak is, talán ez sikerül is.

– *A kiválasztandó anyag milyen szempontok szerint kerül az asztalodra, mint műfordítónak?*

– Hát először is, van, amit kapok, hogy fordítsam le. Most is van ilyen, egy lett költő. Sajnos, orosz nyersfordításból kell fordítanom, mert nem tudok lettül. Sajnos is, meg nem is, mert nem egy erős anyag. Megvallom őszintén, ezt pénzért csinálom. Ugyanakkor, Brodskijt, Nobel-díja után, nem azért, mert Nobel-díjat kapott, ismertem, már '71-ben, amikor kint tanultam Leningrádban. Én szamizdatban olvastam azt a versét, amelyiket most végre, tizenöt év után lefordíthattam. Akkor is sze-

rettem volna, csak reménytelennek éreztem, nem is tudtam volna még jól lefordítani, ez persze más dolog. Tehát, ez egy kettős dolog, vagy megbízzák az embert, vagy maga választ. Na, most az lenne a jó, hogyha mindent magam választhatnék. De, természetesen, el kell munkákat fogadni, és ez megint az én plebejus őseimnek a kötelességtudata, ami bennem van, én munkákat vissza nem utasítok, ha csak egy pici értelmet is látok benne. Természetesen, azt, miután eddig sem csináltam, ezután sem csinálnám, nem fordítanék olyan költőt, akinek a nézeteivel nem értek egyet. Nem fordítanék Jevtusenkót, mert őt, bár most a glásznoszty nagy bajnoka, azért a Brezsnyev kor hasznélvezőjének tartom. Lefordítottam Viszockijt, bár nem szeretem, megmondom őszintén, de nem éreztem erkölcsstelennek, hogy őt lefordítsam, mert ő szemben állt mindazzal, csak egyszerűen idegen tőlem a személyisége. És sok mindenkit nem fordítanék, és sok mindenkit fordítanék, de azért igazából azt szeretem, ha olyan költőket fordíthatok, mint Joszif Brodskij, aki nagyon közel áll hozzám, vagy mint Viktor Szosznora, aki emberileg ugyan nem áll közel hozzám, de költőként, a nyelv iránti szeretete, vagy a történelem iránti érdeklődése miatt nagyon közel áll hozzám; vagy mint Arszenyij Tarkovszkij, Andrej Tarkovszkij rendezőnek az apja, aki legalább akkora költő, mint a fia, aki azokban a borzasztó nehéz időkben, először sztálini, aztán hrucsovi (azok sem voltak könnyűek), aztán a brezsnyevi időkben, mindig ugyanazt az értelmiségi tartást képviselte. Ugyanazt az emelkedettséget, szóval parnasszizmust, hogy egy múlt századi szót használjak rá, mert ez igazán közel áll hozzám.

– *Említetted Gustav Mahlert, mint példaképet. Van-e más példaképed is, és miért ezek a példaképeid, ha vannak többen?*

– Hát, Mahlert talán példaképként említeni, nagy bátorság volt, mert én a zenéhez egyáltalán nem értek. Nagy zenehallgató vagyok, most közelíti meg az ezret a lemezgyűjteményem, ami egy szegényemberről szólva elég nagy dolog, több pénzt is költök lemezre, mint könyvre. Hogy miért példaképeim? Egyrészt a mesterségnek a fölényes ismeretében, ez az egyik, a másik pedig az, hogy a korát tökéletesen kifejezte, ezt nehéz megfogni, erről különben sem lehet beszélni. A harmadik pedig, azt, hogy mindig egy volt és mindig sokszínű. Mindig egységes, minden műve egységes és azon belül rettenetesen gazdag. Ez számomra egy nagyon nagy példa. Költői példaképeim? Nagyon nehéz az embernek abban a műfajban példaképeket találni, amit maga is művel, mert akkor vagy többen érzi magát, vagy sokkal kevesebbnek. Én nem szeretnék ebbe a csapdába esni, és nem szeretnék senkit sem úgy követni, hogy utánzom. Talán ezen már túl is vagyok régen, hogy bárkit is utánozzak. Kamaszkoromban, amikor ez természetes volt, akkor utánoztam Radnótit, utánoztam József Attilát, utánoztam Rilket... Mindenkit utánoztam, öntudatlan, azt hittem, hogy eredeti dolgokat írok. És jól tettem, hogy utánoztam, mert én megtanultam a mesterséget ezzel. Ma már úgy érzem, hogy nem utánzok, sőt, talán már húsz éve nem utánzok, ez most nagyon nagyképű kijelentés, mert húsz éve még csak huszonegy éves voltam, de akkor már megjelent bennem az eredetiségnek az az igénye, ami ugyanakkor nem tagadja meg, hogy amit tanultam, fölhasználjam. És én azóta is szeretnék tanulni. Kiktől tanultam? Kamaszkoromban nagyon sokaktól. A legnagyobb élmény, bár kései, tizenhét éves korom, – akkor késeinek éreztem, – József Attila természetesen. És persze Rilke. És amilyen neveket nem mondtam, García Lorca és Jeszenyin, csak fordításokból ismertem őket. Jeszenyint ismerem azóta eredetiben is, de azért bennem magyarul él, ahogy mások lefordították. Soha nem voltam olyan szentségtörő, hogy én magam is lefordítsam, mert úgy érzem, hogy ezzel lerombolnám a bálványképeimet, mert bennem az a Jeszenyin él, akit főleg Rab Zsuzsa megteremtett. Nem akarok ehhez nyúlni, én olyanokat akarok fordítani, mindig is olyanokat fordítottam, akihez még más nem nyúlt, tehát, aki az

enyém. Biztos a nőkkel is így lennék, vagy így vagyok. Azóta milyen hatások értek? Húszéves korom óta költészetben nagyon kevés hatás ért. De nem azért, mert el-tompultam a hatások iránt, hanem mert nagyon fontos volt a számomra az, hogy amire én magam rátaláltam, a metaforáknak a használatára, hogy ennek útját megtaláljam, ezt valahogy tovább vigyem. És bár én nagyon tiszteltem Nagy Lászlót, eleinte nem szerettem, később rettenetesen tiszteltem. Sajnos, nem tudtam sohasem kifejezni az iránta való tiszteletemet, de úgy érzem, hogy nem hatott rám, mert én egy más utat választottam. Lehet, hogy rossz utat. Vagy rettenetesen tiszteltem Pilinszkyt, de még azt a bátorságot sem vettem soha, hogy megkeressem őt. Pedig, hát istenem, hány dilettáns járt a nyakára. És igazából az ő jelentőségét is akkor éreztem meg, meg a hatását is, amit rám tett, amikor már nem volt köztünk. De azt hiszem, hogy soha nem voltam senkinek a talpnyalója, és ennek azért örülök. Bár így elmulasztottam azt, hogy halljam a nagyokat személyesen, tehát, hogy ők mit mondanak. De hát ez a fontos? Nem. Az a fontos, hogy mit írtak. Mindig is ez a fontosabb. Nagy László is hatott rám, bár eleinte ellenkeztem a hatása ellen, hogy nem ezt kell csinálni, hogy ennél szigorúbban, ennél összefogottabban... Ma már tudom, hogy az csodálatos volt, amit ő csinált, de örülök, hogy nem lettem a tanítványa. Mert a tanítványai, akik valóban a tanítványai voltak, és nem tagadták meg, azok nagyon mélyen maradtak, mert azt nem lehet újra csinálni, amit ő. Tehát nem lehet az indulatokkal összekötni a metaforákat. És ő ezt tette. Neki egyedül sikerült, mint ahogy Adynak egyedül sikerült valami olyasmit megcsinálni az indulataival, amiből mindenki más dilettáns lett volna. Pilinszky hatása más, csak én arra az erkölcsi magaslatra soha nem jutottam el, amelyre ő. Szégyenlem magam, de így van. Én egy köznapis ember vagyok ezekben a dolgokban. Viszont Pilinszkytól, aki – most olvastam róla, hogy nem volt jó műfordító, nem volt formaművész; tényleg nem volt az – tőle mégis a forma tiszteletét tanultam. Azt, hogy minél szigorúbban, minél zártabban kell azt elmondani, amit egyáltalán el tud mondani az ember. Megtanultam-e, vagy nem, nem tudom. De a hetvenes évek vége felé különösen, amikor úgy éreztem, hogy az életem bezárult, és abból nem nyílik sehová kijárat, akkor Pilinszky lett számomra az elsősorú költő. Akkor még élt, de nem mentem el hozzá. Nem bánom. A könyvei ott vannak a polcomon. És azt hiszem, leggyakrabban őt olvasom.

– *Most min dolgozol?*

– Hát, min dolgozom?... Éppen fordítok. Éppen befejeztem egy pótfordítást, ugyanis egy Bellmann nevű nagy svéd költőnek jelenik meg kötete néhány éven belül, részben a jóvoltomból, mert azt hiszem, legalább tíz költőt bíztak meg a fordításával. Én egyedül szállítottam két hónapon belül, a rám kiosztott ötszáz sort, és most vállaltam el mindenkinek a maradékát, tehát még hétszáz sort. Kiváló költő: Villon, Burns és Csokonai keveréke. Nem tudom másképpen jellemezni, de nagyon élveztem, bár rettenetesen nehéz, mert szinte minden sorának más ritmusa van, iszonyatos rímképletei vannak – úgyhogy egy papírra föl kellett írnom mindig a rímképleteket, meg a ritmusokat, hogy el ne tévesszem véletlenül is, és úgy dolgoztam – de nagyon-nagyon szívesen csináltam, mert élveztem, amellett, hogy egy hedonista volt, és amellett, hogy udvari költő. Én, se hedonist nem vagyok se udvari költő, furcsa módon mégis beleéltem magam a lelkivilágába, talán azért, mert nosztalgiák mindig is voltak, az udvari költőség iránt nem, de a hedonizmus, tehát az életszeretet iránt igen. Sose kocsmaztam, de ennek a kocsmázó költőnek a verseit óriási élvezettel fordítottam, mert ez olyan volt számomra, mint egy vágykielés. Azt hiszem, ezért is sikerült igazán.

– *Terveid?*

– Nagyon szeretnék fordítani ismét az orosz költészet elfeledett nagyjai közül. Nem elfelejtettek ezek, hanem mellőzöttek. Az egyik fordításról már beszámoltam,

Nyikolaj Gumiljovról nem tudom hallottál-e, ő volt az akmeisták – jaj istenem, persze most a szekszárdi TV-nézők ... szegények, sajnálom őket, de magamat is sajnálhatnám, mert én is csak orosz szakosként hallottam róla – ez egy nagyon jelentős irodalmi csoport volt a század elején. A szimbolistákat, tehát: Blokot, Brjuszovot megtagadták, Ahmatova volt a legnagyobb alakjuk, és az ő első férje volt – vagy az egyetlen férje, aztán már többet nem ment férjhez – Nyikolaj Gumiljov, csodálatos költő, akit 1920-ban, miután hazatért – ugyanis addig, nem emigrációban élt, ez egy nagyon bonyolult dolog, de hazatért, akkor még Pétervárra – a Cseka lefogott és koholt vádak alapján kivégezték. Nos, az ő verseit fordítottam, néhány verse már megjelent azelőtt is, tehát őt azért rehabilitálták részben-részben, azért az ellenforradalmiság vádját nem vették le róla, de most lehetőség nyílt arra, hogy egy teljes kötetet kiadjanak tőle. Tehát az ő verseit fordítottam tavaly nyáron. Borzasztó kínna. Komolyan mondom, mert nagy költő. Nagy költőtől napi húsz sort szabad csak fordítani, míg egy kicsi költőtől napi száz sor sem sok. Ezt onnan tudom, hogy megcsináltam.

– *Fordításon kívül más?*

– De még nem fejeztem be, mert ugyanakkor van egy másik nagy emigráns költő, aki viszont Gumiljov kivégzése után pár hónappal menekült ki Nyugatra. Hodaszevicsnek hívják, Vlagyiszlav Hodaszevicsnek, lengyel származású, de egy csodálatos orosz költő, akinek olyan sűrített csodálatos nyelve van, hogy egyrészt borzasztóan nehéz fordítani, másrészt óriási feladat. Tőle szeretnék egy kötetnyit fordítani, ha nem egyedül, akkor másokkal együtt. Sajnos erre, – bár biztató visszajelzést kaptam már –, még nem kaptam szerződést.

– *A fordításokon kívül egyéb tervek, munkák?*

– Verset nem lehet tervezni. Szeretnék verset írni. Idén már írtam hármat, és ezzel elégedett vagyok, mert nekem négy-öt vers az évi termésem. De van egy másik tervem is, prózát már nagyon régen írtam, és a prózához kicsit alkalom is kell. Persze mindenhez, lassan már a vershez is. Fordításhoz a leginkább. És most egy régi barátom fölajánlotta, hogy vegyek részt egy sorozatban. Valamelyik új kiadó, már nem is tudom, melyik, mert annyi van, indítana egy szerelmesregény sorozatot, amiben ki-k megírhatná az élete legnagyobb szerelmét. Írjak én is egy szerelmesregényt. Most ebbe már én beleártottam magam, például a *Margit* című novellámban, vagy a *Vasárnap délutánban*. Hősnőjük ugyanaz, csak egészen másképpen van transzponálva, meg hát, sok nagy szerelem van azért mindenkinek, bár persze az egyetlen, hát az egyetlen az mindig ötből tevődik össze, és én ebből az öt-hatból összetevődő egyet próbálok majd megírni, ha sikerül. Ha nem sikerül, hát nem sikerül. De akkor ez lenne az újabb prózám. És egy picit bele akarom ebbe írni, nem picit, hanem igazából, a hetvenes-nyolcvanas évek csendjét is. Azt a levegőtleniséget. Hát ennyit erről, nem akarok többet mondani róla.

– *Néztem, és két szekszárdi térkép is van a falon, Széchenyi mellett, meg néhány egyéb dolog mellett. És itt vissza is térnék egy pillanatra a szülővároshoz. Egy kérdésel. Nevezetesen arra lennék kíváncsi, hogy mi a véleményed, hogy a mai Magyarországon, egy ilyen város, mint Szekszárd, ami azért tulajdonképpen a kisvárosok közé tartozik ma is, legalábbis népessége számát tekintve... Milyen esélyt látsz egy önálló szellemi arculat, egyfajta szellemi élet kialakulására, egyáltalán, lehetséges-e ez szerinted, vagy nem, vagy részeiben, ez érdekelne?*

– A mai Szekszárd, már kicsit túl nagy város is ehhez. Az a tizennégy-tizenöt ezres Szekszárd lett volna igazán alkalmas rá. Nem véletlen az, hogy amikor még a *Kincskeresőt* sokfelé hívták, mindig az volt a tapasztalatom, hogy nem a városokban vannak érdeklődők, hanem a nagyközségekben. Ma ugyanis a nagyközségek töltik be azt a szerepet, amit a háború, én nem mondom felszabadulást, – amit a nagy háború előtt a kisvárosok töltöttek be, amiknek már volt egy önálló arcuk, volt egy táj-

jellegük, megvolt a boruk, megvolt a költőjük, megvolt a lapjuk, sőt, több lapjuk, hiszen Makónak is tudtommal két-három lapja volt, és Szekszárdnak is azt hiszem, hogy legalább kettő, nem tudom, ezt Tóttós Gábor mondaná meg neked pontosan. Minden kisvárosnak megvolt a szellemi arculata. Na most, ebben a monolitikus rendszerben, ami azután jött, ez elveszett. Magyarország egyetlen nagyvárossá vagy egyetlen faluvá változott. Minden lapban ugyanazt lehetett olvasni, ugyanazokkal a szavakkal, ugyanolyan sőtlanul, stb... Ha ez újjászületne, és látok erre esélyt, akkor Szekszárd megint az lehetne, ami volt. Nem több. Nem kellene, hogy kulturális központ legyen. Legyen önmaga, legyen például az, ami Szabadka volt, amikor ott élt Kosztolányi és Csáth Géza. Ugyanis Szekszárd volt, amikor ott élt a fiatal Babits, aki, sajnos, azért nem tudott ott maradni, mert ahhoz azért kicsi volt a város. Vagy mondjam azt, legyen olyan Szekszárd, hogy a Babitsok, Kosztolányik, meg a Csáth Gézák ne menjenek el onnan? Mert a nagyváros vonzása megszűnt. A nagyvárosok ma már bűzös, undorító, kavargó mészárszékek. A szellem mészárszékei is. Én a kisvárosokban és a nagyközségben, ami ugyanaz, hiszen most, hogy nincsenek járárok, nagyközségből kisváros lett, ezekben látom Magyarország szellemi újjászületésének a biztosítékát. Szekszárd sajnos, túl nagy lett. Túl sok a betelepülő, akik nem ismerik a város hagyományait, akik se nem felvégiék, se nem alvégiék, se nem újjvárosiak, akik csak ott vannak, mert oda tették őket egy lakótelepre. De ez a helyzet akkor sem reménytelen. Ha ezek szekszárdivá válhatnának, ha érdekelné őket a város múltja, a jelene, a jövője... Mert most nem érdekl, biztos vagyok benne, mert a Szegedre betelepült nem szegedieket sem, hát őzést nem hallok Szegeden, pedig azt szeretem egyedül ebben a városban. Ezeket sem érdekl. Ha ez megtörténhetne, tehát ha minden város vagy falu önmaga lehetne, akkor megint egy nagyobb egyiségnak a része lehetne, a része és nem az alárendeltje.

– *Mégis visszajársz Szekszárdra dolgozni.*

– Nem mégis. Én arra a Szekszárdra járok vissza, ami volt, ami nincs, de ami lehet, tehát ami virtuálisan ma is létezik a városból. És hát, hadd leplezzem le magam. Én azért is járok vissza Szekszárdra, mert Szegeden lakótelepen lakom. Elég nagy lakásban, nem panaszkodhatom, de nem lehet ott dolgozni. Itt a szerkesztőségben lehetne, hogyha nem lenne ilyen borzasztó forgalom, meg tízpercenként nem csengene a telefon, néha még hétvégén is. És mióta a régi *Tiszatáj* nincsen – vagy illelve még nincsen, mert újra lesz – azóta ez lett a város szellemi központja és nem az, tehát most még gyakoribb a vendégjárás. Igazából itt tehát már nem lehet dolgozni, legfeljebb fordítani. Én hazamegyek a szüleim egyszerű kis családi házába, amit a hatvanas évek elején építettek; ahol csend van. Én ezért a csendért járok vissza, meg persze a barátokért is, meg a város régi hangulatáért, de: dolgozni járok vissza. Erre még alkalmas, de azért most hadd legyen őszinte: ha Szegeden nem panelházban, nem lakótelepen kellene laknom, lehet, hogy nem olyan gyakran járnék haza.

– *Elválaszthatatlan vagy ma már Szegedtől?*

– Nem, nem vagyok elválaszthatatlan, de nem vagyok túlságosan mozgékony sem, és ezért azt hiszem, hogy itt fogok maradni. De ebben a virtuális, mondjam azt, hogy a reális, a lényemmé vált Szekszárdban ott vagyok, és talán jobban ott vagyok, ha nem lakom ott, hanem csak ott élek. Szegedhez egyébként nagyon sok ember köt, Ilia Mihályt mondtam, a régi és újjá alakuló *Tiszatájat* mondtam, és még jónéhány embert mondtam, akiknek a barátságára szükségem van. Lehet, hogy mindennapi szükségletem, hogy velük találkozzam, beszéljek, fölhívjam őket telefonon, lehet, hogy nem. Nem tudom, mert itt vagyok most. És az ittlétem ugyanolyan ittlét, mint a Magyarországon való ittlét. Ez van, ezt kell szeretni. De nem biztos, hogy ezután vágyódom. KÉSZ...

A beszélgetést Baka Istvánnal a Szekszárdi Városi TV készítette 1989-ben.

Vallomás versekről

Baka István vallomása saját szövegezésében
és gépiratáról (1992. augusztus 7.)

A *Háborús téli éjszaka* megrendelésre született. Gyerekkori barátom, a zalaegerszegi Reflex színpad vezetője, Merő Béla kért tőlem egy vers-oratóriumot az 1977-es Ady-évfordulóra.

Úgy vállaltam, hogy nem közvetlenül Ady, hanem egy elképzelt közép-európai költő nevében fog szólni a háborús iszonyatról és a zsákutcás magyar történelemről – tehát a mi nemzedékünk sorsáról is. Többszörös, allegória az allegóriában, áttételekkel kísérleteztem, nem mindig sikeresen. A verset 1977 novemberében attették be Merő Béla lelkes amatőrjei – profi színvonalon, nagyon szép, erre az alkalomra komponált kísérőzenével. Nagy részét Szekszárdon írtam, ekkor próbáltam először otthon dolgozni. Keletkezési idő: '77 február-május. Az utolsó előtti vers, a *Passió* két évvel korábban íródott. A teljes versciklus (vagy ez inkább hosszúvers) az *Életünkben* jelent meg, '77 őszén. Különösebb visszhangja nem volt.

Döbling – '82-ben kerestem meg Nagy Zoltán, hogy írjak neki monodramát a Széchenyi-napló alapján. Nem vállaltam, végül Mocsár Gábor írt valamit, ami nem sikerült igazán – Zoli nem is vállalta a bemutatását. Viszont elkezdtem olvasni – előbb a *Naplót*, majd a legfontosabb Széchenyi műveket (*Hitel*, *Blick*, *Nagy Magyar Szatíra*), s különösen Széchenyi döblingi feltámadása ragadott meg – az, hogy Széchenyi egy Bécs környéki elmeógyógyintézetben megszervezte a magyar ellenállást. Úgy éreztem, ez példaértékű a hetvenes-nyolcvanas évek magyar értelmisége számára – nekünk is csak szellemi ellenállásra volt lehetőségünk ebben az új Bach-korszakban. Ezért is szól az ajánlás Ilia Mihálynak, aki a levelezésével hasonló bár – szerencsére – kevésbé tragikus szerepet vállalt, mint a döblingi fogoly. '83 februárjában mentem el egy hétre Szekszárdra, előtte Csapody Miklós és édesapja Cs. István vendégeként Nagycenkre látogattam – a hársfasor élménye innen származik. A ciklusnak csak a záródarabja maradt Szegedre, elég hamar megcsináltam, a *Tiszatáj* '83 áprilisi száma már közölte a verset. Ez lett a *Döbling*-kötet záró- és címadó verse. A kötet 85-ben jelent meg, a *Liszt Ferenc éjszakája...* ürügyén Graves-díjat kaptam, s egyáltalán – újra felfedezték, hogy létezem, ami nemcsak a divatok változását bizonyítja, hanem azt is, hogy a *Döbling*-vers és a kor jobban talákozott, mint a *Háborús téli éjszaka* és az elzsirosodott, még gyanútlan hetvenes évek.

A *Háborús téli éjszaka* vonzasköre: a '77 őszén írott *Tűzbe vetett evangélium* ugyanarra az Ady-geisztusra utal, a '76 őszi *Körvadászat* a *Vadászat* előképe, de a *Trauermarsch* is idetartozik – ha előbb születik, ez állt volna a *Passió* helyén. (S persze a '75-ös *Passió*, amit már említettem.) De ez a hosszúvers egyébként is a két első könyvem nem igazán sikeres szintézise. Vö. – *Tavaszdal*, *Ima*, *Végyári dal* – *Voltak itt tavaszok*, *Változatok* egy kurucdalra I-II. – *Dal* (II.), itt még a piros csizma is visszajön..., végül is a *Háborús téli éjszaka* egyfajta hosszú búcsúzás az ifjúkortól, – nem véletlen, hogy a következő évben – 1978-ban – csak egy késő őszi versre futotta (*Dalok harmincevesen*), s elkezdtem prózával kísérletezni.

* Közreadja: Árpás Károly

A *Döbling* vonzásköre: valamennyi addig írott Liszt-vers, a négy évvel későbbi *Halál-boleró* csak részben, viszont egyes részei és a *Háborús téli éjszaka* egyes részei között erős a párhuzam – legjobb példa, hogy a *Vadászat* és a *Döbling* V. része, a „vihár” egyaránt 75 sorból áll. (Ez persze nem volt szándékos, a két vers amúgy eltérő formai elvekre épül – a *Háborús téli éjszakában* monológ vált dalt vagy balladát, a *Döbling* végig monológ – crescendo-decrescendo.)

A *Yorick-versek* 1990-ben a marosvásárhelyi események és a felemás érzéseket keltő itthoni változások környékén keletkeztek (március vége – november közepe). Yorick nem Kormos Szegény Yorickja, hanem a mindenkor bolondként kezelte, s annak igazmondási jogával élő közép-európai értelmiségi mintaképe. A '83-as *Helsingőr* azt hiszem, természetes módon nyitja a ciklust, amely így a kötött formától halad a szabadvers felé, majd vissza egy szabadabban kezelt kötöttségig. Tartalmilag – egy rendszerváltás története – a rendszerváltást követő éveké (I-III. monológ), majd 10, illetve kb. 10-15 év múlva (a többi vers) – kialakul az új udvari nemesség, teljessé válik s kulturális és a nyelvi asszimiláció stb. A negyedik monológ (*Tíz év múlva* – ironikus utalás Dumas-ra) előbb született, mint a harmadik (*Fontibras*), amely tehát foghíjbeépítésnek tekinthető. A *Yorick arsch poeticája* valóban a poétikai háttér megteremtése miatt, meg egy hülye ötletből (ars – arsch) íródott, a *Yorick búcsúja* pedig eleve záróversnek szánatott. ('90 novemberében, a taxis-blokád, egy kiadós családi veszekedés és első lakásbeázásunk után vonultam el egy hétre Szekszárdra – itt csupa cikluszáró verset írtam (*Gyászmenet* – a Liszt-versekhez; *Yorick alkonya* – a Yorick-ciklushoz, *Őszi esőzés* – a Farkasok órájához).

A ciklusok nálam sohasem előzetes terv, hanem egyfajta önszerveződés révén jönnek létre. Az ember általában érzi, mi hiányzik még, azt próbálja megírni, ha sikerül. Az intuíciónak van tehát legnagyobb szerepe, de az a jó, ha a végeredmény mégis egy tudatos terv megvalósításának tetszik. (Ebbe persze belesegít az ember, amikor az anyag 4/5-e már készen van.)

Kortársaim – Zalán Tibor

Zalán Tiborral valamikor 1974 októberében ismerkedtem meg, amikor két évi szekszárdi tanárkodás után visszakerültem egyetemi éveim színhelyére, Szegedre, az akkor induló Kincskereső szerkesztőségébe. Ekkortájt jelentek meg Tibor első versei a Tiszatájban, tehetséges, de a Nagy László-iskolába – a kor uralkodó stílusirányzatába még könnyen beilleszthető munkák. Nekem azért tetszettek, bár az idősebb jogán intettem őt: ne rendelje magát alá egy kanonizálódó líra-eszménynek. Ha akkor sejtettem volna, hogy néhány év múlva ő lesz a neoavantgárd bajnoka, én pedig az elnézéssel emlegetett konzervatív! De nem sejtettem, pedig a húszéves bölcsészhallgató versei már akkor is robbanásveszélyesek voltak, a költői képzeletet felszabadító népi szürrealizmus is hamarosan szűknek bizonyult számára. Mert ő elsősorban különbözni akart, mindenkitől és bármiáron, jazz-zongorista kísérté, magnón kikevert hang-effektusokkal a versmondás korlátait elsőpró happeningjei, melyeket bevallom, nem tudtam igazán megszeretni, mind egy célt szolgáltak: megteremteni a jelenséget: Zalán Tibort, a költőt, az Avantgárdistát, a magyar líra D'Artagnanját, aki végül – Athost, Porthost és Aramist hátrahagyva – egyedül szerzi meg a királyné nyakláncát, sebekből vérezve, de diadalmasan.

Ha most úgy tűnnék, ironizálok, emögött a – ma már szerencsére indokolatlan – feltékenységem és irigységem lapul. Tibor ugyanis azokban az években – a nyolcvanas évek elején – emelkedett magasra, amikor én belesüppedtem a száműzetésnek érzett szegedi létem magányába, amikor úgy éreztem, mindenki elárult és magamra hagyott, holott csak nem vettem észre egy nagyon fontos dolgot: minden új nemzedék az előzőt, annak eszméit megtagadva találja meg, és csak így találhatja meg önazonosságát. És ilyenkor nem számítanak az együtt átborozott, átbeszélggett esték, mint ahogy nekem se számítottak indulásom keserves, dadogó bizonytalansággal teli éveiben. Valami hasonlót később átélt Tibor is, amikor a lármás sikerei idején őt vezércsillagul választó fiatalabbak (ne feledjük, mindig lesznek nálunk fiatalabbak) fokozatosan elfordultak tőle, s ezen idővel a környezetét mindig meghódító egyéni charme-ja se változtatott. Charme – ez a francia szó fejezheti ki legjobban Zalán Tibor egyéniségének lényegét. Tele vagy sértődöttséggel, haraggal az önzése, extravaganciája miatt, de amikor eljön hozzád, leül az asztalodhoz, kérdez valami bensőségeset (lehet, hogy csak udvariasságból) megadod magad, úgy válaszolsz, mintha egy évvel ezelőtt abbahagyott beszélgetés fonalát vennéd fel újra. Nem véletlen, hogy Tibor annyi sikert aratott a szebbik nem körében. A rá jellemző fensőbbeséges, mégis őszinte figyelem pontosan az, amire a nők vágyanak. Hogy meghódítsák őket, de azért önmaguk maradjanak, hogy felragyogjanak – hacsak egy percre is – az okosan visszafogott férfiönzés tükrében. Titokzatos erő ez, amelyet ismert és sikeresen alkalmazott Ady Endre, akinek vérbaj- és alkoholgyötörte törékeny figurájára évtizedek múltán is így emlékeztek az egykor ünnepeelt szépasszonyok, mint az egyetlen, az igazi férfit. Zalán Tibor valószínűleg másban is, de ebben bizonyos Ady Endre utóda. És persze – eddig erről nem sok esett – nagyon jó költő, olykor bántó exhibicionizmusa, avantgardista tévútjai ellenére, melyeket azóta egyébként is lehiggadás, a költői-emberi bölcsesség elérése követett. És – bár ezt várták volna tőle sokan – a zajos költői pályáról nem tért át a még zajosabb poli-

tikaira, épp ellenkezőleg – most, a rendszerváltás után fordult igazán befelé, verseiben megjelent a csend.

*„Rög gurul így el,
azután csend,
azután még a visszhang csendje”*

– így kezd egyik miniatűrjét új kötetében, amelynek már a címe – Kívül is – mostani választott léthelyzetét jelöli.

Kívül lenni, a visszhang csendjében. Ennyi most a program. Beérkezés helyett a megérkezés. Mert a megérkezés néha az jelenti, kívül kerülni mindenben, ami nem legbelül van.

Baka István, 1966-ban. A fénykép kátlapjára a következő sorokat írta: „Szelíd öröm motoz fölöttem / s nyitott szemembe költözik, / hal torka tátoogat mögöttem / s a vasszigonyt belém döfik.”

Benyik György

Most, hogy az Istenről beszélünk

Interjú Baka Istvánval (1995. június 23.)

István életében ért az a folyamat, fejlődött az a tragikus kór, amely elvitte őt tőlünk. Nyár elején a saját lelkiismeretem mellett a közös barátaink közül többen sürgették, hogy mint régi barát és pap beszélgessek el Istvánval. Váltakozva sürgette ezt dr. Perényi László, Ilia Mihály és Horváth Dezső és más közös barátaink is.

Volt aki félt attól, hogy megijeszti Istvánt látogatásom, és a régi barátban a halál rettenete közelében már csak a papot fogja látni, aki a betegek szentségének felkínálásával a mindannyiunk által tudott végső búcsúra emlékezteti. István bölcsebb volt, mint a barátok hitték, tudta, eljő az angyal, szólítani fogja, de tapintatosan kerülte a témát. Így aztán ezen a meleg nyári napon egy üveg borral és a kenettel is fölszerelve, életemben először félve a vele való találkozástól, felkerestem őt.

A bort megittuk, a kenetre később került sor, amikor már ajka nem válaszolt, csak a kezét tudta imára kulcsolni, miközben a gondos feleség jóvoltából Bach muzsika szólt.

Ezen beszélgetés közben is ez a muzsika tette derüssé és emberivé ezt a sorozatra tervezett beszélgetést, melyből István állapota miatt csak ez az egyetlen készülhetett.

B. GY.

— Ez szokatlan dolog; végül is én neked nem pap vagyok, hanem a Gyurka.

— Igen.

— Nehéz, hiszen annak ellenére is...

— Nagyon szokatlan.

— Hogy tudod, mi a hivatásom.

— Meg a rangjaidat is tudom, már professzor vagy, amiért tisztellek is természetesen.

— Most, hogy Istenről beszélünk, ez legyen két magánembernek a beszélgetése. Legutóbb éppen a stúdióban, elkaptam a rádiójátékodat, az Isten a városban-t. Nagyon szép volt. Neked mi az első impressziód az Istenről?

— Erre nagyon nehéz válaszolnom, mert én úgy nőttem fel, hogy nincs Isten. Teljesen ateista nevelésben részesültem; ma sem hiszek benne. Számomra az Isten egy metafora. Sőt, fiatal koromban nem is a jónak, hanem a gonosz erőknél volt a metaforája vagy: a mindenség közönyének.

— Ez azt jelenti, hogy te tulajdonképpen nagyon haragudtál erre a metaforára?

— Igen. A metaforára és nem Istenre; mert Istenről mit tudhatok én, aki nem vagyok hívő, nem vagyok beavatott.

— Tehát akkor tulajdonképpen – furán fogalmaztál – a metaforára haragudtál, az Istenről meg mit tudhatsz?

— Igen.

— *Mégis, szétválík a metafora és a... ?*

— Azt hiszem. Igen, mert »Isten« számomra minden fölöttem álló erőt jelentette fiatal koromban, és azt, amit nem tudok befolyásolni. Mondhatnám, hogy Istent azonosítottam a Kádár-rendszerrel. Ami úgy működik, hogy nem szólhatok bele, de a sorsomat, a sorsom utolsó percét is meghatározza; egyedül a belső szabadságom maradhat meg, de Istennel szemben is megmaradhat bárkinek. Tehát a hívőnek is akár. A hívőnek talán nem, de a nem-hívőnek biztosan megmaradhat.

— *Végül is az Isten, a Kádár-rendszer, ugye mondhatom a harmadik szót is, hogy a hatalom az, ami téged nagyon nyomaszt?*

— Igen, a hatalom. A hatalom, ami a képzeletemben kozmikussá növekedett, mert úgy éreztem, hogy befolyásol és kozmikus. Ma már nem érzem úgy természetesen, mert már tudom, hogy mennyire ingatag minden hatalom. És milyen könnyen összeomlik. De akkor úgy éreztem, hogy egy olyan világban élünk, ami örök és megváltoztathatatlan, és annak az istenei, akiket a falon láttam, meg a felvonulásokon, meg a tribünökön...

— *A szentháromság: Karl Marx, Engels és Lenin...*

— Meg a kisistenek, vagy a „pápák”, akik helyettük a Földön uralkodtak, ezek itt örökké élnek. Én azt például el nem tudtam képzelni, egy Brezsnyev vagy Kádár János valamikor is meghalhat; nagyon ifjú, nagyon fiatal koromban, természetesen. Később már alig vártam, hogy...

— *Meghaljanak?*

— Hogy eltakarodjanak a színről. Emlékszem rá, hogy Brezsnyev halála örömmel volt számomra. Csúnya dolog illet mondani. Ha keresztény ember lennék, akkor nagyon szégyelleném is magam, de hát nem vagyok az. Ugyanakkor nem vártam változást attól, hogy ez az ember eltávozik, és az utána következő néhány év nem is azt mutatta, hogy itt valami is változni fog. És az itteni hatalom görcsös erőlködése megint nem arra mutat, de úgy tűnik, hogy az az isteni rend, amit nem ők, nem is Isten, nem Krisztus, hanem a nagy inkvizítor talált ki, az továbbra is működött. A hirtelen összeomlás pedig, ami azért egy kicsit a pokol erőit is ránszabadította, nem is kicsit, váratlanul jött és felkészületlenül.

— *Tehát, végül is, költő lévén, eléggé allegóriákban fogalmazol.*

— Így van.

— *De a tagadásod és a szerelmeid mögött mindig valamilyen féltés van, valami rendnek vagy értéknek a féltése.*

— Igen; és az irracionálitástól való féltése is. Tehát nemcsak a felfogható... Helyettük...

— *Ugyanakkor... ?*

— A betegségemet is irracionálisnak tartom. Nem értem, máig nem tudtam vele megbékélni.

— *De hát ez nem köthető a Kádár-rendszerhez?*

— Nem köthető.

— *Sem annak isteneihez?*

— Nem, nem.

— *Végül is, a betegséged szembesített egy másik Istennel?*

— Igen. Először egy jó Istennel, aki, aki bár megbüntetett a betegséggel, de meg szabadított tőle. És amikor úgy éreztem, hogy megváltoztam, legalábbis nagyon sokat változtam, akkor még jobban megbüntetett. És ezt már nem értettem, ezt képtelen vagyok felfogni.

— *Tehát a te képedbe az Isten, aki szenvedést ad neked, ez nem fér el?*

— Az, hogy megaláz, az nem fér el! Nem a szenvedés nem fér el. Mert egy megalázó betegséggel vert meg... Ha van Isten (de én úgy hiszem, hogy nincsen)... Én ezt magam idéztem elő magamnak, az életmódommal, a génjeimmel.

— *Hogyha most nem velem kellene beszélgetned, hanem közvetlenül az Istennel, akkor miket olvasnál be neki?*

— Nem hiszem, hogy lenne bármi beolvasnivalóm, hiszen bűnös vagyok. Azt tudom, bűnben éltem, de úgy érzem, hogy valamiért éltem mégis.

— *S mit kérdeznék?*

— Hogy mit kérdeznék?

— *Igen. Kérdéseid csak lennének?*

— Hogy miért nem kaptam még tíz évet? Talán többet nem is.

— *És ez, ami neked adatott idáig – nem tudjuk, hogy ezután még mennyi...*

— Hát ezt nem tudjuk.

— *De ebben azért találtál szépet?*

— Igen. Szépet is találtam sokat. De valahogy mindig úgy éreztem, hogy valami megakadályoz abban, hogy az legyek, aki akarok lenni. És furcsa módon pont a betegség szabadított fel! Annak az első szakasza, amikor még azért eljárhattam hazulról, utazhattam és ... Tudod, akkor megszabadultam a szerkesztőség napi ügyeitől, bajaitól és végre csak az írásra és a fordításra koncentrálni. Most is csinálom, sőt a második, már megalázóbb következményekkel járó műtétem óta talán még többet dolgoztam. Azért is, hogy a depressziómat legyőzzem, meglehet, hogy ebben valami szándékosság is volt. Hiszen ezt az új kötetemet, ami itt van, azt kb. egy év alatt hoztam össze. Bár szívesen elcserélném pár év egészségre!

— *Most egy kicsit kifosztottnak érzed magad?*

— Igen. Nagyon is.

— *Úgy érzed, hogy ehhez hozzájárul a magad kétkedése, hitetlensége?*

— Nem. Egyszerűen fizikai állapotok. Hogy egy ilyen, oldalra kivarrt vastagbél nem teszi az embernek lehetővé, hogy utazzon! Allandó félelmek között élek, hogy másnak kellemetlenséget okozok – vagy magamnak.

— *Mi lenne számodra a boldogság, a mennyország?*

— Újrakezdeni.

— *És azt hogy csinálnád?*

— Hát csak úgy újrakezdeni... Tudnám, hogy jobban vigyázzak: egészségre, önmagamra, azokra, akik körülvesznek. Jobban meggondolnám minden lépésemet. Nagyon könnyelműen belementem mindenbe: a szerelmekbe is, egy kicsit a házasságba is. Még ma is tart.

— *Azért téged nagyon sokan szeretnek.*

— Igen. Nem hagynak magamra a betegségemben! Ez külön is nagyon jó.

— *Körülvesznek a nők, gyerekeid, akik nagyon szeretnek és tisztelnek.*

— Nem tudom, mi tisztelnivaló van rajtam. Nincs rajtam semmi tisztelnivaló.

— *De, van!*

— A gyengeségem szeretik bennem. Én kevésbé tudok szeretni, mint mások. Ezt mindig is tudtam magamról – és igyekeztem titkolni. Az igazi szeretet képessége hiányzik belőlem, mert akkor túltenném magam ezen is. Túl sokat foglalkozom magammal amúgy is.

— *Úgy érzed, hogy a másik nagy probléma az életedben, a szeretet?*

— Igen. Talán. Talán igen, mert túlságosan befelé figyelek. Nem személyre és mások szeretetigényére például. Én sokkal több szeretetet kaptam mindig, mint amennyit adtam.

— *Ezt kevesen ismerik el.*

— Tudom, de ilyen is van.

- *Azt hiszem, hogy ettől is nagy vagy.*
- Nem. Ennyi önismerettel mindenkinek kell rendelkeznie.
- *Úgy gondolod, hogy te képtelen vagy szeretni... ?*
- Nem, nem vagyok képtelen szeretni, csak feltétlenül nem tudok szeretni.
- *Vagy éppen ez is megaláz, hogy jobban szeretnek?*
- Nézd, ha régi szerelmeimre visszagondolok (csak régiekre gondolhatok természetesen – tekintve a koromat és családi állapotomat –): azokat mindig elriasztottam, akiket nagyon szerettem, és ezért leszoktam arról, hogy nagyon szeressem. De ez nemcsak a nőkre vonatkozott, hanem a barátokra is. Mert olyan szeretetigény volt akkor még bennem, ami kielégíthetetlen, ami riasztó. Ez visszaszorult aztán, átment valami másba.
- *Hogy változott ez meg benned? Tudsz erről beszélni?*
- Még sosem gondoltam át egészen.
- *Arra nem gondoltál, hogy az Istennek több köze van a szeretethez, mint mindenki másnak? És minden máshoz?*
- Ezt neked kell tudnod. Én nem tudom. Nekem nem volt megvilágosodásom. Soha nem éreztem ezt. Az első műtétem után egy ici-picit éreztem, de talán én vagyok a hibás, mert nem tudtam igazán átélni ezt az élményt, pedig lehet, hogy akkor meggyógyulok teljesen.
- *Nem annyira a remény volt az?*
- Én úgy éreztem, hogy akkor megbüntettek, hogy ez tisztítóútz volt és ... És ezután élhetek úgy, ahogy eddig. Hát ebben nagyon tévedtem. Élhetek úgy, ahogy eddig, csak jobban vigyázva, több türelemmel, több figyelemmel. Mert éppen a felém áradó figyelmet és szeretetet észrevéve jöttem rá arra, hogy mennyire közönyös vagyok mások iránt, mások szenvedése, mások kínjai iránt. Próbáltam más lenni, igazán nem sikerült sajnos. De hát a betegség egy irracionális dolog. És hát most miért panaszkodjak én. Vannak, akik naponta ki vannak téve annak, hogy egy orvlövész lelője őket, vagy... vagy egy más törzsbeli legyilkolja. Mi ehhez képest az én szenvedésem? Csak akkor hol van az Isten, aki ezt mind megengedi? Ezt nem tudtam soha felfogni.
- *Tudod, hogy miről szeretnék én még veled beszélgetni egyszer?*
- Igen?
- *Jób könyvéről.*
- Olvastam természetesen *Jób könyvét* annak idején.
- *De én nem arról az élményedről akarok beszélni, hanem arról szeretnék beszélni... Lásd, tudom, hogy most szívesebben írsz, mint olvasol...*
- Olvasok is.
- *Tudniillik „Jób könyvét” mindannyian nem a szemétdombon ülve és betegen, hanem egészségesen olvassuk. De Jób nem egészséges!*
- Igen. És a hite rendületlen, és ezért megjutalmazták. De én nem hiszek ilyen hatalmakban! Mert nagyon jól tudom, hogy a legtöbbit az igazán hívők szenvednek. Jó, lehet, hogy nem élik át fizikailag, de mindenképpen ők szenvedik a legtöbbit. Ez biztos.
- *A kedvemért elolvasnád azért a Jób könyvét?*
- Újraolvasnám. Persze. Jó. Megteszem. *Bibliám* van. A jehovistákat mindig azal szoktam elküldeni: megkérdezik „van-e *Bibliám*?” Igen, van *Bibliám*. És akkor becsukom az ajtót.
- *De én nem vagyok jehovista...*
- Tudom. Csak ez nekem nagyon jó hivatkozási alap.

— *Meg én úgy vagyok vele, hogy... szóval ezt nem is csak úgy olvastatnám veled, hogy ez egy bibliai könyv, hanem... Azért, mert te ezt tudod úgy olvasni, ahogy még a hívők közül is kevesen! Hogy ez irodalom, egy érzésnek a rögzítése.*

— Igen. Újraolvasom, és akkor újra beszélhetünk róla.

— *Olvasd újra! ... akkor folytatnánk ezt az interjút. Jó?*

— Jó.

Itt az interjú megszakadt. Egy fél óra múlva teljesen más témával folytadtuk.

— *Végül is, te valami szellemi dolgot hoztál létre, minden műveddel! Mi volt az első?*

— Magdolna-zápor...

— *A Magdolna-zápor volt?*

— *A Tűzbe vetett evangélium; a Döbling; a válogatott kötet, az Égtájak célkeresztjén. És akkor utána hat év alatt három kötet is egymás után: Farkasok órája, Sztyepan Pehotnij testamentuma és az idén a November angyalához.*

— *És a Szekszárdi mise?*

— Az próza.

— *Azokat nem is tartod számon, a prózákat?*

— De, számon tartom. Nagyon fontosak. Hát még a szekszárdiaknak mennyire fontosak! Kaptam egy Pro Urbe szekszárdi díjat is. És ezt inkább a prózának köszönhetem, mint a verseimnek. Mert minden ott játszódik. És minden a kamaszkorommal kapcsolatos. Ami életemnek egyetlen nagyobb korszaka volt. Mert csak álomban éltem ott.

— *Ezeket az álmaidat akartad rögzíteni?*

— Nem is tudom, hogy akartam-e? Amikor harminc éves koromban úgy éreztem, hogy az életem csődbe jutott, hogy csapdában vagyok, akkor elkezdtem írni ezeket a prózákat. Verset akkor nem is nagyon tudtam. És akkor megírtam a kamaszkoromat ilyen allegorikus formában.

— *Kamaszkorodban mitől féltél?*

— Semmitől. Gyerekkoromban tele voltam szorongással; de inkább a többi gyerektől féltem akkor is. A szorongások... nagyon korai gyerekkoromban jöttek. Nem mondhatnám azt – most nagyon divatosan –, hogy ötvenhatosak, mivel akkor voltam nyolc éves, és akkor voltam első. De nem, nem! Talán akkor nem is szorongtam annyira. Szüleimen láttam, hogy egy kicsit félnek: mind a ketten a rendőrségnél dolgoztak. Ott volt az ágy alatt a pisztoly, ha bármikor megtámadnának, használhattuk volna, de hát senkinek eszébe se jutott ilyen hülyeség. Kamaszkoromban jó volt, mert... ha a lányoknál nem is volt sikerem az én saját hülyeségem miatt, de amúgy sikeres voltam az iskolában. Önképzőköri elnök voltam, szavalóversenyeket nyertem.

— *És miért írtál?*

— Nyolc éves korom óta írtam. Miért írtam? Azért talán, mert mivel... Nem mondom, hogy ... gyengébb fizikumú gyerek lettem volna, később kiderült és pont a katonaságnál, hogy egyáltalán nem vagyok gyengébb fizikumú –, de olyan megalázható vagyok, aki nem verekszik, tudod? Aki nem üt vissza se. Maximum annyit tettem, hogy megpróbáltam hátracsavarni a támadómnak a karját. De hogy valakit megüssek?! Ez a nevelésből is eredt, meg az örökölt alaptermészetemből is, bár az apám annak idején katona volt és később rendőr. Fura, de mégis úgy éreztem: nem üthetek. Nem szabad megütni senkit. Nem tudom, valahogy így neveltek. Az egyetlen, ami kiemelt a társaim közül, hogy én például tudtam történeteket kitalálni, meg verset írni. A verseimmel nem nagyon dicsekedtem előtük, de tudom, hogy volt egy olyan időszakom a felső tagozatban, hogy a napköziben minden ebéd után

volt egy óra szünet a tanulóórák előtt, akkor odaültek körém a barátaim és kitaláltam történeteket. Rögtönöztem. Kalóz meg cowboy, meg mindenféle ilyeneket. Fura volt, hogy tudtam rögtönözni, és végig is tudtam mondani. Hogy honnan vettem, magam sem tudom, mert például vadnyugati regényeket nem is olvastam, talán egyetlen egy ponyva került a kezembe. Kalózkönyv – az már régen. Szóval furcsa volt az is, hogy kicsit ezzel mindig tekintélyt vívtam ki magamnak amellest, hogy először mindig megalázott voltam, és aztán tekintélyem lett. Ez mindig bejött. Középiskolában már nem számított a fizikai erő, mert már nem kellett verekedni, ott eleve az első évtől kezdve tekintélyem volt. Tehát az boldog időszak volt számomra.

— *Jó. Az biztos nagy öröm, hogy az ember kitalál történeteket, de...*

— De aztán abbahagytam ezt. Tizennégy éves koromban abbahagytam, és utána csak verseket írtam.

— *De amikor először a nyomda – nem füstje – de a nyomda olma keresztülment rajtad, még akkor is... ?*

— Igen. Hát, régen nagyon örültem neki. Ma már ez az öröm úgy megkopott.

— *De azért csinálod? Valami szándékod van ezzel, nem?*

— Ennek inkább oka van, mint célja.

— *És mi az oka?*

— Azt nem tudom. Nem tudom. Hogy pénzt keressek?!

— *Ezt magad sem gondolod komolyan! Csak pénzért nem csinálnád.*

— Nem, persze hogy nem.

— *Nem hiszem, hogy rá lehetne venni téged arra, hogy kapsz kétmilliót és egy rádiótelefont, hogyha verset írsz Sztálinról.*

— Nem, arra nemigen lehetne rávenni. Maximum az életemért, ahogy Mandelstam is megírta a maga Sztálin-ódáját. El is olvashatod, én fordítottam. A júniusi Nagyvilágban megjelent. Borzasztó vers.

— *Egyáltalán, mi alapján válogatsz fordítást?*

— Ezek egyrésze megbízás, másrésze pedig...

— *Én a másik részére vagyok kíváncsi!*

— Ami az ízlésnek megfelel. Orosz költők közül főleg a század elejiek, és esetleg a klasszicisták, meg az emigránsok. Akik mindenféle szovjet örülettől mentesek. Mert abból nagyon hamar kiábrándultam. Ugyanis nagyon hittem benne. Nekem Majakovszkij kedvenc költőim közé tartozott. Szégyellem bevallani, de hát az mikor volt? Tizenhárom, tizenkét-tizenhárom éves koromban.

— *Jó, hát mindegyikükre hatottak ezek. Egészen addig, míg Hofi nem mondta, hogy víz jön a csapból. Meg a vörös útlevelemet nem figurázta ki.*

— Nálam azért előbb kezdődött ez. De én előbb az új baloldaliság felé tájékozódtam, mert akkor húsz éves koromban (ez hatvannyolcban volt – egy elég kemény év volt az) itt is, meg nyugaton is. Errefelé különösen. Akkor én úgy éreztem sokáig – és a társaim is, a barátaim is –, hogy nem a rend..., nem az eszmében vannak a bajok, hanem ahogy megvalósítják, tehát azt kéne megváltoztatni. Akármilyen módon. Meg aztán neveléses összeesküvések is születtek, mint volt az szerencsétlen Pór-Révai-ügy?, amit aztán Dallos György megírt. Én ezt csak hallomásból ismerem. De a gondolkodásunkat még nagyon sokáig befolyásolta. Tulajdonképpen a nyugati diákmozgalmak eszmeisége, amelyek úgy voltak marxisták, hogy fogalmuk nem volt arról, hogy mi van keleten. Ha egy amerikai diáknak egy hetet el kellett volna tölteni egy kínai kommunában, akkor beleőrült, belehalt volna! De azért Mao volt a példakép.

— *Tudom, erről most korszerűtlen beszélni, sőt... de hát ilyen az idő, hogy... baloldalt, vagy jobboldalt mondani, teljesen másként hangzik, 1960-ban és 1995-ben. De*

létezik egy baloldali gondolkodás is. Hogy ha rád címkét akasztanának, akkor nem tudom, hogy melyiknek örülnél jobban: a baloldalinak vagy a jobboldalinak?

— Rám mind a kettőt akasztották már. Régebben. Egyiknek sem örülnék.

— *Te középen vagy?*

— Igen, talán. Nem tudom.

— *És Krisztusnál a jobb lator mondta... A jobb oldalon a jobboldali, és a bal lator az volt az elkárhozott? Vagy te vagy a középen, a Krisztus?*

— Nem, én nem vagyok Krisztus! Természetesen nem vagyok.

— *Engem csak az érdekel, hogy te, aki azért bevallottan... Mert mindannyian baloldali érzelmű... gondolkodókkal ismerkedtünk meg?...*

— Igen. Még te is, ugye?

— *Még én is. Ezeket adták ki. Még nyugatról is azokat, akik a baloldali mozgalmakkal álltak kapcsolatban.*

Azokat azért megszűrve adták ki. Mert egy időben veszélyesebbnek tartották a szélsőbalt, mint a jobbot. Ez a Pór-Révai-per azt bizonyította, hogy ezek a maoista, naív gyerekek, ezek a maoista eszmék nagyon nagy veszélyt jelentettek akkor, mert pont a reformokat féltették tőlük – és jogosan.

— *Most hogyan tekintesz erre a baloldalra?*

— Melyikre?

— *Hát amiben éltél? Ha tetszik, akkor a reformbaloldalra?*

— A reformbaloldal az most más. A reformkommunizmus az, ami a glasznoszty után következett. Az egy egészen más dolog. Az demokratikus baloldal volt, de a hatvanas években, hatvannyolc tájékán ez a baloldal egy olyan összeesküvő társaság volt. Én tényleg csak messziről inkább csak hallottam róluk, mint ismertem őket. Azok ugyanúgy képzeltek el a dolgokat, ahogy Leninék. Hogy összeesküsznek, és – hogy is mondjam? – magukhoz ragadják a hatalmat, ami hát tragikus is, meg nevetséges is volt. Főleg, hogy egyszer már megtörtént, és egyáltalán nem lett volna tömegtámogatásuk, tehát úgy hivatkoztak a ... azok a pesti úri gyerekek a munkásságra, hogy fogalmuk sem volt arról, hogy mit jelent munkásnak lenni. Haraszi Miklós akkor találkozott először a munkásosztállyal, amikor kirúgták az egyetemről és kénytelen volt elmenni egy évre dolgozni – és abból megírta a *Darabér* című könyvét. De azt hiszem aztán azon el is gondolkozott, hogy a dolgok nem úgy vannak, ahogy mi azt elképzeltük odáig.

— *Jó, de te... szóval ennek kapcsán azért találkoztál egy-két eszmével?*

— Nagyon kevéssel. Én igazából mindig csak a magam álmvilágában éltem, tehát felületesen... Volt egy barátom, aki maga is középen állt, Rittersporn Gábornak hívták, egy pesti zsidógyerek volt. Mint a baloldali értelmiség zöme. Ő már nem értett egyet ezzel a Pór-Révai dologgal, mégis beidéztek őt is tanúnak, mert barátai voltak. Szinte valamennyien a Kölcsey Gimnáziumból kerültek ki, ennek a résztvevői; mellesleg a Vámos Miklós is ebből a körből származik, még akkor a Gerilla zenekarban muzsikált, és nem üzleteket kötött. Ő ebből nagyon hamar kiábrándult, de tudom, hogy az első szovjet útja után még trockistaként jött haza. Tehát valami kiutat keresett, de megint csak balra. Most amikor pár éve találkoztam vele, most már természetesen egészen másként gondolkodik mindenről, mint ahogy mindannyian. De közben, hát, nyugaton élt, majdnem húsz évig.

— *Úgy érzem, hogy nemcsak te, hanem egy kicsit ez az egész társaság úgy megfáradt... Szóval ezt jelentené, hogy minden bomlik?*

— Nem tudom. Nézd, jöttek a fiatalok, abszolút nem érdekelték őket se a baloldali eszmék, sem a későbbi hetvenes évek elején ráncragadt és büszkén hirdetett nemzeti eszméink. Egyik sem. Valami egészen más ragadt rájuk. Maguk lehetnek. Tehát ez, amit a nyolcvanas évek elején én úgy láttam. Az akkor induló fiatal költők,

hogy valami ezotérikus lírát művelnek, nem az avantgardistákra gondolok, hanem egészen más társaság... magam sem tudom, hogy mit akartak. Talán ők se. Ma már ők sem tudják. Hogy függetlennek lenni egy baloldali és egy jobboldali gondolkodástól is és egy nemzeti gondolkodástól is; az pedig akkor még nem volt riasztó. Ma már én is visszariadok attól, hogy kik képviselik a nemzeti gondolkodást. Pedig én nemzeti érzésűnek tartom magam, és még ma is nemzeti költőnek, ami nagyképűen hangzik, de hát így van.

Valamikor valami ellen voltam az. De most... viszont, amikor ez hivatalossá vált az Antall-kormány idején, hát akkor ezzel leálltam. Látva a propagandisták hamis erőlködését, a szóvirágokat és a hazugságokat. De hát attól még... ez nagyon fontos, de az az igazság, hogy én nemzeti érzésű voltam, de sosem voltam nacionalista; tehát számomra egy román, vagy egy szlovák, vagy egy orosz kultúrája, amelyet leginkább ismerek, az épp olyan fontos lehet... Amellett, hogy az orosz köznapi életet szívből gyűlöltem, az orosz intelligenciát, meg az orosz embert szerettem. Az egyszerű orosz embert is, azt is, aki időnként részegen fetrengett az utcán, amúgy nyílt szívű volt. És igazából nem tehetett arról, hogy mivé tették hetven év alatt. Vagy akkor még csak ötven év volt.

— *Lehetséges lenne, hogy te egy olyan személyiségnek a hiányát fájjalod... ?*

— Igen.

— *Aki főlnő a saját eszméjéhez? Valami prófétai személyiség, vagy... ?*

— Nem akartam próféta lenni! Én költő akartam lenni, és nem próféta. Én azt nagyon jól tudom, hogy az egy hamis dolog. Mert a próféta már politikus. Én mindig politikamentes akartam lenni. Napi politika-mentes.

— *Bocsásd meg, hogy az én műveltségem bizonyos értelemben más és... Szóval én egy ilyenre gondolok egy fura korban, mint az Assisi Szent Ferenc volt. Valaki, akinek van bátorsága másnak lenni, mint a közege.*

— Csodálatos ember volt. És az volt a legfurcsább, hogy nem égették meg, hanem elfogadták. Ez az, amit nem is értek. Vajon miért?

— *Lehet, hogy nem volt egészen... próféta?*

— Nem. Nem tudom. Lehet, hogy a legendák növesztették azzá, aminek ma látjuk?

— *Lehet, hogy egy ilyen legendának a hiányától szenvedünk?*

— Lehet. De hát lehet... Legendákban kell élnünk.

— *Biztos?*

— Nem azt mondtam, hogy eszmék nélkül.

— *Lehet, hogy ezért félsz ettől a ... szótól, mert nekünk sok legendát gyártottak...*

— Igen. Sokféle legendát gyártottak.

— *Lehet, hogy igazi legendát mégse lehet gyártani?*

— Nem tudom. Legenda – az születik, azt nem gyártják. Assisi Szent Ferencről mi maradt fenn? Egy-két himnusz, ugye?

— Igen.

— Semmi más, a többi az mind legenda volt?

— *Az mind legenda volt. Meg egy társaság, amit mégiscsak létrehozott.*

— Hát igen. Igen.

— *Ami sose volt meg sose lesz olyan, mint ő, de mégis valamit őriz! Neked vannak-e költőbarátaid, akik, úgy érzed, valamit tőled tanultak?*

— Erről nem szívesen beszélek. A fiatalabbak között biztosan van olyan, aki egy-két dolgot tőlem ismert meg, de én magam is tanulok valamennyiben másoktól. Nekem minden fordítás tanulás is. Tudod, én akkor követtem el nagy hibát, amikor úgy harminc éves korom táján, amikor amúgy sem... tulajdonképpen akkor nem betegség, hanem a lányom betegsége miatt voltam...

— *Depressziós.*

— Szobafogságra ítélve, mert haza kellett mennem délben mindig, és rá vigyázni, a feleségem már kifáradt, nagyon beteg volt. Sok, állandó kis rohama, és rengeteg baja volt. Agyvérzéssel született ugyanis. És akkor azt gondoltam, hogy azért nem is szabad fordítani, mert akkor nem marad időm másra. És közben évekig nem írtam verset, csak egyet-kettőt. Meg hogy föladom önmagam... Nem igaz, mert az írás állandó tanulás is.

— *Úgy érted a fordítás is?*

— Igen, a fordítás is. De ahhoz, hogy írni tudjak, ahhoz szükségem van arra, hogy másokat utánozzak. A magam módján magamévá teyem. Hogy lopjak tőlük. Mindent önmagamából nem szülhetek meg. És nem véletlen, hogy a legjobb költők mindig is műveltek voltak. Én nem vagyok túl művelt; vannak területek, amiket nagyon jól ismerek, elméletileg nem dolgoztam fel őket, érzelmileg igen. Én az orosz költészetnek azt a ... sokáig elfelejtett rétegét ismerem, amit az egyetemen nem is tanultunk, mert akkor még szinte tilos volt. Az emigráns költők, a kivégzett költők, akik véletlenül vagy nem is véletlenül a legjobbak voltak.. Mert aki igazán jó volt, azt vagy táborba vitték, vagy idejekorán öngyilkos lett, mint szegény Jeszenyin. Aki nem játszott egyértelműen pozitív szerepet,... Például bejáratos volt a titkos szolgálathoz, akkor még Csekának hívták, és Kirovnak volt a kedvence, tehát nagyon fura kettősségben élt. Jó, persze, alkoholista volt, ez volt a legnagyobb érv amellet, hogy előbb-utóbb véget vessen az életének. De rajta kívül mást nem lehetett ismerni, de hát ő meghalt még 25-ben, Majakovszkij 30-ban. Hát mielőtt még... Ha Majakovszkij nem halna meg akkor, ha nem öli meg magát, ha nem ölik meg, hát most újabban azt tartják, hogy megölték? Ebben se nagyon hiszek, mert ez már egy ugyanolyan legenda, mert most már mindenkiről, aki öngyilkos volt, azt terjesztik, hogy igazából megölték, így... Jeszenyinről is. Isten tudja, mindegy, az élete véget ért, az élet értelmetlen volt előtte. Biztos, hogy táborba került volna, előbb-utóbb. Vagy pedig még jobban fel kellett volna adnia önmagát, mint amennyire föladta, mert iszonyatosan föladta. Gyalázatosan. Jeszenyin is, de ő azért odáig még se ment teljesen, mikor rádöbönt, ezt az egy tanulságot le tudta vonni. Nem azért lett öngyilkos, nem, nem, nem. Ez az alkoholistáknak a szokásos útja. De benne volt talán ez is, bár ki tudja.

Egy pillanatra én kimegyek, jó?

Szepesi Attila

A Sátán oltárképei

Bosch-szonettek – hommage a Stephanus Baka

„A negyedik szétválás a sötétségbe vezet, amelyben éppúgy benne van és él minden lény, miként a fényben, a külső elemi világban, de tulajdonságának megfelelően minden a fantáziába lép... Istenen kívül nincsen semmi, és a fantázia mégis Istenen kívül van, csupán egy másik kínban való másik élet, másik természet-fény...”

(Jakob Böhme)

I.

*Fejek és lábak nőnek ki a földből,
meredt szemgolyók, integető ujjak.
Születőben az elhamvadt rögökből
az árnyak közül üszkösen kinyúlnak.*

*A bolydult táj felsebzett tárna-mély,
denevérszárnyak suhognak a holdra.
Nem tudható, angyal vagy sátán lakja:
menny és pokol folyton helyet cserél.*

*Perzsel a nap, kering a nyári hó,
egymást falja párduc, áspiskígyó,
a kócsag étke csecsemő-tetem.*

*Hunyorog ezer vámpír-arcú szörny és
gorgó, kinek a sorsa összetört és
szava a végítélet-sejtelem.*

II.

*A benső táj, a zsigerek, az izmok,
az összeszabdalt térre kivetül.
Sötétség, ami szállongott belül,
se szín, alak se: csak a vérbe-forrott*

*álom-előtti, eszmélet-alatti
homály, kontúrja-sincs, mérettelen.
Csak szörnyeket, borzongató halotti
lárvákat és boszorkákat terem.*

*Belek gubanca, vérrög, csontszilánk;
a benti úr bolyong a téren át,
a tájra vonva bűzös terüjét.*

*Mégis, mintha színe-fonáka volna,
alakoskodik a formátlan forma,
holott szellelte maga a sötét.*

III.

*Mind összehányva egyetlen halomba
a báva és aki a mélybe ás:
gazdagság, szépség, bölcsesség bolondja,
dús adakozó, nyüzge csillagász.*

*Bélpoklos koldus, felkent koronás,
látnok, ripók és pártütő sipista;
magában mind az elmúlást tanulja,
és sejtí, ki a vad, ki a vadász.*

*Fogyó idejük kövön csiga-nyálka,
múltjuk lefoszló szitakötő-álca,
és ami marad, tengődnek vele.*

*Voltak bár kiválasztott, égi-mású
lelkek, most sanda sorsuk egyívású:
folyik a bős maszka-cserebere.*

IV.

*Álom-üveggömb. Gyöngyház-fény lobog
palástján. Bolygó szappanbuborék.
Távol hamuvá perzselt városok,
felettük vértajtékos, komor ég.*

*Csak benn, a sugárzó gömbhéj alatt
látszik a pucér Adám-Éva pár.
Ölekezésük, izzó pillanat,
az idők kezdetére visszafáj.*

*Mámoruk az emléket sokszorozza,
bár köröttük a völgyek hullafoltja:
az elkuszált, porrá züllött anyag.*

*Hangokkal kong a sebzett, üres éj,
a sejtelem konduló tárna-mély.
És nincs se part, se bérc, se út, se nap.*

V.

*Pár tolla-foszló, madárfejú lény
falja a búzló dögtetemeket.
Gonosz szemükben megborzong a fény,
összecsapnak, nincsen könnyörület.*

*Romlás megettük, hideg úr alattuk,
semmi sem oltja bőszt étvágyukat.
Feneketlen katlan korduló gyomruk,
csupasz karmukon bél- és húscsapat.*

*Falnak, emésztenek, falnak, ürülnek,
aztán maguk is alulra kerülnek.
Társuk csócsálja roncs hullájukat.*

*Húsuk elfoszlik, benne csillogó
kukac nyüzsg-kunkorog, millió.
Körben torz patkányférges párzanak.*

VI.

*Makogva egy-egy túlélő bolyong
a völgyeken, magát rongyokba rejti.
Mint emberforma, bujkáló vakond,
kinek mindegy a fönti és a lenti*

*világ: nincs érzéke a sejtelemre,
csak töltekezne, nyálzón párzana,
s utódait a vak halálba vetve
kezdetre-végre nincs egy zokszava.*

*Teng-leng, akár mezsgyén az arca-vesztő
hullott fakéreg és a néma kvarc-kő,
eszmélet nélkül belakva a tért.*

*Végül, ha kiszabott ideje múlik,
örök vesztesen részeire hullik,
nem kérve, nem firtatva, hogy miért.*

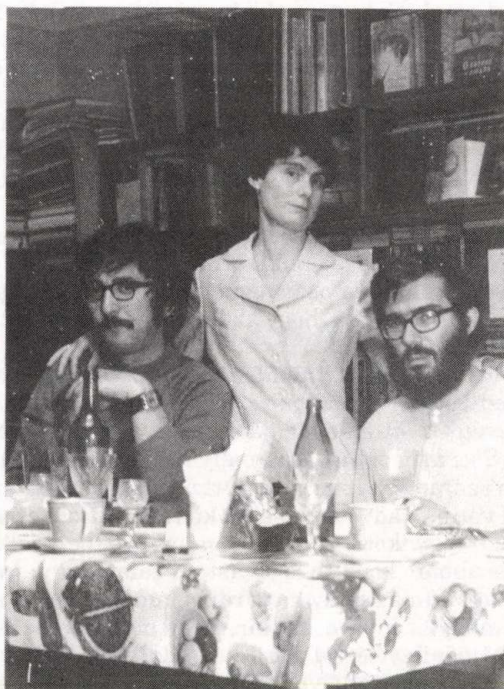
VII.

*Körül éjfél. Csontsípon danolászik
a szél, a végtélet igrice.
Sosem a méze, csak a korma látszik:
a teremtés bolond csalimese.*

*Dalát cifrázza egy-egy lábszárcsonton
a fuvalat és döglegyet terem.
Elidőz néhány merengő akkordon,
míg hallik a fekete rekviem.*

*Nincs bár, ki zengné, fogytán rég hatalma,
s nincs, ki bokázzon a halotti dalra.
Pernye keringél, kavargó korom.*

*Nincsen se kórus, se díszlet, se karnagy,
néző se, aki megigézve hallgat.
Csak a szél zúg az üres színpadon.*

Leningrádi barátaival, Jozsif Adelszkijjal és Jevgenyija Prudovszkajával. 1972-ben. Ők adták Mandelstam és Brodskij verseit a kezébe.

Géczi János

1993. július 21.

Legalább fél órát vártunk egymásra – biztosan nem voltam elég szabatos a telefonban, amikor elmagyaráztam barátomnak, hol találunk legegyszerűbben egymásra a metró kijáratánál. István – ezért, vagy talán mert kissé mindig szórakozott volt, vagy éppen másokra figyelmetlen, személyiségétől független dolgokra nemtörődöm – a metró sportsarnoki megállójának oldalsó lépcsőjénél álldogált, azon a placcon rajta kívül senki se várakozott, még csak véletlenül se vetődött az ember a trolibusz-megállók irányába. Pici pocakja volt, pedig a hírek szerint sokat kellett fogynia, s öltözéke, amint korábban is gyakran, kissé rendetlen: most éppen elegáns és drága ingének szárnya lógott elő nadrágja korcából. Egy szál cellofánba bújtatott piros virágot lóbált maga mellett, és bár perlekedésre számítottam, vigyorogni kezdett, amikor megpillantott.

Gyorsan adott kezet, s ekkor is visszarántotta, szinte kitépte a kezét az üdvözlésre nyújtott jobb-ból, ha valakit megölelt – s mi, talán azóta, hogy Szegedről elkerültem, találkozásunkkor megöleltük a másikat s arcon is csókoltuk – akkor is ilyen hevesen távolodott el attól, akihez egyébként maga odahajolt. Megtapogatta a bal karomon tartott rücskös bőrű sárgadinnyét, megnézte a szatyromból előkandikáló borospalackot és szemüvegét feltolva ornyergén, elfanyalodott a soproni bor miatt. Mire a parkolóban álló autóhoz értünk, mindent elmondott – mintha bármit is lehetett volna mondani abból az egymás nélküli öt évből, ami alatt alig találkoztunk, levelet se nagyon váltottunk, s ha néha telefonáltunk a másiknak, mindig voltak olyan mondatok, amelyekkel kölcsönösen megbántogattuk egymást, annyira biztosan, hogy ismét csak elvultunk egy-két évszakra magunkkal.

De minden olyannak tűnt, mint korábban, Szegeden, amikor ő már egykötetes, boldogságtól élénk költő volt, (egyelőre albréletben élve, hisz felesége nemrég szült, s Szekszárdon neveli lányukat) én pedig egyetemista, akinek egy metaforájára már azt mondta – tegezve! – Ilia Mihály, hogy az bizony jó. A mondat ott látszott kezdődni, ahol annak idején félbemaradt.

Először is, hogy továbbra is tud mindent rólam. Olvasta azokat az írásaimat, amelyek az általa kedvelt folyóiratokban jelentek meg, s azokról is hallott, amelyeket nem ismerhet, lévén ott láttak nyomdafestéket, ahová ő ugye, be nem tenné a lábát, azaz az írásait. Sőt, még azt is látja, mely helyekre nem adok én írást, holott ő már azt, jelenlétével számomra is szentesítette. Valójában persze ő nagyon keveset ír, fél évekre előre el vannak adva a versei (a költemény szót sosem hallottam tőle, az opuszt se, pedig az aztán gyakori volt a nyolcvanas években), elkövetkező kötetének is van kiadója. Biztos abban, hogy én is olvastam valamennyi írását.

Látja, kifelé hátrálok immár az avantgárdból, amely a magyar költészet tévútja, Kassák is az, a festményeit kivéve, és kár, hogy olyan embereket tévesztett meg, mint Zalán – az értő odafigyeléssel bárkihez odahajolni képes közös barátunk – vagy én, az egyébként (igaz: szabálytalan) tehetség. S persze ő megadja az esélyt, hogy valami érvényest csináljak majd, de hát tudnom kell, ennek nincs nagy valószínűsége. S mindezt szegedi, fiatal barátai is állítják.

Ez az avantgárd-vita – nem is vita, mert vele nemigen szokás vitázni, sosem lehet tudni, mit fog meghallgatni és akceptálni, s mi az, ami mellé figyel – azóta folyik köztünk, hogy a *Ballada* versét, amely talán majd csak *A tűzbe vetett evangélium* című kötetében jelenik meg, affektivitása okán leavantgárdoztam (amint később egyéb verseket is, amikor a vers szétfeszegette a formáját és egyszerre csak Bakaidegen jegyekkel kezdett cicomázkodni).

Remélte, hogy Viola nem nagyon főzött; újabban nem ehet, ha igen, akkor is keveset és speciálisat. A csirkének örült, az semleges, egyébként lehet semmit sem tud majd enni, egyébként is, ő elvan a parizzerrel, s aggasztja a holnapi besugárzás. Alkoholt nem iszik, semmit, vagy majdnem semmit.

S mindenekelőtt mégiscsak örül, hogy találkozunk, az elmúlt hetekben Zalánáll járt, Budán, egyébként kapott kölcsön egy lakást, onnan könnyen eléri a kezelés helyét, ott dolgozni is tudna, már amennyiben nem szedik teljesen szét az idejét és az erejét az orvosi vizsgálatok.

Továbbá a zene, ami megmaradt, mégha kevesebbet is hallgatja a lemezeit. Mindig akad valami váratlan tennivalója. Ismét a családja és a (rég) szeretője között hezitál, mintha egyikre se lenne valódi szüksége, miközben jó, mert hátteret ígér, hogy kétféle is tarozhat, pláne, hogy ezt az asszonyok – nehézkesen bár és cseppet sem zúrmentesen, de – elfogadták.

István nem volt nyugtalan vagy szorongó – ami máskor látszott rajta. Inkább megfontoltnak és keserűen józannak mutatkozott, annak ellenére, hogy váratlan és élesebb helyzetekben általában (igen, élete végéig) fojtottan, nagyon hátul, szinte a torkában képezte a hangokat, és darabosan lökte ki a szájából rövid, lezárt üzenetű mondatait, s ettől feszült és görcsös személyiség benyomását kelthette. Most a pontok helyén mosolygott, utóbb már azzal a vigyorgással kiegészítve, amelyet már Szegeden ismertünk tőle: ha kicsit többet ivott a kelleténél és rikoltozva társalgott, s a szakálla összeborzolódott, hogy meggyújtotta a pipáját és szája szögletébe nyomta a csutorát (micsoda hangokat volt képes a szopókával produkálni!), előállt az emlegetett kaján és laza forma. Azt, hogy ilyenkor olyan, mint a Grimm-mesében a farkas, miután már kénytelen-kelletlen elfogyasztotta a nagymamát, süteményt is evett, ivott rá, befeküdt az ágyba, s túl van a szűnyókáláson, immár Piroska következik, vagy legalább az, ami az életben piroskás... – hogy István ilyen, ha regadozó módra nevet, Ági, első feleségem állapította meg, egy szekszárdi, nagyon vidám 1971-es Kincskereső-táborban.

Rózsát hozott, bár időközben kicsit meggyúrte, Violának, emlékezett arra, hogy Viola gyűlöli a szegfűt, a gerberát, s minden egyéb mozgalmi virágot. Ez a virághozás új volt, nekünk. Amint az is, hogy életünkről, munkahelyünkről, munkánkról hosszasan kérdezett, s hogy saját gyerekeiről beszélt. Néha azt hittem, hogy a költészetten és saját belső, nagyon intim életén kívül másról nem is akar szólni – miközben azt is tapasztaltam, hogy alig volt ember, akivel hajlandó volt művészetéről, különösen írásművészetéről, netán költészetéről társalogni avagy eszmét cserélni; s ilyenkor mindig nagyon felszínesnek és érdektelennek találtam a társával vagy társaival folytatott óvatossá csevegését. Idővel persze óvatossá megfontolt, tétova s a szakmai tudásba túlságosan belekaroló ítéző lett, egyetem utáni harosságát, jófajta agresszivitást szinte elfeledte, miközben mégiscsak konokabbá és magabiztosabbá változott. Gyakorta csak kijelentett, minősített, és ráhagyta a másokra a sajátjától különböző véleményt, és semmi időt nem adott az ellenvélemény kifejtésére, mondjuk úgy, hogy gyorsan témát váltott.

Violával nemigen beszéltek költészetéről – így aztán soha, semmi surlódás nem is volt közöttük. István jóízűeket tudott figyelni is, ha már felcsigázódott az érdeklődése, s Viola mindig tudott neki ilyesmi helyzeteket produkálni, a természettudományi

jellegű okfejtés, annak a logikája határozottan érdekelte. Ezért aztán Violának mindig kijárt István sajátos szeretete és figyelme.

István bölcs és a képtelenségig nyugodt lett – állapítottam meg félhangosan és megrökönyödve, ahogy felmondta betegsége stációját a kezdettől a jelenig, s a várható következményekig, ahogy az orvosait és a kezeléseket, a vizsgálatokat és a kórházi személytelen kezeléseket visszaidézte; és ennek a szinte kozmikus nyugalomnak tudatában is volt. Nem perlekedett, érzelemmentesen elemezte a helyzetet, és bár minden következtetése a halállal volt kapcsolatos, láthatólag az az eszébe sem jutott, hogy neki is lesz egy saját halála. Az Istennel is leszámolt, fejtette ki, ő akitől metafora kivételével sosem hallottam semmi istenkedést, én nem láttam és nem tudtam őt soha hívó embernek, s a kapcsolataiban sem érzékeltem, ami ennek pótlására szolgált volna.

Közben felmérte a tetőtéri lakást, kiment az erkélyre és elbámult a vasúti felüljáró közelségén, József Attilát citált, ellenőrizte Viola könyvespolcán a dedikált könyveit (mindig, minden könyvét megküldte, de sosem tudta megjegyezni, hogy nem ip-szilonnal írom a nevemet), kipróbálta, hogyan kell nyitni az ügyetlenül elhelyezett tetőtéri ablakot és ismét ivott egy nagyobb pohár bort. Kávét azonban nem fogadott el.

Szegeden, reggel kávéval kezdte a napot – de már csak a Kincskereső szerkesztőségében. Akkor gyűjtött rá először; amitől aztán rögvest felfordult a gyomra, öklendezni kezdett. Ilyenkor is, vagy pedig ha verset akart írni, hol császárkörtét, hol valami kevertet kortyolgatott – az elvágta a gyomorgörcsöket. A sört is szerette, nem egy sörös helyünk volt, a bort se mindig vetette meg. A töményet sem. Azonban nem volt – abban a négy-öt évben, amíg szinte naponta együtt voltunk – iszákos, társaság kellett a pohár mellé. Szegeden pedig gyakran volt társaság, az egyetem, a szerkesztőségek és Ilia Mihály miatt sokan megfordultak a városban, s ezek egy része megtalálta Baka Istvánt is.

Viola császárkörtét ajánlott neki, István kedvére vette, de István elutasította. A bort is elutasította először, hogy a szedett gyógyszerek vagy más miatt-e, nem derült ki, csak homályosan célzott valami akadályra, aztán pedig maga töltött magának.

Mi másnap délután, a munkából már Veszprémbe mentünk, s onnan még azon éjszaka nyaralni és dolgozni indultunk, ezért Istvánnak néhány napra – pesti orvosi ellátása idejére – felajánlhattuk a lakást – így tehát a kulcsért jött fel, s bejárni a teret. Ő, aki hétfévenként lemezjátszóval a hóna alatt járt be a szerkesztőségbe, hogy ne zavarja semmi, és mindig jó minőségű rádiókat akart használni, se a lemezjátszóra, se a rádióra nem figyelt fel.

Szegedi közös éveinkre az állandó zeneszó a jellemző. Nem volt az valódi zenehallgatás – bár István rendkívüli zenei ismeretekkel rendelkezett –, munkáit láthatóan maga is zenei formákban vagy rendekben szerkesztette, s nem csupán a verseit, hanem a prózáit is, és előfordult, hogy egy-egy zenei művet értelmezett, hanem háttérzenélés. Ha hazaérkezett, máris bekapcsolt valami hangkeltő eszközt, amiből komolyzene szólt, hol ez, hol az, annak idején leginkább Mahler, Bach, Mozart és Sosztakovics. Hatalmas és válogatott lemezgyűjteményét leningrádi tanulmányai idején alapozta meg – amint Leningrádból maradt meg a háttérzajcsinálás igénye is, így, vélte, ha esetleg akarnák, akkor sem tudják lehallgatni.

A kevés hanglemezeink közébe nyúlt, nem talált semmi érdekeset. Orosz lemezeim javát Istvántól kaptam. (Egyébként mást is lehetett tőle kapni, könyveket mindenekelőtt folyóiratokat, tiltott fordításokat és ösztöndíjkiegészítést: azaz pénzt, mindenféle ebéd és szállásmeghívást. Én – részben – neki köszönhetem első írógépet, első zsebrádiómat, s nem egy ruhadarabomat.) Némelyik korong, mint a kö-

zép kori orosz egyházi zene vagy éppen az összes Mahler, már hallgathatatlan. Ezeket általában akkor ajándékozta, amikor lemezmosáskor ráébredt, hogy ugyanannak a műnek valamelyik feldolgozását unja vagy gyűlöli. Ott állt a fürdőkád mosószeres vizében ázó hanglemezek mellett, vakargatta a trikója alatt a pörsenéseit és az egyik oldalon az ajándékozható, a másik oldalon a létszükségletet jelentő bakeliteket sorakoztatta.

A háttérzene sokszor elvonta a beszélgetéstől István figyelmét – és eszébe juttatott valamit, amely aztán módosította a társalgás irányát. Így aztán volt, hogy a verstan tanulása helyett (Retek utcai lakásuk számomra Gáldi verstanával együtt lett ismerős) Bach kapcsán Tarkovszkij *Solaris*ára, abból pedig Brüeghel *Téli vadászata*ra (amelynek másolata egyébként évekig ott állt a lemezjátszója felett) terelődött a szó, vagy az általa kevésbé szeretett Rab Zsuzsa-féle Jeszenyin-fordítások tanulmányozását átváltoztatta a mesterünkről szóló pletykálgatássá, majd meg a nőkre áhítoztunk, ő Bulgáriába, Tirnovóba és meg Debrecenbe, a Sumen sörözőbe. Hol pedig a madarakról vagy a gombákról akart hallani ezt-azt, egy időben volt is neki egy fészekre ültetett, kitömött barázdabillegetője, vagy pedig azt kellett ismételtelen felsorolni, mi mindent lehet megállapítani arról a női agykoponyáról, amelyet én vittem neki egy éjszakai embercsontmosás után, az Antropológiáról (feltehetőleg még Móra Ferenc ásatásából szóródott el, hiszen Móra kézírásával volt adatolva.)

István nem akart zenét hallgatni. Egyszerre sokfelé figyelt, visszaszimatozott régi dolgainkba, az újakat meg térképezgette magának.

Szóval, olyan volt, mint akire mondhatjuk, nem változott semmit. És a viszonyunk is a réginek tűnt, ami megnyugtató volt (bár Istvánnak, csakúgy mint feleségének, nem egy kifogása lehetett volna ellenem, mindenekelőtt azért, mert Tamás gyermeküket, keresztfiamat nem nagy gyakorisággal látogattam).

A kortársi költészetéről szólva először a barátainkat szidtuk, majd balos indulásának társait, a kortárs szegediek forgolódozó képességét, a gazdátlan hajósokat (ki találta ki ezt az antológiacímeket? – ő azt állítja, hogy ő, én azt, hogy én, végül abban egyeztünk meg, az elnevezést annak fogja az utókor majd tulajdonítani, akire inkább szüksége lesz), a heteket, az arctalan nemzedék nagylászlóistáit, hogy aztán sorra kerüljön – mindenféle előjel nélkül – ismét előbb a régholt Nagy László, majd az élő Juhász Ferenc. De mindenekelőtt Tandori Dezső munkássága volt az, amelyet kitartóan és szikrázó okossággal kritizált. Tandori, akit azóta nem szeretett, hogy egy meghirdetett JAK-estjére, amelyre pedig ő Szegedről felutazott, nem ment el, de maga helyére valami mentegetőző szöveget küldött, szüntelen kihívta pupillaösszeszűkítő ellenszenvét. A Gazdátlan hajókban bemutatott társunk, Belányi György egyik mestere Tandori, s ezt Gyurinak gyakorta felhánytorgatta. Baka egyébként nyilvánosan se, nagyobb társaságban se nagyon nyilvánított véleményt kortársakról, azt hiszem azért nem, mert tudta, őt jóval többen szeretik, s költészetének számosabb híve van, mint akit és amit ő kedvel.

Aztán a regényemen is elverte a port, amelyben pedig ő az egyik főszereplő, még az ott elmondott mondatai is az övéi. Nemigen kedvelte a *Kezét reá veté, hogy lászon...* munkámat, Csordás Gáborral, Kritika-béli elemzőmmel együtt elrontott munkának találta, amely se rám, se alakjaimra nem fog jó fényt vetni. (Egyébként pedig egyetlen kötetemet sem szeretete.)

Kicsit tétován magyarázta, milyen kényes helyzetbe került. A szegedi ismeretlenségből – már ahogy ő a helyzetét megélte – ha nem is országos népszerűsége, de országos ismertsége tört, a Jelenkor is hajlandó reá figyelni (moglehet Mészöly szeretete okán; s a Jelenkornál létezését szerencsésen ellensúlyozza a Holmiban való hangsúlyos helyzete), ezért sem kerülnek el újabban se a díjak, se a kitüntetések, a városai is – Szekszárd és Szeged – legitimálták, ráadásul az író társak keresik, sze-

retik, és vélhetőleg értik a munkáját, de mindenesetre úgy tesznek – s mindez esetleg be is mocskolhatja. Hogy nem jelent-e ez könnyűséget, a népszerűség pedig későbbi népszerűtlenséget? Ő, aki, ha már politikai véleményt kellett formáznia, mindig tudta, hol a helye, még akkor is, ha az sokszor a hátrányára vált, most mitől vált politikailag megtűrtté vagy elfogadottá olyanok számára is, akik korábban nem rajongtak kívülállásáért? S mitől keresik a kegyét olyan fővárosi szerkesztők, akik korábban nem sok lehetőséget kínáltak fel nekik?

Vörösmartyról ekkor nem esett szó, akihez pedig sajátos viszony fűzte. Az ő alkata és költészete állt – szerintem – legközelebb Bakához, s aki nem egyszer adott mintát is István helyzetmegoldásaihoz.

Aztán persze az irodalmi életben betöltött látszólagos helyzetére magyarázatot is kínált... A szegediségben találta egyikéű válaszát, merthogy minden irodalmi életbe kell egy olyan vidéki, akinek elég kicsi az életműve (azaz áttekinthető) ahhoz, hogy könnyen és gyorsan taksálható legyen, aki kívülállósága miatt nem mocskolhatta be magát sehol és sosem, aki mégis konzekvensen – mégha a helyzete miatt is – kimaradt az irodalmi életből és ráadásul bármi új díj vele hitelesíthető, hiszen régi díjakkal nem pumpálták még fel...

Évtizede, Szegedről elkerüléssel – elkerüléssel – egyidőben valamelyik újság számára adott interjúban fölelegettem, hogy az orosz költészetet Baka ismertette és szerette meg velem, velem, aki sosem tudtam megtanulni oroszul, aki csak kétes minőségű fordításokban olvashattam addig őket – mindenekelőtt Jeszenyint, Mandelstamot, Blokot, Cvetajevát, Ahmatovát, Tarkovszkijt, a fiatalabbakról nem is szólva. Ezt az interjút István visszacitálta, nem először hallva ki belőle azt a vélt állítást, hogy ő bizony csak az e századi oroszokat ismeri, és hogy kezdeti ultrabalosságát, ha rejtetten is, visszaolvasom a fejére. Holott olyan költő írása is a kezembe adta, mint Rilke vagy Nemes Nagy Ágnes. Kétségtelen, a verstan alapjait Baka éppen akkori német és orosz kedvencein tanította hetente egy-két alkalommal nekem, a biológus másodikos egyetemistának.

Ami pedig a balosságot illeti, attól megszabadult, s helyére állt a nemzeti elkötelezettség és a középeurópaiság elfogadása.

Istvánnak jó és nagy könyvtára volt, de ez inkább Tündének volt köszönhető. Egyetemi baráti körük élénken politizált és vitázott, nemzedékének írói bajtársai is ez alapján választódtak ki. Könyvtárunk a hatvanas-hetvenes évek értelmiségiének könyvtára volt, amelyet szabad volt és illet is használnunk. István láthatólag minden könyvét ismerte és gondozta.

Később, amikor a barátaitól és társaitól egyre több könyvet kapott – maga is mindig nagyon sok kötetet postázta – már nem mindegyiket olvasta el. Volt, hogy csak belelapozott, volt hogy azt se, hiszen nem érdekelte éppen az a pályatársa. Ehhez is volt bátorsága.

Vacsora után egyszer csak nagyon fáradt, gyűrött és nyűgös lett. Nem tudott egy helyen ülni, járkálgatott, fel-felcsattant, gyors elintézni való dolgok bukkantak fel az emlékeiből. Sötét lett, az utcáról meleg benzinszag és a vasúti talpfák kátránybűze jött be a lakásba. Felpattant, visszaült, tapogatta a hasát.

Kocsival vittem a metró megállójáig. Családi bonyodalmakról, nőkről, gyógyszerrekről, lányáról és a nyűgökről beszélt, hogy meleg a lakása, nem lehet benne dolgozni, nincs telefonja sem, egyébként pedig Szekszárdon dolgozik, hacsak lehet. A hajdani bolgár barátjánője jelentkezett, s benne meglátta, hogy pusztulnak el a nők. Zsebébe sülyesztette a lakásunk kulcsát, többször nekiállt megkeresni, ellenőrizni, megvan-e még. Aztán egyszer csak eltűnt a metró párás és bűdös gyomrában.

E naphoz még hozzátartozik, hogy három hét múltán, Rovinjból hazajövet, ahol egy teljes könyvet meg tudtam írni, a lakásban óriási felfordulást és minősíthetet-

len bűzt találtunk. Valamennyi növényünk, a Palicsról hozott bonsai gránátalma, a gyompálma, a dracéna, s annyi más, meg volt pocskékolva, cakkos levelekkel, szétka-part földdel álltak ott – s minden, de minden, a párkányok, a könyvek, az ablaküvegek, a tükrök, a vázák és a konyhai edények szarosak és szürke madártollasak voltak. Olyannak tűnt, mintha az életterünket egy randalírozó angyal szétverte volna.

De nem angyal volt. István, hogy a tetőtéri meleg kiszálljon, éjszakára kinyithatta az ablakot, s berepült a kertből egy veréb. Amely aztán egyedül maradt három hétre a lakásban, s táplálék híján ott is pusztult. Csak éppen előtte mindent kisajátított és honosított.

Márpedig a verébszar mindent szétmar. Hiába kefélttem le a könyveket, a folt alatt kifakult és szétmállott a papír, elhullajtotta a szőrét a selyemszőnyeg és elégett tőle a növénylevél.

Hazaérkezésünk után a Rovinjban írt kéziratot elküldtem Tandorinak, aki hamarosan telefonon jelentkezett. Elmondtam neki Baka verebének történetét, s ő mindent evidenciaként kezelte.

Istvánnal már csak egy Írószövetségi gyűlésen, a budapesti Vigadóban találkoztunk, aztán majd Tápén Ilia Mihály hatvan éves születése napján. Akkor említette, hogy nekem ajánlja következő versét. Azt hiszem, nem írta meg.

A felbontatlan kis üveg császárkörte pedig ott maradt az italos szekrényben. Később, hogy eladtuk az Egressy úti lakást, magunkkal hoztuk Veszprémbe, a tetőtérbe, onnan pedig, egy évvel később a házunkba. A spájzban néhány hónapig még megvolt a likőr, senki nem nyúlt hozzá, aztán valaki vendég, hogy mást nem talált, elfogyaszthatta. Mányoki lehetett, vagy Zalán: ők akik bármikor felfogatják az éléskamránkat, ha elmúlt éjfél és elfogyott az alkohol.

Leningrádban, 1972

Kovács András Ferenc

Alekszej Asztrov töredéke

(In memoriam B. I.)

*Mindegy Montmartre vagy Asztrahán
Éltem Párizsban már Kijevben
Pedig nem voltam gaz trahány
Mégis fölsírtam tán ijedten
Mennybéli műtők asztalán*

*Szeráfi cimborám Vityebszkben
Soutine talán vagy Marc Chagall
Csak kuncogott a bolsi heccen
Míg szónokolt a tar sakál
Hogy majd az Eszme jól kitetsszen*

*Urál hurrázhat tág torok
Utazhatunk Tobolszkba Tomszkba
Harcos csavargyár vád forog
(-----) kifosztva Moszkva
Részegek családtáborok*

*Mindegy Voronyezs Vlagyivosztk
Sztálingrád Cárszkoje Szelo
Időt ölök vagy fagyit osztok
Őszvér ki nem számár se ló
Írok termelvén agyi kosztot*

*Megismer Habarouszk Kazán
Hírem elér Jakutszkba Csukcsba
(-----) orosz hazám
Mint akasztott fején a kucsma
A légben elforogsz lazán*

*Mindegy Szimbirszk ura húzgál
Jekatyerinburgot Tulát
Ne (-----) Ufa Szuzdál
(----) csukott Gulág
Zord jéghegytáron túlra csúszkál*

*Gyomrom kirándul háborog
Okádok Ó Zagorszk Rjazany lát
Et les Cosaques Zaporogues
(-----) azannyát
Elzúgtak mint a záporok*

*Murmanszkba égi Kamcsatkába
Kuss burzsuj entellektüel
Csökkent (-----) van csak kába
(-----) mentelem tüzel
Vaktában (---) parancs aktákba*

*Mindegy Arhangleszk Asztrahán
Angyalhad bőrkabát Kijeuben
Begyűjtenek majd gaz trahány
Kerub talál föl tán ijedten
Hatalmas úrnék asztalán*

Sztyepan Pehotnij emlékére

*Ahogy a kéz
A telt pohár
Után nyúl
Mint aki rég
Csak maga
Elé bámul
Amíg a menny
Maró sötétje
Ráhull*

*Ahogy a kéz
Marokra fog
Vak ok vád
Szomjas a bűn
Kortyolja még
A vodkát
Pokloból is
Vad üdvösség
Vakog rád*

*Ahogy a kéz
Betelt a pohár
Az éjben
Alszik a fény
A félelem
Van ébren
Mindenki más
Akárki más
Te még nem*

Balog József

„Én mindig képekben láttam a világot”

– Baka István-kazetták –

1 1995. augusztus 28-án bement a szobájába. Leült az ágyra. Kockás inget vett föl. Nem akkor. Előbb. Még álltak be a kamerával és a fényvel. Elkészültek. Bementem hozzá. Izzadt volt. Fáradt. Tudtam, hogy soha többet nem fogom ezzel nyúzni. Hogy „képes” legyen. Nem utasított vissza soha. Azt hiszem senkit.

Az a kevés televíziós felvétel, ami készült róla, többnyire alkalmi volt, hevenyészett, improvizatív. Nem méltó hozzá, mégis esetlenségében kifejező, szigorú és pontos. Nem készült róla „kánon-film”, szülőföldes, pályáives, méltóságos és klaszszikust-gyártó. Nem volt műsoron, nem szerepelt, nem kommentálta az irodalmat, alig valamit beszélt *ki*, és alig valami maradt *elmondatlanul*, abból, ami egyáltalán a képernyő előtt véletlenül vagy nagyon is céltudatosan megforduló, kívülről vagy szakmász nézőre egyáltalán tartozik. Nem gondolta, hogy semmi nem tartozik rájuk, de azt sem, hogy bármi is tartozna oda az ő életéből. Nem is emlékszem rá, hogy elszólta volna magát valaha is – akkor is a vers megértéséhez szükségtelen pletykát említett, amikor 1975-ben az *Új versek-Fiatal költők* című műsor stúdiófelvételén egy olyan verséről kérdezték, melyben beteg kislánya életéért könyörög –, legfeljebb fölnevetett, mint valami kobold, manó, férfilidérc. Többnyire figyelt, nem mosolygott. Egyszer – 1975-ben, amikor még volt idő, filmidő – egy hosszú, vágóképnyi pillanatra mosolyog. Mosolyog. **Most fél. Húsz év múlva. Elkészültek. Beálltak. A nagyszobába kell mennünk. A felvétel elkészült. Megvágtam. A mustert nem őriztem. Megette a gyár, a Szegedi Körzeti Televízió. Ez a dolga. Nincs ideje álldigálni az utolsó tekercs felett. Nem is tekercs. Video. Kazetta. Beta. De! Az adástekercs az tekercs maradt. A nyelv lelkiismerete. Gumiljov, Blok, Szolovjov, Annyszenszkij, Belij, Van Gogh, Ady, Toldi.**

„szerepjátékos vagyok, ezek különböző maszkok, és az embernek mindent végig kell próbálnia...”

1995. október 23-án mutatta be a Szegedi Stúdió a „November Angyalához” című Baka Istvánra emlékező filmet, melyet az 1994-ben szintén a televízióknak készített Banner Géza által szerkesztett portréfilmből és az általam készített utolsó felvételtől állítottunk össze. A Banner-film egy sirály képével indul, amely alá női hangon egy Baka-vers úszik, szépen, finoman, líraian. Február lehet – esik, látjuk később, hogy esik, vizes a rakpart betonja, kalimpál egy ablaktörő, porzik a víz, a Tisza, aminek költője sohasem lett. Tudom, a költészetben nincs soha. Csak mindig.

„minél határozottabb az álarc, annál személyesebb. az én személyem nem jelent semmit az embereknek. középszerű minden tettem és gondolatom. egy valami talán nem az; hogy én meg tudok bizonyos dolgokat fogalmazni... mitológiai és történelmi személyekhez kötök, akiknek van már jelentéstartományuk. minden szó, amit a szájukba adok... akkor ezek a tartományok megnőnek.”

Mondhatta volna mindig.

„én mindig képekben láttam a világot...”

Fénymásoló. Irányjelző. Tea. Kalapács. Vasfűrész. Tűz. Eső. Felhő. Víz. Tisza. Füst. Cigaretta. Pipa. Papírok. Kéziratok. Könyvek. Hanglemezek. Erika. Írógép. Fák. Erdő. Domboldal. Pihék. Szőlő. Szekszárd. Épületek. Utcák. Nap. Süt. Eg-bolt. Beton. Aszfalt. Fák megint. *Mindig*. A képek, amik nem találták meg őt. Nem „látták”. Illetve látták az arcát az operatőrök. Rámentek. Verset mond. Közeli. Kér-dezik. Ülő félalak. Nadrágzseb. Egyszer a farmernadrág egészen. Kék dzseki. Ez a „Szekszárd-film”, 1989-ből. Jellemző ez is, Szegeden készült a Kincskereső Victor Hugó utcai szerkesztőségben. Ahol nem szerette a zajt meg a bűzt. Ahol ivott. Két-szer is iszik; képpen. Egy-egy pillanatra megfürödnek a mondatai az alkoholban. Iz-zad a homloka, a szemmélyedés a szemüveg alatt verejtékes. Rossz kérdéseket kap. Lokálisak, aktuálisak. Jól válaszol.

KIK A PÉLDAKÉPEID, ÉS, HA ŐK, AKKOR, MIÉRT ÉPPEN ŐK?

„én különben sem voltam az, aki a nagyokat kereste.”

Mahler. Mert kifejezte az egész kort, amiben élt. Mert, ha Beethoven-t vezényelt, akkor az volt, ha Wagnert, akkor az, ha Brahms-ot, akkor az, de, ha hazament, és folytatta legújabb szimfóniáját, akkor Mahler volt. Én is így szeretném. A versek-kei. A műfordításokkal. Így válaszol.

Öt évvel később Lisztet említi Banner Gézának.

„... a száraz, kopogós, a modern, a szigorú, az aszkétikus...”

Liszt Ferenc. Ez.

1975-ben a verseit énekelte Vitai Ildikó. Az egyik után az az *egyetlen mosoly*. Vé-kony arca, szakálla, szemüvege mosolyog. Fekete-fehér. Fekete. Fehér.

Valamit el akart kérni a televízióból. Budapest. Írt nekik. Telefonált. Megbeszél-te. Elfelejtette. Egyszer csöngetett a postás. Csomagot hozott, kazettaformáját, bar-na papírban. Kibontottuk. Írás semmi, levél semmi. Nem *ezt* kérte. Nem *azt* kapta. Mászt kapott. Időutazást. 1995 tavaszán. Azt az 1975-os *Új versek-Fiatal költők* című stúdióműsört, melynek idején a költészet még fenséges, titokzatos, komor, szigorú, különleges, kiválasztottak által és kiválasztottaknak szólóan lélekkel teli, fontos,

nagyszerű, szívbéli barát, ugyanakkor félelmetes és cenzúrázandó, tilalmas és kiközösítendő, elnémítandó és letiprandó ellenség volt. A költészet, mely teleírt lap, amin a forradalom, a szabadságharc üzenet vagy éppen ellenkezőleg a lakáj, az udvaronc, a talpnyaló firkant néhány sort, aztán bérével kocsmába, lóversenyre, kurvák combtövébe rohan, és kihajtott gallérú, fehér ingben, tüzes szavakkal renoméjáról szaval, bizony! Néztük A Katonát Aki Kérdez, a Hosszú Fekete Hajú Lányt Aki Érzékeny Versmond De Még Nincs Itt A Szexuális Forradalom Ideje, néztük Fodor Tamást, aki korát megelőzve belülről élte a verset, és nem szalutált, ahogy az egész műsor 1975-ben „jelentette”, hogy *vannak Új Versek És Fiatal Költők*; néztük ezt a véletlenül nekünk üzenő kazettát, amit kibányászott Valami Lány A TV Archívumából Aki Már Nagyon Is Jól Tudja Mi Az A Szexuális Forradalom; sírtunk és neveltünk – én úgy emlékszem –, volt ott egy *fiatalember*, 27 évesen, aki...

„... gyerekkoromban ezért írtam verset, mert ez megkülönböztetett – nem is megkülönböztetett –, megvédett másától. Nagyon gyámoltalan gyerek voltam, akit mindenki ütött/vert és eszembe sem jutott visszaütni, és a sértett önérzeteimet pofoztam helyre azzal, hogy verset írtam.”

1995-ben a Szekszárdi VTV „Egy csepp méz” címmel készített „lírai portrét” Baka Istvánról, ahol – húsz év múlva...

„... lelkiileg nagyon sérülékeny voltam, valószínűleg azért lett belőlem, aki lett. ma is tele vagyok sérelmekkel, elfojtásokkal, szorongásokkal, amiket a versekben tudtam kiélni...”

Szutyjev meséin tanulta meg a nagybetűket. Mondja. Nyolc éves kora óta tudja, hogy költő lesz. Tudta, hogy költő lesz. Hogy a HUSZT disztichon. Nem tudta 18 évesen. Végigtanulta a verstant. A magyar nyelv minden formára alkalmas, míg az oroszról inkább a verszenét tanulta meg. *Pilinszky* nem volt formaművész. Mondja az 1989-es „Szekszárd-interjú”-ban. Mégis az ő szigorúsága, zártsága...

„olyan létélmény-lírát szeretnék művelni, mint *Pilinszky János*. Csak az én létélményeim nem olyan »magasak«, mint az övé. más a kiterjedésük – a mélységük nem akkora, de a kiterjedésük nagyobb.”

Csíkos ingben, széles gesztusokkal, vitálisan, él a szeme a szemüveg mögött, nem árnyékot, fényt és nedvességet ad az ital, nyegleséget nem, részegséget sem, feloldást, oldást is csak annyit, ami méginkább *magához* köti. Menthetetlenül.

Míg az 1989-ben készült „Szekszárd-interjú”-ról nem tudom, hogy valaha is adásba került-e – a felvételen látható néhány vágás, de stáblista, cím, cégjelölés nincsen –, addig bizonyos, hogy az „Egy csepp méz – lírai portré Baka Istvánról” – adásba került, ahogy *Banner Géza* portréfilmje is egy évvel korábban – feltehetőleg egy for-

ró, nyári napon, mert a Tündétől* kapott kazettán folytatódik a TV2 felvétele-; film-ajánlattal: *Bud Spencer* és *Terence Hill*-, aztán időjárásjelentés, vasárnap van, a feledhetetlen verekedős komikuspár filmjének címe *Bűnvadászok*, és továbbra is forróságot ígér a meteorológia, mintha *Baka* mondta volna, amikor arról beszélt, hogy unná az örökkévalóságot, és talán a Pokolban jobban éreznék magát, bár ott is meleg van és azt nem szereti, de különben is ő a halálban valami megnyugvást lát, alvást... Mint ateista is, méltósággal fogadhatom a halált például... amiben megnyugvást és alvást látok, nem az öröklét unalmát... – így mondja szó szerint, míg másutt:

„... a világba való kivetettséggel kezdődik az élet és a minden esetben értelmetlen halállal végződik. mert egyetlen halált sem lehet megmagyarázni, meg megnyugvással fogadni.”**

Az 1995. október 23-án közreadott portréfilmet – „November Angyalához” – egy olyan kazettán kaptam meg Tündétől, ahol egy, a Duna TV-ben vetített portré „maradéka” következik az emlékműsor felvétele után. Csíkok. Szemcsék. Csönd. Csak a szalag zörög a technikán, aztán egy arc bukkan föl, fekete-fehér, meggyötört, hatalmas táskák a szem alatt, kormos – *Kormos István* – a Yorick-vers utolsó szavait mondja, „szegény Yorick”, ez a vége. Ez a vége. De nem, vált a kép és egy név és két évszám következik – *Weöres Sándor*, és csak az utolsó évszámra emlékszem 1989 – aztán fák, távolban víz és a költő kezében könyv – (akárcsak *Baka* kezében, az 1995-ös Szekszárd-interjúban – a *Farkasok órája*, amiből olvas, balfelé hajtott fejfel, kicsikét magasra emelt állal) – és elkezd *Weöres*; *BOLERÓ* – ez a vers címe – és folytatja –

– „végül mind elmegyünk” –

1995. augusztus 28-án átmentünk a másik szobába. Három héten belül akkor két műfordítás kötete is megjelent, az Orosz szimbolisták és végül a Gumiljov. Erről beszéltünk. November Angyalához. Erről is. Nem, nem ekkor mondta el, hogy az Angyalokban hisz. Hogy Isten vagy nem létezik vagy ő a gonosz. Gonosz. Maga a Sátán. És, hogy a világban működő transzcendens erők rosszak. Nem beszéltünk ilyesmiről. Már nincs „térkép” a betegség-barázdákból az arcán. Szemfedősíma. Megrándul a szeme a Van Gogh vers alatt. Gombócos a hangja. De a rosszullete elmúlt. Az utolsó verset – *TOLDI* – meg is ismételjük. De nem itt tart szünetet. Előbb. Hallgat. Néz. Rám néz. Néma. Le. Lefelé néz. Aztán visszaemeli a tekintetét. Most látom csak ...

Most látom csak. Nincs itt. A szemei máshol járnak. Az orvosi diagnózis szerint nyilván a láz, a rák, a gyulladás, a vizenyők, a vérerek – nem érdekel – – –. Nincs. Elment. Én csak az újszülött gyerekeimet láttam így; *máshonnan jönni*. Akivel beszélgettem, akinek képével bántam aztán, akinek képét elektronikus úton rögzítette a videokamera: **NEM IS Ő VOLT!** Annyi ereje maradt, hogy ne engedjen be ben-

* *Baka István* felesége

** *Banner Géza* filmje, 1994. Szegedi Körzeti Televízió

nünket *oda*. A szobájában ettől félt. Erre gyűjtött utolsó erőt. Hogy távortartson minket – halandókat – az Alvilágtól. És a TOLDI-val – egyszer, utószor – visszajött még.

...

„mostmár a versekből állnak össze a történeteim.”

Még annyit.

Már nem járt az eszembe. Hogy nincsen. Hetek óta. Nem hiányzott. Ahogy a huzat átjár a házon. Csak azt vettem észre, hogy nem gondolok rá, és ez bosszantott, de nem fáj és ez még rosszabb volt. Mert üres.

Jeszenyin feleségéről volt egy film, de nem ez volt a fontos, bár később elég jelentős – mondhatnám tragikus – hangsúlyt kapott, *Isadora Duncan* amerikai táncosnő életében – pontosabban az 1969-ben készült film Isadora Duncanjának életében – lett hangsúlyos Jeszenyin. Egy elrajzolt, vad, *szláv* – (ahogy azt John elképzeli, meg Smith) – egy idióta szinte – állat – paraszting, orosz lajbi, vodka, múlttiprás – baszás – tajték – ezek *játszák* a költőt a *m e g z a b o l á z h a t a t l a n t* – és akkor jött a *flash*. Sírtam. Mert – Jeszenyin és Ó tudták! Tudták egymást. Hogy Ó → Jeszenyin és Jeszenyin → Ó! Mindegy milyenek. Film – tombol. Film – mosolyog. Más ezt nem érti. Én sem. Csak tudom, hogy jól van az a rossz Jeszenyin, abban a rossz film-ben, melynek szereplője lett ő!

Hogy Ó üzen.

Baka Pista, aki sohasem fordított Jeszenyint, hogy a bálvány le ne omoljon. Így mondta. Azt hiszem, 1989-ben.

Köszönet Baka Tündének, a Magyar Televízió, a Szekszárdi Városi Televízió és a Szege-di Körzeti Televízió munkatársainak.

1996. január-február

Kántor Péter

Levél Baka Pistának

1995. november 21.

*Úgy hallottam, hogy Mahlert szereted.
Szeretném én is szeretni tehát.
Mondd, mivel kezdjem, mit ajánlanál,
a sok közül melyik szimfóniát?*

*Mi – megvagyunk. Sőt: most ragyog a nap,
egy kevés hó a tetőkre fagyott,
és lent a tér is foltokban fehér,
a fákon tündöklök sok sárgásrőt levél.*

*De mondhatom: az ilyen délelőtt
nem általános. Tegnap fűjt, esett,
megdermedt az utcákon a latyak;
bent gubbasztottam, mint kint a verebek.*

*Apropó veréb... Egy hozzám bezállt ma,
míg én a konyhában éppen terád
gondoltam, kortyolgatva zöld teát,
és nyitva volt egy ablak a világra.*

*Egy veréb-vendég. Fázhatott talán.
Am szem elől vesztve a kék eget,
vak rémület húzta magasba, fel,
ahol rácsukódott a mennyezet.*

*Az üvegen át próbált szabadulni,
többször is nekirepült sebesen,
fejével, csőrrel koppant az üvegen,
hiába súgtam neki, merre jut ki.*

*Rányitottam az összes ablakot,
láttam, milyen távol van a közel,
eszembe jutott Tandori Dezső,
hogy felhívom, jöjjön, segítsen ő.*

*És aztán végre! – végre sikerült.
Az ablakszárnyról kiszállt a szabadba.
Zúgott a fejem. Hát még az övé!
Jó utat, pajtás, és vigyázz magadra!*

*Te pedig, most, hogy van telefonod már...
Persze ha nincs kedved, azt is megértem.
Nemsokára búcsúzik ez az év is.
Tudom, hogy valamiről nem beszéltem.*

Kicskereső-tábor, 1977

Szív Ernő

A berlini fekete-füzetből

Baba

Halad a szeptember szemközt, a rossz betonon. Dülöngél és részeg. Ajka kifordul a szájából, akár egy rajzfilmkutyának. Hiába nyitva a szeme, mert nem néz. Megáll, imbolyog, a sliccét gombolja. Nagyokat köp garatból. A gyerek kihajol a kocsiból és nézi. Baba, mondja. Baba. Kővér néni el, biciklivel. Szatyrában répa, zöldség és krumpli. És valami lábos is, zománcos kis lábos. Lapos a hátsó kerék. A gyerek nézi. Baba. Hazemegyünk. Otthon jobb. Baba. Otthon pelenkaszag, főzelékszag, szeptemberszag. Szeptember behussan a lakásba, matat, kéziratthalomba lapoz, nyugtalankodik. A gyerekek tente. Lefogalmazok egy rövid cikket napi megrendelésre. Dolgozunk. Az élet ki van rúgva, kisfiam. Azért fogalmazunk, hogy nektek, gyerekeknek, könnyebb legyen. Hogy ne legyen annyi gond, hogy takarodjon a bánat. Ágy alá, szekrény mögé a félelemmel. Ah, dehogy is. Azért írok, hogy nekem jobb legyen. Az a szeretet, amit ragozni lehet. Úgy sírsz, mint egy ördög. Az élet ki van rúgva, kisfiam. Szeptember van és baba. Az ég egyetlen mocskos felhő Kelettől Nyugatig, és vissza. Permetez a hideg víz, lábzuhanyszik az Isten. Baba. Nem akarok több pénzt. Ennyi is megvigasztal. Az ám, a vigasz. Szeptember a barátom, nagyon beteg. Hever a kórházi matracon és ritkán ébred, pedig nem is alszik. Barátom alku tárgya. Nem, dehogy. Barátom már nem alku tárgya, az üzlet megkötött. Pecsét és dátum, és itt kell aláírni. Barátomból csövek lógnak ki. Barátom mellett zacskó, abban könnyű hügy sárgáll, mint tokaji szamorodni. Baba. Szeptember szerkesztő ír. Küldj írást, olvasom, hanem azt is súgnám barátian, olvasom, hogy túl sok a mondat, és vigyázz, vigyázz. Baba. Szeretem szeptember szerkesztőt. Majd küldök írást. Legyen még több mondat. A világban eddig iksz mennyiségű mondat volt, és ezzel itt máris iksz plusz egy. Annyi mondat legyen, amennyi lehet. Baba. A siker is szeptember. Belerohad a napi bakancsba, átgyalogolsz vele fényen, vízen, temetődombon. Baba. Szeptember az halál. Szeptember az gyász és temetés. Szeptember az tor, Bakó szekszárdi háza, a család. Baba. Szeptember az csomagolás, három súlyos bőrönd, és köd. És Berlin. Baba. El fogok utazni.

Hírek, felhők, konyakok

Szív ezt az egészet hallotta valakitől. Nos igen, hogy kitől is, nyilván megmondhatná, szépen ideírhatná, hanem ez már olyan mindegy, mintha valóban megtörtént volna, mintha igaz lenne. Éppen olyan mindegy, mint a víz, amiben már lemosakodtunk. Szóval azt hallotta Szív, hogy Bakó András búcsúztató szövegét, azt a néhány sort, azt az egylendületű hírlapi flekket, amelyben legalább annyi kötelességtudat munkált, mint amennyi fájdalom, és amely a halál másnapján jelent meg a helyi újságban, bekeretezve, dőlt betűkkel szedve, úgymond kurzíválva, egyszóval

ő ezt az egy flekket már megírta korábban. Vagyis annyira készült a búcsúztatás ki-
zárólagos szerepére Szív, mondták neki, hogy egy este odaült az íróasztalához, és le-
írta a mondatot:

Meghalt Bakó András.
Hogy talán leírta mégegyszer.
Elhunyt Bakó András.
S így is próbálgatta.
Elment Bakó Andris.
És íggytovább.

Pedig Bakó András még élt. Igaz, halálán volt. Igaz, alig volt már tiszta pillanata. Igaz, magatehetetlen volt. Igaz, néha felült az ágyában, s a testéből lógó csövekkel együtt elindult, ám hogy hová, azt már a lábai sem tudták volna. Akárhogyan is, de élt és lélegzett Bakó. Néha azt mondta a villamosnak, hogy villamos. Zenét kért. Azt mondta, hogy a nővérke szép. És talán tudta még, hogy ősz van, és szeptember van, hogy kint az utcán merő szeszélyből csapkod az eső, aztán a fény lassan szárítgatja a rossz aszfaltot. Tudhatta ezt Bakó, mert élt. Legyen elég ennyi. És ő, hallotta a hírt Szív Ernő, mégis annyira magának akarta a búcsúztatás drámai szerepét, hogy egy este leült az íróasztalához, ráncolta kicsit a homlokát, tornáztatta az ujját, ivott egy kis esti kávé, és leírta:

Meghalt Bakó András.
Vissza kell most pergetni vagy négy hónapot.

Szív Hamburgból érkezett haza, még tavasszal, de odafönt, hová már nem ér el az emberi homlok, a fák ágai a nyár érett húsába kapaszkodtak. De csak odafönt. Embermagasságban hideg volt. Jó egy hónap távollét után tért haza Szív. A könyvnapon találkoztak, a Dugonics téren. Erősködött a szél boldogtalanul, hidegen és fényesen. Egy nagyon sovány és nagyon sápadt embert ölelt meg a zenélő szökőkút mellett, és ez a változás egészen megdöbentette. Bakó összement és gyenge lett, mint egy üres papírlap. Márciusban még erősnek tűnt, pirospozsgás volt az arca, akkor még, ahogy mondani szokás, súlyánál volt, terveit és a vágyait solta, tudott dühös és mogorva, szeretetreméltó és esendő lenni. Élt. Most meg mintha kihűlt volna benne valami. Mintha valamit elvettek volna belőle. Május, igen, ez volt az a hónap, amikor a halál gyorsítani kezdett Bakó szervezetében. Három hónapja volt még ekkor Bakónak az életben. Három hónap, és a szeptemberből valamennyi.

Bakó András dedikált ott, a Dugonics téren. Tolla valahogy nem volt, így hát kölcsönkért valakitől. Egy nagyon szép s láthatóan nagyon drága golyós iront adtak neki. Szív már nem emlékszik rá, hogy ki, mindenesetre Bakó ezt a szép és drága tollat azon mód beejtette a szökőkút rácsei közé, s egészen úgy tetszett, ez a toll elveszett, ennek a tollnak annyi, s bizonyára így is lett volna, ha nem tűnik föl a könyvheti ácsorgók gyér népségében Majorka, ha nem hasal rögvést a rácshoz, nem ügyeskedik egy fémpálcával, hogy végül diadalittasan kiemelje az iront, és bevallja, nem csak a diadaltól ittas, hogy csak azért sikerült neki a művelet, mert istentele-
nül másnapos, hogy tiszta fejfel és rezzenéstelen kezekkel ilyen mélységből egy ilyen tollat kiemelni képtelenség lenne, és akkor ezen nevettek, Bakó is heherészett, miközben az oldalára tévedt a keze, ahol egy zacskóban végződött a teste. Fújt a hideg júniusi szél. Szív Ernőné ekkor látta utoljára az utcán Bakót. A dedikálásnak vége lett. És akkor elmentek a Botond nevű étterembe, négyen, mert Szív Laci-
ka is velük volt. Drága belga sört ittak, és Bakó fizetett. Vitatkoztak ezen egy kicsit,

mármint hogy ki fizessen. Vannak emberek, akik úgy élik le az életüket, hogy lényegesen többet fizetnek, mint amennyit nekik fizetnek. Bakó ilyen ember volt. Többet itták az ő borát, az ő sörét, és többet itták az ő pálinkáját, mint amennyit ő ivott mások kontójára. Mindenesetre akkor egy korsóval és egy pohárral öltek meg ott, a Bontodról elnevezett étterem fényes teraszán, közben Szív Lacika szendergett a távoli napsütésben, Szív meg, aki néhány napja érkezett haza Hamburgból, arról fecsegett Bakónak, milyen érzés is a felhők fölött repülni, miniszteriumi első osztályon persze, ahol az alig egy órás út alatt négyezer kérde meg a légikisasszony, parancsol-e a kedves utas konyakot. Bakó bólogatott.

Aha, aha, a felhők fölött konyakozni.

Közben az oldalára tévedt a keze, és ott maradt.

Aztán a sör elfogyott.

Bakóval nem lehetett a halálról beszélni. Legfeljebb annyit mondott olykor, komorabb pillanataiban, ha nem sikerül ez és ez a műtét, ha nem hoz eredményt ez és ez a beavatkozás, ha nem távolítják el az oldaláról ezt az undorító zacskót, akkor ő magától elmegy, akkor ő majd megoldja a szenvedését, akkor ő majd maga vet véget ennek az egésznek, mert az képtelenség, hogy így éljen, zacskóval az oldalán, meg-alázva és kiszolgáltatva, nyomorék módon, évekig. Bakó soha sem beszélt úgy a közelgő halálról, mint valami elkerülhetetlen és végérvényes eseményről. Nem békélt meg, az utolsó percig sem. Egyszerűn nem volt kapható a lélek békéjére, úgymond.

Azon a nyáron még a fogait csináltatta.

Akkor is az utcán találkoztak, véletlenül, egészen pontosan a Széchenyi tér troli-megálló oldalán botlottak egymásba, és Szív elkísérte Bakót a fogrontgenes kis irodába, ami egy belső körudvaron nyílt, valaha talánlegény szoba volt, vagy szegényes szolgáló lak, két egymásba nyíló parányi helyiség, s míg Bakó morogva és bosszankodva újra és újra visszament a fekete szobába, mert rendre elmozdult a röntgenkép, Szív elnézte az udvaron heverő kövér macskákat, félig nyílt, álmos tekintetüket, lassú mozdulataikat, s amikor Bakó végre elkészült, elmentek a Boszorkányba, és ittak egy pohár fehér bort, ki tudja már, talán a legutolsót. Szív fent, Pesten hallotta meg a hírt. Sírt egy kicsit. Aztán az első vonattal hazautazott, vissza Szegedre, ahol már várták a búcsúztató cikket. Szív akkor és ott írta meg, a halál napján. Nem előbb és nem később. Igaz persze az is, hogy a helyi hírlapon kívül további három más helyen is el kellett a barátját búcsúztatnia.

Betegség

Egyik napról a másikra lett *beteg*. Október már nagyon a végét járta és Szív éppen háromhete volt itt. Berlint is elérte az ősznek ama szakasza, melyben az elmúlás végérvényességét már nem csalja el a délelőtti fény, a meleg foltokban remegő muslincahad, a fenyők és a parkok pázsitjának harsogó zöldje, mert ha séta közben az ember az arcát a Nap langyos melegének is tarthatja, akkor is derékig gázol valami alattomos hidegben. Holott a dolgok részvétlennék tűntek a változással szemben. A rohsentali ötvenkettes villamos éppúgy dübörgött végig a Grabbeallén, mint annakelőtte. Abban a nyomorult kiskereskedésben most is csak bolgár kadarkát és olasz pezsgőbort kapni. A sarkokon éppúgy álldogáltak a kicsi sárga emberek, dagadt cigarettás pakkokkal a hónuk alatt, és ha megláttak egy lassan közeledő rendőrautót, nyomban inaltak vagy más parkoló autók mögé kushadtak, mint egykor Szívék, amikor gyerekként humósat játszottak. Ez már nem ugyanaz a világ volt, s mégis úgy akart benne minden részt venni, mint annakelőtte. A pankowi parkokban kicsi

piros gépek fújják össze az avart. És a dübörgés felhallatszott a Majakovszkij körig, hol Szív kicsiny lakhelye állt.

Szív egyik napról a másikra lett rosszul, és igencsak csodálkozott ezen. Nem értette, hogyan és mi módon keríthette hatalmába szervezetét a kór. Azt gondolta, nem adott okot a betegsége. Úgy mondta ezt akkor magának, nem szolgált rá, hogy ez az egész értelmetlen. S amint töprengett, mindegyre bizonyosabban látta, hogy betegsége – általános elesettségre, karjainak fájdalmára, erőteljes lázára, a kellemtelen szűrásokra a lapocka alatt, felpuffadt és vizenyős arcára, s mindenekeelőtt légcsővének égető, már-már kibírhatatlan fájdalmára – nem valamiféle szokványos és hétköznapi magyarázat szolgál. Annak ellenére gondolta így Szív, hogy jól tudta, ez a tünetegyüttes nyilvánvalóan influenzára utal. Nem többre és nem kevesebbre. Úgynevezett vírusos fertőzésre. Egyelőre persze, tette hozzá gondolatban. Mert hiszen a második alvásmentes éjszakán már felrémlt előtte egy tüdőgyulladás komorabb lehetősége is, eszébe jutott, hogy német kórházba kerülhet, német betegek és német orvosok közé, német gyógyszereket kell szednie és németül kell meggyógyulnia. Szív pedig, mondhatni a *hazaszeretet minimumaként*, mindenképpen magyar kórházba kíváncszott, már ha ilyenén ellátást kívánt volna az állapota. Szó se volt erről, természetesen. Egyelőre arról volt szó, hogyan és miért lett beteg.

Az utóbbi héten nem ült hosszan köztéri padokon, s ha nem is túl melegen, de figyelmesen öltözködött. Sok folyadékot ivott, melyek között jócskán akadt vitamindús, savanyú és édes, keserű és fanyar is, továbbá az utcák fényesebb és melegebb oldalán sétált, és bizony sokat és igen intenzíven gondolkodott. Nyugodt volt, tulajdonképpen kiegyensúlyozott. Szív mégis beteg lett, holott napok óta nem találkozott emberrel. Nem beszélt senkivel, mert nem hívták, és mert ő sem hívott senkit. S minekutána Szív a fertőzés és a vigyázatlanság kézenfekvő lehetőségeit kizárta, úgy döntött, hogy a betegségére egyetlen ésszerű magyarázat van. Betegsége a magány, a lelkén mindinkább elhatalmasodó egyedüllét természetes fejleménye.

Igen, a magány az, ami betegé tette.

Három hete volt Berlinben, s úgy vetette bele magát a munkába, mintha soha nem dolgozhatna már az életben, mintha az utolsó lehetősége lenne ez, napi tíz-tizenkét órát írt; evett néhány falatot, megint dolgozott, ivott egy pohár sört, vagy kettőt, megint dolgozott, elolvasta az újságot, megint dolgozott, s ez így ment három hete. És persze mindennap sétált egy kiadósat, vagy gyorsvasúton átutazott a nyugati oldalra, nézelődött, kicsit berúgott, levelező lapokat firkált, volt tehát emberek között is, vagyis ez az állítás éppenhogy így nem pontos. Szív ott volt az emberek között, és erről többet nemigen mondhat. Lassan egy hete nem szólították meg, nem kérték a segítségét, nem figyelmeztették, nem is kiáltottak rá, nem ütötték meg és nem símogatták, s ha egy-egy tekintet átsiklott az arcán, azzal a meg nem szakadó lendülettel tette, amelyet Szív is olyannyira ismert már. Az ember úgy figyel az arcokat, ahogy vonatablakból az elsuhanó tájat. A dolgoknak nincs egyedi, saját *magukra* vonatkozó emléke, csak folyamatosságukban léteznek, addig a lélektelen másodpercig, míg föltűnnek, s csak azért tűnnek föl, hogy eltakarjanak egy másikat, s hogy őket is eltakarják. Így veszett el Szív arca is a hárommillió berlini masszában. És Szív ettől beteg lett. A gyógyszerek mit sem segítettek, sőt, inkább fokozták a rosszulleteket, szédülést és hányingert okoztak, a fájdalomcsillapítók fájtak, a köhögéscsillapítók köhögtettek, a lázcsillapítók tüzeltek a lázat. Szív testében, képzelettel szólva, minden a feje tetejére állt.

És akkor Szív megpróbálta elgondolni, hogyan is tesz beteggé a magány. Szívből e három hét alatt lassan, de biztosan eltűnt a részvét. Szív sokat gondolkodott és fontosnak is tartotta a gondolatait. Csakhát egyre kevésbé szerette őket. Már magát sem sajnálta. Híján volt az *önszeretet minimumának* is, ami pedig az önbecsülés te-

vékeny része. A magányos ember önző lesz. Van a magánynak egy olyan fajtája, amely beszűkít és lélektelenné tesz, s mert eltűnik az emberből a szeretet minden alfaja és főfaja, egyetlen egy tulajdonsága tolakszik a többi elé, az tudniillik, hogy védtelen és kiszolgáltatott, hogy jöhet a legkisebb, a legjelentéktelenebb kór, a legerőtelenebb történet, és máris áldozattá válik.

És Szív beteg volt, de semmi kedve nem volt, hogy az legyen. Szív nem akart áldozattá lenni. Holott persze már az volt. Valamit tenni kellett, de mit. Talán valami váratlan dolgot kellene cselekednie, és ekkor arra gondolt, hogy esetleg megebédelhetne egy igazán előkelő helyen, mondjuk Berlin lelegegánsabb negyedében, egyszerűen végig ehetné az étlapot, úgy rendelhetne, mint egy gazdag moszkvai, aki először jár olyan helyen, ahol nem vöröscsillag alakú az ég. Csakhogy Szívnek annyi étvágya sem volt, mint egy vlagyivosztoki verébnek. Aztán arra gondolt, hogy venni kellene Szív Ernőnének valami nagyon drágát, valami nagyon szépet. Hanem ez még kétségesebben hangzott. Hiszen nem tavasszal történt-e meg, hogy amikor Hamburgból megérkezett, *három pár* drágábbnál drágább, szebbnél szebb cipőt helyezett Szív Ernőné várakozó tekintete elé, ám csakhamar elkomorult a hitetársi tekintet, családottság és keserűség váltotta fel, mert kiderült, hogy az egyik cipellő nagy, a második kicsi, a harmadik pedig egyszerűen nem tetszik. Szív nem mert Szív Ernőnének drága dolgot vásárolni.

És Szívnek, a harmadik átvirrasztott éjszaka után, kora reggel, amikor már dübörögtek a falevélszedő gépek, eszébe jutott a tevés zakó. A tevés zakót még Szív Ernőnével együtt látták egy müncheni áruházban, jó egy évvel ezelőtt, egy nagyon forró nyár kellős közepén, amikor még Szív Lacika is Szív Ernőné testében volt. És akkor Szív beleszeretett abba a zakóba. Csakhát az árfolyam, az volt valami rettenetes. Úgy érezte akkor Szív, neki soha a nyomorult életben nem lesz annyi pénze, hogy egy ilyen zakót megengedhessen magának. Rosszul érezte ezt is, mint annyi mindent az életben. Szívnek azóta jobban ment. Itt, Berlinben például volt pénze. Nem sok, de azért nem is kevés. Ráadásul azt a tevés zakót is itt látta, felfigyelt rá. És Szív köhögve, harákolva, fulladozva, a betegségtől félholtan megtisztálkodott és ruhát öltött ezen a reggelen. Pénzes borítékot helyezett a zsebébe. Aztán elmetrőzött az Alexander térre, bement az áruházba, és odalépett a tevés árúk pultjához. Nos igen, ott lógott vevőre várva a zakó. Rozsdabarna volt, erős volt, szép volt és drága volt. Minden passzolt. Az eladó hölgy nyomban látta, hogy Szív komoly vevő, mert a komolyság gyakorta összetéveszthető a betegséggel. Szív egymás után próbálgatta a zakókat, ám teljesen soha nem stimmelt a méret, az egyik darab nagy volt, a másik kicsi volt, és Szív kétségbeesetten nézett az eladó kisasszonyra, és persze azt kérdezte, hogy áll, és a kisasszony elfintorodott és csak annyit mondott, ez a zakó, kérem, igen bő, és akkor Szív azt kérdezte, mit tetszik gondolni, megvegyem-e mégis, és a kisasszony ingatta a fejét, újra elfintorodott, és azt mondta, ennyi pénzért nem szabad megvenni. Ennyi pénzért egy ilyen zakónak úgy kell állni, mint tevén a *púp*. Hát éppen erről van szó, gondolta Szív, hogy ennyi pénzért. Rosszul volt. Láza volt, elesett volt. Letette a zakót. Nézte. Felpróbálta újra. Rozsdabarna, szép, drága és bő. Tényleg lötyögött. Újra lerakta a zakót Szív. Az eladó kisasszony csak a fejét csóválta.

Nem, nem, nem.

És akkor Szív testében nagy hullámokban újra támadni kezdett a láz. Szédülni kezdett, ő pedig belekapaszkodott a tevés zakóba és verejtékes homlokkal, láztól csillogó szemekkel azt lehelte, hogy mégis megveszi, lesz, ami lesz, ez a zakó kell neki, majd behízik, és egyáltalán, kinek mi köze hozzá, ez zakó az övé, senki másé. És az övé is lett, mert kifizette, és elfutott vele. Rosszul volt és büszke volt. Hiszen megcsinálta! Kibabrált betegséggel, kórral, aljas magánnyal. És Szív ment hazafelé

Pankowba, és tudta, hogy hamarosan meg fog gyógyulni, mert valami szokatlant tett, mert csellel győzte le a magányt, a lélektelenséget és a kiszolgáltatottságot.

És Szív persze még sokáig nem gyógyult meg.

Csak mert a lélek magányának tökéletesen mindegy, hogy rossz pulóvert, vagy háromszáz márkás zakót húznak a testre.

Zalán Tiborral egy Kicskereső-táborban, 1977-ben

Pintér Lajos

Üröm

*Csernobil ukránul azt jelenti: üröm –
Baka Pistának*

*Pista, nem járjuk már Szeged utcáit,
hol a Tisza-part kiterítve előttünk,
mint ezüst karácsonyfadísz, mint ezüst
szalag, mit kertünkbe szórtak
a harci repülők,
nem járjuk már Szeged utcáit, hol
a hajnali Tisza, mint meztelen asszony
ott fekszik lábaink előtt,
ölel és engedi ölelni magát.
A szél, a sziszegő kócolja hajunkat és
borzolja az árva szeretőnk haját.
Újvidéken sem járjuk sorra többé
a Duna-utca lemezboltjait,
hol együtt szól a klasszikus s a dzsessz.
S hol lehallgathatatlan lemez
történetünk, a történelem.
Én itt maradtam, itt e sártekén,
mint iskolás, ki számolja kezén,
hogyan egy meg egy. Ki számolja, hogy
mennyi még?
S te üzened, hogy oly hideg
az istentelen ég.
Madaraid röptek el veled:
nyírfajd, fekete harkály, fakúsz,
fenyvescinke vagy fenyőrigó,
ki csőrébe vett s
elröptél veled.
Ki életében barátod volt s hived,
ugye, halálodban is barátod lehet!*

Gáspár György

Egy kisfiú a vámpírgyárban

Na, milyen?! – kérdezte a Nagy Levin elismerést váró magabiztosságával, büszkén, mégis kicsit kutatóan nézve.

Nekem ehetetlen. A hús. Amit mikor legutoljára találkoztunk főzött a króm-Solin-gen-beépítettórás-rozsdamentes készülékében, több órán keresztül, hogy már ki-esett a szemem az éhségtől, önmagában pácolva, minden nélkül.

Nem rossz – mondtam, és a görcsösségig fokozódó rágásomat leplezni igyekezve, elszántan végeztem vele; megettem, én meg, ő már nemigen a sajátját.

Ez a teljesen lényegtelen dolog juttatta eszembe azt, hogy mennyire banális dolgokról, pletykákról beszélgettünk többnyire: Te, az ideológiai titkár képes volt... hogy hívják azt a hülye miniszterhelyettest?... öregem, a múltkor az a nő... végül is hagytam, hogy beválasszanak... Miközben általában keresztbetette a lábát a combján, de mivel rövid volt, mindig megfogta a cipőjét a másik kezével, tartotta. (Ezt onnan tudom, mert nekem is így kellene csinálnom, ha keresztbe akarnám rakni a lábam, másként kényelmetlen, nehezen megy.)

Úgy emlékszem Csapodynak, közös barátunknak köszönhetem az ismeretséget, amikor a minisztériumba bekerülésem után nem sokkal, '82 körül összeismertetett „a Kincskeresővel”. (Akkoriban javában dúltak az éves lapértékelések, komoly súlya volt a pesti szónak, a legtöbb vidéki lap nagyon várta, hogy a „Minisztérium” szellemi – szakmai mentőövet dobjon nekik a sok helyen provincializmustól dagadozó dágvány ellen.)

Tehát éves lapértékelő értekezlet, együtt a szerkesztőség, a megyei párt- és tanácsi „szervek” kultúrfelelősei, a helyi lapkiadó vállalat és a minisztérium „illetékes” osztálya. Utána fesztelen ebéd, ahol már némi megkönnyebbüléssel (na, ezt is megúsztuk) folytatódik a beszélgetés. Ekkor bukkan elő igazi valójában Baka István (még nem volt olyan „országosan nagy költő”, csak jó). Miközben tósztok hangzanak, ő a háttérben rosszkodik, sugdos, kifigurázza a komolykodó beszédeket. Hogy miért pont engem szemelt ki a közönségnek; csak ő tudta, hiszen akkoriban friss hús voltam a minisztériumban, a „kultúrpolitikában”, ami az írók, szerkesztők többségéből azokban az időkben inkább bizonyos távolságtartást, legalábbis enyhe gyanakvást váltott ki, nem pedig oldott közlékenységet. Nem így ő.

Egy-két újabb találkozás után, nagyon hamar jutottunk el abba a bensőséges szférába, ahol szó esett már bizonyos vámpírokról; hogy neki Szekszárdon kéne élnie, de ott nem jó; Szegeden se jó, de ott legalább van egy-két ember, akivel létezhet, mert beszélni tud, beszélgetni tud.

Amióta ismertem, mindig kereste az igazi otthonát: szellemi gyökerei, a meghatározó gyerekkori emlékek és sejtelmes hangulatok Szekszárdhoz vonzották; az egyetem, a megélhetés, munkahely és néhány barát Szegedhez. Mindenütt kereste azt a kuckót, ahol egyedül maradhat a lemezeivel: az intim magányt. Egy oldalról a hülyéskedés, kipoentírozás, összekacsintás, másíkról egy nagyon is szuverén világ, amibe csak keveseknek adatott meg belelátni, a közelébe jutni, vagy belekerülni, pedig sokan szerettük.

Lehet, nemsokára itt kell hagynunk a gyűlést – súgtam a fülébe bizalmasan az Írószövetség '86-os közgyűlésén, ahol az írók teljes szellemi egységben, nyíltan konfrontálódtak a politikai elvárásokkal. Az akkori politikai légkörben hihetetlen vakmerőségnek tűnt, hogy ilyen egyértelműen fogalmazzák meg a *népi és urbánus* írók, felváltva, vállt vállhoz vetve a politikai gyakorlat elutasítását, kérdőjelezenek meg évtizedekig tabunak tekintett témákat, evidenciának tartott megfogalmazásokat – ideológiai pluralizmusról, öncenzúráról és más hasonlókról. Emlékeim szerint ez volt az első eset, ahol már nem üzengetés folyt: jelen voltak a Központi Bizottság titkárai és a kulturális miniszter...

Szóval itt súgtam – a kialakult légkör miatt – bizalmasan a fülébe: lehet, hogy nemsokára el kell innen mennünk...

Kényes politikai helyzetemet azonnal átérezve, rögtön a körülöttünk lévőkhöz fordult:

Hallottad? A minisztérium mindjárt kivonul! – harsogta diszkréten.

Most így konspirált.

Annyira nem érdekelte az elvont-, taktikázó politizálás, hogy szinte kérkedve nyilvánította ki az ilyen természetű dolgokkal kapcsolatos első, zsigeri dühét, bosszankodását, elégedetlenségét. Ez nem változott a rendszerváltozás után sem.

Általában csalódottnak ismertem.

Emlékszem, elkésérítette, hogy majd' évtizede volt a pályán, és bizony elég ritkán csordogáltak a kritikák, igényes megmérettetések, késlekedtek a díjak, amelyeket hasonló ívű teljesítményekre mások már kétszer is megkaptak. (Ebben része volt annak is, hogy semmilyen irányzathoz, szekértáborhoz sem csapódott: ilyen értelemben élete végéig megőrizte függetlenségét.) S aztán a '80-as évek közepétől elkezdtek hullani a díjak is, a szakmaiak (Graves, Radnóti, Weöres, Tiszatáj, Déry) és a kulturális kormányzattól is (József Attila). Népszerű lett, majd: mondhatni, felkapott. Úgy, hogy közben ő alig változott, csak egyre kiérleltebb, magabiztosabb, megszenvedettebb verseket írt, hogy a végére már beleborzongtam olvasásukba. (Amúgy ilyenekről sosem beszéltünk.)

Nem volt szerencséje.

A szakmai elismerés, a beérkezethez rövid ideig tölthette el megelégedettséggel: iszonyatos rémként megjelent a betegség. Onnantól kezdve már egyfolytában a harc töltötte ki élete nagyobb részét. A befeléfigyelés, önvizsgálat; a különböző gyógy módokba vetett – újra és újra, kétségbeesett elszántsággal felélesztett-felgerjesztett – hit és reménykedés uralta napjait.

Emlékszem a kis örömökre, a költői versenyen elnyert hordó tokajira, hogy fizika-ilag mire képes még ebben az állapotban is... Az újraéledő reményre: – ha túljutok a mostani kezelésem, visszavarrják...

És az újra és egyre erősödő csalódásokra.

Utolsó köteteiben döbbenetes emlékművet állított a fájdalommal, a fájdalmas halállal vívott fizikai és szellemi, örök emberi harcnak.

Hiszem, hogy megkönnyebbült. Neki már nem kell félnie a vámpiroktól.

Szigeti Lajos Sándor

„Tűzbe vetett evangélium”

Baka István indulásáról és istenkereséséről

Baka István szigorú költő. Bizonyította ezt már 1975-ben megjelent *Magdolnázapor* című első kötetével, melynek négy ciklusában – szokatlan módon – mindössze harmincöt vers kapott helyet. Hat évvel későbbi kötete, a *Tűzbe vetett evangélium* – szintén négy ciklusból áll – még kevesebb: mindössze huszonegy verset tartalmaz, azaz: az első két kötet minősítésekor – nem véletlenül – „csak” éppen ötvenhat vers értelmezése várna ránk.

A vékonyka első könyv versvilága – mint annak idején már rámutattam – engem Paszternak, Mandelstam és Szoszнора korai verseire emlékeztetett, s nemcsak tárgyában-tematikájában, de a versek sajátos kompozíciójával is. Az összehasonlítás alapját képező versépítési eljárás megfigyelhető már az első kötet legelső versében, *A lombon átszúrt* címűben: a maga manifeszt szintjén akár „tájversnek” is tekinthetnénk s már így is szuverén-érvényes világot ad; kiderül azonban, hogy – mélyebre nézve – a táj, a természet nem háttér, mégcsak nem is keret csupán, hanem a lírai „történet” tere s még itt sem állhatunk meg a versépítkezés értelmezésében. Baka ugyanis az ilyen típusú verseit a századfordulótól szinte elvárt csattanóval – vagy másként: poénnal – zárja, s a csattanó vonatkozhat magára a természetre, de lehet határozottan társadalmi vonatkozású vagy éppen – még általánosabban – lét-filozófiai sugallatú is. Kötetei szerinti első versét így indítja: „*A lombon átszúrt nap kemény / hullámú lobbal ég el, / avarrá hamvadt tiszta fény / s vad fák merev reménnyel.*” A zárószakaszban pedig, anélkül, hogy megbomlana a vers egyneműsége, már egy antropomorfizált „tájban” vagyunk, mely személyes vallomásra készíteti a benne s általa élő-alkotó költőt: „*A félelemmé vált homály / riadt sötétre gyávuul... / S én itt születtem! Óv e táj, / de nem ment meg magától.*” Hasonló megoldásokat látunk a *Moszkvai eső*, az *Ahogy az ágról*, *A sápadt-égszínkék zománkra* című Mandelstam-versekben és a *Júliusi vihar*, az *Eső után*, a *Síró kert*, valamint a *Szélben ringó orgonagally* című Paszternak-költeményekben, s az olyan 1932-ben írt József Attila-művekben, mint a *Holt vidék*, a *Fagy*, vagy a *Ritkás erdő alatt*. Baka István második kötetében is találkozhatunk a fenti kompozíciós megoldással, de csattanói, felismerései még a korábbiaknál is kevésbé direkttek: „tájleírásai” a szűkebb-tágabb közösség, a magyarság nevében is szóló lírai én vallomásaivá mélyülnek.

A *Tűzbe vetett evangélium* költője nemcsak a kompozíciónak, de a nyelvnek és a formának is fontos szerepet tulajdonít. Ezt nyíltan is hangsúlyozó vállalt-választott magatartása mögött – bár költészetének lényegisége nem köti hozzá – Nagy László

vallomásának fedezetét érezzük ott: „A szó igaz hőse akarok lenni. Ha reménytelen a Lehetetlen, elbukásunk is ünnepély. [...] Kötelességem figyelni a szóra. Bánnom a szóval: odaadás és felelősség.”¹ Az anyanyelv megtartó erejéről tesz tanúbizonyságot Baka István azzal is, hogy az első kötetében megjelent *Bolgárok* című versét szerepelteti a *Tűzbe vetett evangélium* első ciklusában is, mintegy önmagának is újrafogalmazva ezzel a költői szó erejébe vetett hitét: „Bokrok turbánjai – törökké / válik a föld is? Azzá válhat! / Elbűjtatja az anyanyelv / szerzetesköntöse hazánkat.” Nem volt kritikus, aki ne hangsúlyozta volna lírájával kapcsolatban annak szigorú formai kötöttségét; Szakolczay Lajos még azt is megjegyezte: „Akadhat olyan vélekedés is, mely Bakát romantikus költőnek titulálja, mondván, verse nem korszerű.”² Ha akadt ilyen vélekedés, az csak optikai tévedés lehetett s csak akkor igaz, ha korszerűtlen a kötött forma, a hagyomány modernizálása, ha korszerűtlen egy olyan típusú költészet, amely nemcsak tartalmi-tematikai, de formai szempontból is Adyra mutat. Baka verseiben a jambusi sorok gagliardikus fellazítása, az időmértékes verselést és a magyar nemzeti versidomot egyaránt magába olvasztó szimultán technika, más esetekben pedig a magyar kevert ritmus alkalmazása, s a versek szonetszerű lezárása – értelmezésem szerint – korszerű s már önmagában is jelentést hordoz: a bizonyosság igényét, azt, amit például József Attila is megfogalmazott *Szürkület* című versében: „Még jó, hogy vannak jambusok, s van mibe beléfogóznom”. S korszerű, modern a Baka-versek felépítése, verselése azért is, mert megfelelő eszköze a költő gondolatiságának és – egy-egy kivételtől eltekintve – nem válik öncélúvá, öncéllá.

Műfaji szempontból is izgalmas olvasatot kínálnak az első két kötet versei, melyekben a dal, az óda és az elégia változatai ötvöződnek egymással, mert: ha dalt ír, azt is az elégikus költői magatartásforma határozza meg, ha pedig ódát ír, akkor is legfőjebb rapszodiában szólal meg, mint indulása egyik legjelentősebb versében, a *Háborús téli éjszakában*. A szervesen épülő-építkező kötet ugyanis – műfaji szempontból – dalokon és elégico-ódákon keresztül vezeti el az olvasót az említett hosszúvershez, melynek legszebb darabja a *Vadászat*. Mint e verséről, egész korai költészetéről elmondható, amit Szakolczay Lajos megfogalmazott: „a veszteségtudatra épít, komorsága, mely mellett csak ritkán mutatkozik derű, ennek tudható be.”³ E veszteségtudatot látszik mutatni szerintem az is, hogy oly gyakori a csend és a semmi motívuma verseiben. Ez a csend, s a vele indított vershelyzet ugyanis a történelmi csend állapota: a vesztett forradalmak és a háború utáni csendé, mint például a *Balassi-énekekben*: „Csend támadt – a feldúlt vidékről / a zivatar már elvonul.” Az olyan csend és semmi állapota ez, amelyet Vörösmarty is megfogalmazott. Baka Vörösmartyja az *Előszó* költője, mint ahogy az ki is derül a költőelődre utaló vers soraiból: „Dereng a kút ráncos vize: / garasra vésett unalom. / Nézek rá, mint a semmibe, / melyen még gyűrűzik dalom” (Vörösmarty). De e magatartás nemcsak Vörösmartyé, hanem József Attiláé is. Nem véletlen, hogy Baka egyes szám első személyben az *Elégia* és a késői versek József Attilája nevében a Hazához fordulva fogalmazza meg a számvetés kegyetlen kínját, de a megmaradás követelését is: „Városaid bogok a hálón, / mit kivetett reám az Úr. / Vergődtem hát benned, Hazám, / boldogan boldogtalanul. / Hozzámnőttek cseréptetőid: / ne hánts le pikkelyeimet! Tarts meg – a Semmibe ne ússzam, / ha benned szomjan is veszek” (*Szárszói töredék*). A fenti

1 NAGY László: Megismerés, nyelv és vers. Versek és versfordítások. 1978. A költő e sorokat a *Versben bujdosó* megjelenésekor írta.

2 SZAKOLCZAY Lajos: Baka István: *Tűzbe vetett evangélium. Alföld*, 1981. 10. 90-92.

3 Uo.

versekben azonban – értelmezésem szerint – mégsem az elődök megválasztása s a hozzájuk való kötődés mikéntje a leglényegesebb (bár már ebben is sajátos és érvényes Baka István magatartása), hanem valójában éppen ezek a legszemélyesebb versei, költői énje ezekben nyilvánul meg a legtisztábban. S hogy költői gondolkodásának formálódó elmélyülése is nyomon követhető e versekben, arra jó példa a már idézett *Vörösmarty*, melyben még az önisméltés kockázatát is vállalta. Első kötetének *Vörösmarty*, 1850 című versében ezt olvassuk: „*E tájhoz hozzáöregedni / lehet csak. Ráncos az idő.*” A *Tűzbe vetett evangélium* Vörösmartyja – illetve Baka Istványa – ugyan vissza is utal a korábbi viszonyulásra, de – s ez a fontosabb – megfogalmazza annak megváltozását is: „*Hogy hozzámvénült az ország! / Elerőtlenedtek a fák. [...] Hogy hozzámvénül Magyarország! / Erdők, fák, falvak, emberek.*” Legnagyobb költőelődjének azonban – az említettekén túl – Ady Endrét vallja Baka István, pontosabban: Ady az, akinek költői magatartásában, gondolkodásában leginkább meg tudja fogalmazni önmagát. Adyra utal már a kötet címe is, arra, amikor Ady – a maga teremtette legenda szerint – tűzbe dobja a Bibliát. És Adynak erre az éjszakájára „*emlékezik vissza*” a *Háborús téli éjszakában* is. S hogy valóban visszaemlékezésről, felidézéstről van szó, azt magyarázza a hosszúvers egyes szám első személyű megformálása, mely mögött – fikcióként – maga a költő: Ady Endre áll. A *Háborús téli éjszaka* kilenc részből (versből) álló kompozíció, amely tulajdonképpen nem más, mint látomásvers: az első világháborút megelőző időszak történéseire, mint motívumokra építő vízió, a pusztulás víziója. Bakának e műve több szempontból is nagy vállalkozás: számadás-számvetés önmagával, hiszen jól látható, hogy saját korábbi művei egy típusának a szintézisét írta meg (egy-egy verse, mint például a szintén látomásos *Trauermarsch*, beilleszthető lenne a kompozícióba), másrészt nagy vállalkozás azért is, mert a pusztulás látomásait, a nemzetvíziót úgy fogalmazza meg, mintha ezt Ady Endre tenné s ő csak felidézné Ady „*gondolatmenetét*”, olyannyira, hogy – engem legalábbis – a látomások az *Emlékezés egy nyáréjszakára* s méginkább *Az eltévedt lovas* sejtelmes ködvilágára, az erkölcsi felelősséget is hordozó, kemény ironia pedig az *E nagy tivornyán* gondolkodásmódjára emlékeztet. Ady küldetésstudatára, vállalt történelmi szerepére épít a vers képi utalásrendszere, az, ahogy a vers végén visszatér a lovas alakja: „*Ver még a szívem, / patkók csattognak bennem, hóviharral / küszködik egy lovas. / Hová fut? / Hová futhat még, meggörnyedve, gyötrött / arcát a halál fekete szelébe tartva? / Milyen üzenet bízott reá?*” Ez utóbbi, egyúttal a kötetet is lezáró kérdés is bizonyítja, hogy a *Háborús téli éjszaka* nyitott mű, amely a rákérdezést vállalja, mint feladatot, magára, a választ az olvasóra bizza, sejteti csak annak módját: az önáltatás elkerülését. Ebben is benne rejlik már annak a biznysága, hogy a *Háborús téli éjszaka* nem Ady korára utal csupán, hanem jelenünkre is: a Monarchia, a századvég felidézése Bakánál nem a nyolcvanas évek elején egyre divatosabbá vált nosztalgia valamiféle megnyilatkozása, hanem egy „*papírmásé*”-világ keserű-groteszk megfogalmazása, benne a dzsentrí-magatartás hamis alternatívájának felvillantásával és elutasításával. Hiánytudatának megformálásával Baka István – indirekt módon – a teljességigényt, a harmónia követelését hangsúlyozza.

Baka István önmagával is szigorú, következetes költő: ezt mutatja az is, hogy milyen pontosan, szinte kimérten szerkesztette meg kötetét, ahogy eljut a kelet-közép-európaiságra rákérdező három verset – *Bolgárok*, *Székelyek*, *A Jantra hídján* – tartalmazó első ciklustól az Adyra utaló *Tűzbe vetett evangélium* s a lírai személyesség jegyében fogant *Könyörögi érettem* és a hitetlenségével hitet adó *Miért hallgatsz, tavaszi erdő* című ciklusokon keresztül a *Háborús téli éjszakát* már közvetlenül megelőlegező *Trauermarsch*ig. Itt jegyzem meg, hogy a *Székelyek* az a vers, amelynek – akkori politikai okok miatt, a Kiadói Főigazgatóság követelésének megfelelően – ki

kellett maradnia az általam szerkesztett *Gazdátlan hajók* című, 1979-ben, Szegeden megjelent költői antológiából. Baka István sokáig neheztelt rám azért, hogy „belementem” sok – az akkori művelődési miniszterhelyettes szintjéig jutott – „vita”, egyezkedés után abba, hogy e vers híján jelenjék meg a kötet. Csak hónapokkal később engesztelődött ki, belátva, hogy különben nem jelenhetett volna meg a versgyűjtemény, amely így is mérföldkövet jelentett nemcsak az ő életművében, de különösen a vele együtt szereplő, akkor még kötet nélküli költők: Zalán Tibor, Géczy János, Petri Csathó Ferenc, Téglásy Imre, Belányi György indulásában.] Következtesen Baka abban is, ahogy korábbi kötetének lényeges motívumaihoz visszatér, így például Istennel való küzdelméhez vagy a menekülés lehetőségét kínáló, jelképező erdőhöz vagy akár az első kötet címadóversének, a *Szakadj, Magdolna-zápor*nak a képzetköréhez. Ez utóbbi – érdekes módon – a második kötetben is a címadóversben tér vissza: „Ágak közt zápor serceg, mintha / Magdolna fésülné haját, / villámlik – szikrát vet sörénye, / nézem eszelős-boldog mosolyát.” Saját következetességére még rá is játszik Baka, mégpedig úgy, hogy egy sajátos költői eljárást teremt vele: egyrészt megfelel a várhatóságnak, a konvenciónak, amikor például a *Miért hallgatsz, tavaszi erdő* ciklus címadóversének évszakától halad az *Ősz*, a *November*, majd a *Jövendölés egy télről* című verse felé, hogy azután újra a megújulás évszaka szólaljon meg a *Tavaszdalban*. Csakhogy, másrészt: tudatosan ellentmond a költő a konvencióknak, amikor a megújulás képzeit hordozó motívumok (tavasz, hajnal, reggel) nem az eredeti jelentésükben szerepelnek, hanem annak épp a fordítottjával. Azt kell mondjam, ebben is Vörösmarty-követést láthatunk, hiszen éppen az *Előszó* befejezésében a hamis tavaszt formálja meg Vörösmarty: „Majd eljön a hajfodrász, a tavasz, a föld tán vendéghajat veszen...”. Ezt a fordított képzetteremtést látjuk Baka *Tavaszdalában* is: „E földön Isten vállain / leomló sodronyong a zápor, / s holnap nem porzószal: fullánk / mered reám minden virágból.” Hasonlóképpen formálja át a reggel képzetét is a *Sátán és Isten foglya* című versében is: „Szabad álmokból ébrednek: / Sátán és Isten foglya, / s rám kattan, mint hideg bilincs, / a reggel horizontja.” Ez utóbbi idézett versek másra is felhívják a figyelmet: arra, hogy Baka István – mint Görömbei András írta – „kevés motívummal dolgozik, költői világérzékelése nem extenzív, hanem intenzív.”⁴

A Baka-versben ugyanis a szemléleti egység lepi meg az olvasót leginkább. Baka István verseivel kapcsolatban nem szójáték hangsúlyozni világkép és képvilág szerkesztésének, mely költészetének homogenitását adja. Baka a költészet lényegiségének a képet tekinti, ez az intenzitás, a sűrítettség legfőbb hordozója verseiben. Jeszényinhez való ragaszkodása is ezzel magyarázható a korai versekben: nem témái kötik hozzá. Baka az imazzinista orosz költőre mutat vissza, arra, aki az avantgarde idején egy olyan stílusirányzatnak a képviselője volt, amely a képet tekintette a líra meghatározó elemének. Hozzá kell tennünk, az ilyen típusú költészetnek megvannak a maga veszélyei is, többek között az, amire már az orosz formalisták felhívták a figyelmet: a képesbeszéd automatizálássá válhat. Baka Istvánnak e veszélyt sikerült elkerülnie, olyannyira, hogy – szerintem – éppen ebben van eredetisége: a költői kép lényegi szerepéhez való ragaszkodás ugyanis nála egy sajátos költői hagyomány újraélése, átformálása, mely a Baka-versben egyúttal állandóság a változásban. Bizonyítják ezt a második kötet megjelenése után született azon művek is, amelyek szükségszerűen mutatnak vissza a koraiakra, újra bizonyítva a szigorú következetességet, mint a *Zrínyi*, a *De profundis* vagy a *Liszt Ferenc éjszakája a Hálteri házban*. Mert szóljon bár Isten kereséséről, a magyarság sorskérdéseiről, a sze-

4 GÖRÖMBEI András: Baka István: Tűzbe vetett evangélium. Tiszatáj, 1981. 10. 100-102.

relemlő, versét már korai műveiben is a költő képre építi s így lesz a költői kép az állandóság, a bizonyosság: a költészet mégis-győz nitudásának vállalt-vállalható záloga.

*

A második kötet talán legfontosabb darabja valóban éppen a címadó vers, amely nemcsak az Ady-legenda újraírása okán érdekes, hanem azért is, mert az egyik első azon művek közt, amelyekben maszkot ölt Baka István, illetve amelyekben újraartikulálja az Istennel való harcot, amelyben kiválasztottságát hangsúlyozza, azt, hogy ő az, aki perben van Istennel, ő az, aki *Sátán és Isten foglya*, aki „*Istenre nem talál soha*”. A zárószakasz egy leszámolást fogalmaz meg, nem keserű panaszdalt, hanem – egyenrangú felek küzdelmét követő – fogadalmat teremtve: „*Futkos pupillám, mint a réten / szemét közt turkáló kutya, / papír, papír – Isten nevét nem / írom rád többé soha.*” Azt mondtam, Baka István szigorú és következetes költő. Ha a szó mindennapi értelmében kérnénk rajta számon szigorúan ezt a következetességet, akkor azt várhatnánk, hogy soha többé ne találkozhatunk az életműben e perlekedésnek még csak a nyomaival sem.

Nos, a vers 1977-ben íródott, az azonos című kötet 1981-es, az ezt követő Ilia Mihálynak ajánlott *Döbling* négy évvel későbbi, az *Égtájak célkeresztjén* című gyűjteményes kötet (*Válogatott és új versek*) pedig 1990-ben jelent meg. Ha az utóbbi ciklusbeosztását nézzük, láthatóvá is válik a szándék: a fent idézett sorokat követően – az *Ady Endre emlékének* szentelt *Háborús téli éjszakát* kivéve – hosszú ideig nem találkozunk Istennel, mintha csak – a modernség ismérveinek megfelelően – maga a költő foglalná el e tragikus világban a közömbös Isten helyett annak birtokát, amely ennek ellenére nem tud igazán általa – a költő által – teremtett világgá válni, még ekkor is megjelenik, akit hiába keresett vagy ha mégis rálelt, megtagadni látszott, ha másként nem, hát úgy, hogy nem más, mint *A Nagy Vadász*: „*Jár-kél köztünk a Nagy-Vadász, az ég / tükörromja alatt, s iszákjából a megsörétezett / hajnalok vére a földre csepeg, / s éjszakává visszafeketedik.*” Aztán kiderül: nincs menekvés, be kell vallania, nem tud szabadulni a költő a képzettől, nem engedi sem a belső készítés, sem a cél ismerete, sem a megfelelés szándéka, rá kell lennie, még annak az árán is, hogy újabb pörbe kezd, s egy metaforával „bünteti”: „*látom már: félhold-szarvat hord az Isten, / s patanyomában összegyűlt esővíz / a tenger...*” (Nem véletlen, hogy az ezt követő ciklus a *Mefisztó-kerिंगő* címet viseli majd.) Az Ady emlékének szentelt versben fikcionálta a végső leszámolást, a visszatérést a *József Attila emlékének* szentelt *Isten fűszála* címűben formálta meg: „*Nem tudtam én, hogy nyáluszályaként / leng a Tejút... De most mindent megérték. / Sötét van, és Isten fűszála, én, / ringok puha alsóajkán az éjnek.*” Ettől kezdve újra gyakoribbá válik az Istenhez fordulás gesztusa, ezekben a versekben – a koraiakhoz hasonlóan – a halálról faggat a költő, megformálva a köztesség, a Kosztolányira emlékeztető „vendégség”, a József Attilára utaló „Semmiel” való szembesülés állapotát, azt, hogy, mint velünk együtt élő, *Átutazóként* van jelen e világban:

*mint aki egy kihűlt váróterem
padján riad fel téli reggelen
átutazóként úgy születtem én
s hideg a csarnok és a pad kemény
s ma sem tudom hogy honnan és miért
űztek ki mily halálos bűnökért
vezeklek míg lesújt vagy megbocsát
az Isten és utazhatom tovább*

A Csatlós Jánosnak ajánlott *Fredman szonettjeiből* első darabja ugyanezt a létérzést így fogalmazza meg: „*Vendég vagyok még e világban, ám / a házigazda sűrűn sandít már az / órára; száraz bort kínál, de száraz / a szava is, – későre jár talán,*” hogy a zárószakasz képzetsorában egyszerre szólalhasson meg az evangéliumi vendégségért (is) szóló könyörgés és a szintén gyakori dionüszoszi árnyalatokat is hordozó fohász: „*Az asztalvégre húzódnék szerényen, / csak még ne küldj el innen, Istenem, / és bort is tégy elébem! Úgy legyen!*” Az istenkeresésnek vagy az Isten elől való elmenekülésnek van egy másik lehetősége, amivel él is Baka költészete, mégpedig az elrejtőzés eszközeivel, amikor a romantikára és a szecesszióra emlékeztető módon szerzői alteregokát vagy doppelgángereket, dvojnyikokat, azaz hasonmásokat választ magának: tegye ezt bár úgy, hogy a személyes vagy a történelmi múlt alakjaiba vagy a kultúra, a műveltségi emlékezet világába költözik vissza, így születik meg 1994-ben a saját nevét oroszul megadó, önmagától látszólag mégis elidegenítő *Sztyepan Pehotnij testamentuma* című kötete, így mutatkozik meg előbb Liszt Ferencben és Széchenyiben, később Hány Jánosban vagy Hamletben és a Kormos Istvánnak is oly kedves Shakespeare-hősben (aki jelen is van és nincs is a színpadon, hiszen csak koponyáját tartják kézben): Yorickban [Kormosra utal is a költő, mégpedig a *Fém hőmérőtok* című versében]. Nem tesz tehát mást, mint maszkot ölt, a szó Nietzsche-i, talán Oscar Wilde-i értelmében, amely szerint aki maszkot ölt, igazi énjét tudja adni.

Nos, Baka mindenesetre itt is a keresés állapotában van, egyszerre mutatva vissza nemcsak a férfi őstípusra: Dionysosra, de a női őstípusra: Gorgóra is, hiszen ott van verseiben Galateia, Mária Magdolna és Carmen is. Úgy használja tehát Baka István a maszkot, ahogy arról Kerényi Károly szól: a maszk *elrejt, elijeszt*, de mindenekelőtt kapcsolatot teremt a maszkot viselő ember és a megjelenített lény között, azaz a maszk „*az egyesítő átváltozás eszköze, így lehetne a funkcióját a legjobban körülírni. Negatív értelemben: felfüggeszti az élők és holtak közötti határokat, s az elrejtettet napvilágra hozza. Pozitív értelemben: amennyiben az elrejtettnek, az elfeledettnek és figyelmen kívül hagyottnak ez a föltszabadítása a maszk viselőjének önazonosságát szolgálja.*”⁵ Ez a „beöltözés” is sajátos része Baka István világhódításának, világteremtésének, annak a versvilágnak, amelyben minden menekülési szándék ellenére sem elfedi, rejtegeti a maszk a lírai ént, hanem éppen ellenkezőleg: kitágítja, lehetővé téve a találkozást, láthatóvá téve azt a költői-emberi szituációt, „*mely egy individuális létezés és egy tágabb, minden alakot magában foglaló próteusi lét között feszül. Ezért hívja életre és terjeszti a maszk a teremtő módon megélt eksztázist. A maszk valódi varázseszköz, amely egy pillanatra lehetővé teszi az ember számára az ilyen helyzetek megismerését, egy szellemibb világba vezető út megélését anélkül, hogy az embernek el kellene hagynia a természetszerű ittlét világát.*”⁶ Ezért nem véletlen, hogy Bakának nem sikerül megkerülnie a maga hiánytudatát, még a fenti típusú versekben is újra és újra meg kell szólítania az Istent, mint ahogy azt a *Három apokrifben* is teszi *Mária Magdolna* nevében: „*Kétezer esztendeje várok reád, Uram. / Hajamat ha kibontanám, immár a pokol fenekéig érne. / Ó, jaj, ha egyszer, mint harangkötelet, megrángatja a Sátán! / ... / Templomod küszöbén várok reád, Uram, és kétezer / esztendőm virradatain öt sebed pírja átszivárog.*”

5 KERÉNYI Károly: *Ember és maszk*. Az égei ünnep. Vál. és ford. Kocziszky Éva. *Kráter Műhely Egyesület*, 1995. 85.

6 I. m. 99.

Legutolsó kötetében, a *November angyalához* címűben egyrészt elköszön alteregótól, legelőbb is Yoricktól és Pehotnijtól (*Búcsú barátaimtól*), másrészt hihetetlen gyorsasággal és intenzitással váltogatja és sűríti-fordítja át egymásba álarcait, tudatosítva, hogy a lényeghez, az esszenciához még a kiválasztottság sem juttathatta el „hőseit”: „*Búcsúzom tőletek barátaim ti / Kik elfecsegve minden titkomat / Csak egyet nem mondhattatok ki / A legnagyobbat a Titoktalant.*” A betegség kínját-fájdalmát keserű-groteszk módon megszólaltató versek (különösen a *Háry*-ciklus és a *Yorick visszatér*-ciklus) mellett a művek többsége immár közvetlenül szólítja meg a Teremtőt, mint a *Gecsemáné* címűben (bár e közvetlenség azért itt sem nélkülöz egy maszkot, mégpedig a Krisztus-képzetét): „*Látlak ahogy te engem sohasem / Mert mit is lát aki maga a Látás / S tudom nem múlhat tőlem e pohár / Kitépek hát az angyalod kezéből / Magam hogy mégse úgy legyen ahogy Te / Akarod hanem ahogy én ahogy / Én akarom én akarom Uram.*” Nagy László korai versének, az *Adjon az Isten* zárósorának („*Adjon úgy is, ha nem kérem*”) attitűdjét idézheti az olvasóban a címével ellentétben nem könyörgő, hanem inkább feltételeket szabva parancsoló *Zsoltár*: „*Nem kérek tőled szívesen hiszen / tudod hogy nem szeretlek Istenem / Hagyj élni akkor tán meg is szeretlek / S hagyj élni engem akkor is ha nem*”: Ha semmi és senki sem segít, rákérdezhet a költői szó megtartó erejére, s mintha rá is talál: „*Csak a szavak már nem maradt más / ... / jó volna lenni még talán de / mit is tegyek ha nem lehet / a szótáradba írj be s néha / lapozz föl engem és leszek*” (*Csak a szavak*). Ez a vers bizonyos értelemben önidézet-önidézés is, amennyiben a gyűjteményes kötet, az *Égtájak célkeresztjén* záróversének két zárószakaszára látszik visszamutatni:

*Talán te írod, Istenem,
a föld színére versedet?
Hozzád fohászkodom – nekem
add meg, hogy benne rím legyenek!*

*És hogyha rímnek engemet
elég tisztának nem találsz,
beérem azzal is – legyenek
versedben asszonánc!*

S mintha ez folytatódna, csak fordított előjellel az utolsó kötet egyik talán legszebb versében (abban, amely a ravatalánál is elhangzott Balog József tolmácsolásában), az *Én itt vagyok* címűben, mintegy szintézisét is adva az idemutató hasonló típusú költeményeknek:

*Kutattalak s nem leltem rád Uram
Most megpróbálok mégis kitalálni
Valaki vagy Te vagy csupán akármí
Sörvégre rímnek jól jöhetsz ugyan
De jobban élsz a vírusban s a rákban
Mint a tehozzád esdeklő imákban*

Ez a vers valóban összegzésnek, számadásnak, számvetésnek mutatkozik, felidézi az élet dionysosi mozzanatait („hol voltál amikor kerestelek még / A borban aszszony-ölnben”), a (kelet-)európai („birodalmi”) értelmiségi lét (hiábavaló) hiteit és csapdáit („álmok eszmék / Tömjéncödében is csak önmagam / Találtam”), a jellegzetesen huszadik századi büntelen bűnösség (bűnös büntelenség) létmeghatározó tu-

datát, de még azt is ironizálva („nem voltál a bűnre mentség / S a büntetés sem”) és felidézi a szót, a kölcsönös posztulációt, ismét a maga hiábavalóságával: „egyetlen szavam / Se szólított meg Te sem szólítottál / S azt sem hiszem már Te vagy aki voltál”. A következő szegmentumban pedig a mitológiához fordul hasonlatért Európé, illetve Marsyas történetét idézve föl, mint akik az élet örömeit és fájdalmait hivatottak megtestesíteni a versben, mégpedig úgy, hogy maszkokról van szó itt is, de a szokástól eltérően nem kövémeredésükről (jóllehet, „a kövémeredés is olyasvalami, amely minden maszknak a sajátása”⁷), hanem éppen ellenkezőleg: kőből való újra-éledésükről: „Kint száll a köd és megmozdulnak a / Kőszobrok most egy képzelt őszi kertben”. A Marsyas-történetet, a görög mitológiának az egyik talán legkegyetlenebb, legbrutálisabb történetét Apollodórosz *Bibliothékéjében* így olvashatjuk: „Olümposz fiát, Marszüászt is megölte Apollón. Marszüasz ugyanis zenei versenyre kélt Apollónnal, miután megtalálta azt a sípot, amelyet Athéné dobott el, mivel eltorzult tőle az ábrázata. Megállapodtak abban, hogy a győztes kénye-kedve szerint bánhat a vesztesel. Amint megkezdődött a verseny, Apollón megfordította kitheráját és felszólította Marszüászt, hogy ő is cselekedjen hasonlóképpen. Mivel Marszüasz nem tudott így játszani, Apollón lett a győztes: felakasztotta Marszüászt egy magas fenyőfára, majd lenyúzta bőrét és így végzett vele.” Jóllehet, Kerényi (jó kapcsolatban volt Weöres Sándorral) megszelídítette a jelenetet, szerinte az voltaképpen álarcos játékra utal, azaz amikor Apollón megnyúzza Marszüászt, akkor nem arra kell gondolni, hogy megöli, hanem arra, hogy csak lehúzza róla az álöltözékül felvett bozontos bundát,⁸ mégsem dionüszoszi játéknak vagyunk tanúi azoknak a műveiben, akiké közé Baka Istváné is illeszkedik. Feldolgozta ugyanis a történetet Radnóti Miklós (*A félelmetes angyal*, 1943), Gellért Oszkár (*Marsyas*, 1946), Sarkadi Imre (*A szatír bőre*, 1947), Weöres Sándor (*Marsyas és Apollon*, 1964).⁹

Baka István verse mégis különleges helyet foglal el még e művek közt is, mert nála még előtte vagyunk az „eseményeknek”: Európé csak készül Zeusszal a nászra, Marszüász mit sem sejt a jövőről és Apollon is csak képzeletében éli meg a jövőt:

*Európa vonaglik a bika
Hátán Apollón nyila még tegezben
És mosolyogva gondol Marszüászra
Lenyúzott bőre kéjes-nyers szagára*

A vers ezen a ponton fordul vissza a személyes (mégis általános) közegébe és az Isten-ember viszonylatba:

*Kérjek s kínok között vezet az ember
Isten vagy emberek jelölte útja
Csodálad-e hogy amire befutja
Halálvággyal telik nem félelemmel
S akármit tesz ölelve bár vagy ölvé
Visszazuhan a Káosz-anyáölbé*

7 Uo. 85.

8 V. ö. KERÉNYI Károly: Görög mitológia. 1977. 120.

9 Részletesebben: SZIGETI Lajos Sándor: „Marsyas és Apollon”. Korformáló mitológia. Modern hagyomány. Motívumok és költői magatartásformák a huszadik századi magyar irodalomban. *Lord Könyvkiadó*, 1995. 133-147.

A befejezésben pedig visszatér a költő Istenhez: így lesz a vers egy – szinte az egész életművet e szempontból szimbolizáló – egyszerre istentagadó és istenkereső költői-emberi magatartásforma hordozójává, immár a majdnem teljes versanyagot ismerve nem meglepő, hogy a tagadás fordul át zsoldáros hangba:

*S ha megtagadlak azzal adnék létet
Neked hát nem tagadlak s végre véged
Megszabadultam tőled mégis árvád
Vagyok Uram ki várva vár rád.*

Mert Baka István megharcolta a maga költői-emberi harcát az Úrral s bizonyos, hogy hazatalált, bizonyos, hogy vártak rá.¹⁰

10 Szigeti Lajos Sándor e tanulmánya része a Széphalom Könyvműhely gondozásában megjelenő *Evangélium és esztétikum* című könyvének

Fertőrákos, 1986 – gyerekeivel

Szóke Katalin

A költő és műfordító szerepcseréje

Baka István költészetének orosz kulturális kódja

A kulturális emlékezet szinkretikus jellege – *Oszip Mandelstam* kifejezésével élve a „költői szó emlékezete” – révén a lírában valóban virtuálissá váltak az egyes történelmi korszakok és nemzeti kultúrák közötti határok, különösképp a XX. század végén. Újból *Mandelstamot* idézve: „A szó nem is hétágú, de ezerágú varázssíp lett, amelyre egyszerre az összes század »lélekezete« lehell.” (Erdődi Gábor ford.)

Ha ilyen mértékű kulturális univerzalizmus nem is jellemzi Baka István költészetét, az „idegen” léhelyzetekbe, alkotói tudatokba való belehelyezkedés vágya már korai verseiben is megfigyelhető. Az 1970-es évek elejének balladisztikus szereplírájában a felidézett „idegen” hangok nagyrészt a magyar történelem veszteségeivel, levert, Értelmetlen lázadásokkal, „fegyverletételekkel” kapcsolatosak; megszólalnak mind a névtelenek, a *Dózsa-felkelés* résztvevője, a kurucdal szerzője, az ismeretlen prédikátor, a végvárak védője, mind pedig a nagy nevek – *Petőfi*, *Vörösmarty*. A versek szerepjátszó énje a magyar költészeti hagyomány kollektivista, apokaliptikus vonulatához idomul, főként *Vörösmarty* és *Ady* örökségét, verseik sirató-átkozó hangvételét idézi fel. Sőt, azt lehet mondani, hogy e hagyomány transzformációja Baka költészetében – természetesen mindig új képi és versépítési elemekkel bővülve, s olyan nagy verseket eredményezve, mint a *Székelyek* és a *Bolgárok* – domináns marad egészen a *Döbling* (1983) című kötettel bezárólag.

Baka István első önálló fordításkötete 1986-ban jelent meg, *Viktor Szosznora*, leningrádi költő verseit ültette át magyarra. Körülbelül innen datálható tudatos fordítói tevékenysége, amely költészetét vitathatatlanul minőségileg újította meg. *Füzi Lászlónak* a *Jelenkor* 1995 decemberi számában megjelent *Szerepversek – sorsversek* című tanulmányában tett megjegyzése, miszerint „a költő Baka István és a műfordító Baka István között [...] roppant szoros a kapcsolat, szorosabb, mint bármely más esetben a magyar irodalom történetében, s mindkettő jócskán hat a másikra” – az egyik leglényegesebb megállapítás Baka költői világára vonatkozólag. Írásomban e kapcsolat, e szoros kötelék egyes szálait szeretném felfejteni. Egyébként azt gondolom, hogy ez a kapcsolat olyannyira mély Baka költészetében, hogy verseinek nemcsak magyar, de orosz kulturális „kódja” is van; illetve megfordítva, ami inkább természetes, fordításai igazi Baka-versek és a magyar költészet részei. Baka István az orosz kultúrát, tág értelemben véve, nem csupán elsajátította, de majdhogynem olyan intenzitással „élte meg”, mint a magyart.

Annak ellenére, hogy ez a kód a versekből kiolvasható, engedtessek meg nekem, hogy utaljak néhány „életrajzi” körülményre. Miután egyetemista társa, közeli barátja voltam, talán nem szükségtelen ez a némileg szubjektív kitérő. Mikor a 60-as évek végén egyetemisták lettünk, általában két okból választottuk az orosz szakot. Az első egy igencsak praktikus ok volt: ez volt az egyetlen idegen nyelv, melyet nyolc évig tanultunk, s így többnyire jobban tudtuk, mint a csak négy évig tanult,

úgynevezett második idegen nyelvet, az angolt, a németet vagy a franciát. Noha az iskolai orosz könyvek taszítóan primitív módon ideologikusak voltak, jó tanár azért akadt. Ebből a szempontból Pistának is és nekem is szerencsénk volt. Gimnazista korunkban beleszerettünk az orosz irodalomba, s végeredményben ez lett a fő oka annak, hogy az orosz szakot választottuk. Az orosz szakhoz hozzátartozott a rész-képzés is, amely öt vagy tíz hónapos moszkvai vagy leningrádi tartózkodást jelentett. A „reális” Szovjetunióval való találkozás persze sokkoló volt: a lehetetlenül rossz, megalázó életkörülmények, a nyilvánvaló szegénység, a tömeges népbutítás, az, hogy az embert a kollektivista ideáknak megfelelően mindenképp „intézményesíteni” akarják, s a mindennapos huzavona az ilyen, intézményesített emberekkel – mindnyájunkra kiábrándítóan hatott. Ugyanakkor, amit a rejtőző, a kultúrát még e körülmények között is féltve őrző Oroszországból megtapasztaltunk, egy életre meghatározta ehhez a világhoz való kötődésünket. A kádári Magyarországhoz képest a Szovjetunió-beli értelmiség igen nehéz körülmények között élt. Miután az egyéni érvényesülés a tisztességes ember számára lehetetlen volt, s az értelmiség egy kis része mégis tisztességes maradt, kialakult köreikben a *periférián-élés* igazi tudománya. E körökben olyan erős volt a szolidaritás, hogy akár heteket is el lehetett élni pénz, élelem, szállás nélkül – biztos lehetett az ember a barátok támogatásában, akik az utolsó falatjukat is megosztották veled. Azt is mondhatnám, hogy Leningrádban, a rideg kollégiumi körülmények között, ismerőseinknek köszönhetően, szellemi téren jóval otthonosabban éreztük magunkat, mint a magyarországi közömbös, „rendezett” világban, alkalmazkodó egyetemista társainkkal. Voltak hajnalig tartó beszélgetések, versolvasások, szenvedélyes viták, ivászatok – megtapasztaltuk az emberi feltárulkozásnak azt a fokát, amely csak akkor következik be, amikor az embernek nincs mit vesztenie, hiszen nincs értelme az alakoskodásnak, mivel élete úgyse fordul jobbra. S közben megismerkedtünk az igazi orosz irodalommal, azzal, amit elhallgattak a szovjet egyetemeken (itt kell megjegyezni, hogy Magyarországon akkoriban *Ahmatovát*, *Mandelstamot*, *Pilnyakot*, *Babelt* – Pista szakdolgozatát Babelből írta – már tanították, így kialakult az a furcsa helyzet, hogy a magyar egyetemisták jobban ismerték az orosz irodalmat, mint a szovjetunióbeliek). Baka István is Leningrádban kapott először gépíratos, „szamizdat” *Brodskij-verseket*, tiltott Mandelstamot és Paszternakot. Leningrádban életreszóló barátságok születtek, s számunkra ezáltal mindannak, ami az orosz kultúrához tartozott, emberi hitele lett. Pista a leningrádi részképzés alatt próbálkozott először műfordítással.«

Baka költészetében az orosz kulturális kód az „életrajzi” meghatározottságon kívül, igazából – vagyis poétikai szinten – a műfordításokkal kezd működésbe lépni. E szempontból a leginkább meghatározóak voltak számára *Viktor Szoszнора*, *Arszenyij Tarkovszkij*, *Vlagyiszlav Hodaszevics* és *Joszif Brodskij* versei. Az sem elhanyagolható tény az adott esetben, hogy e kötetek verseit Baka maga válogatta. Bár rendkívül magas színvonalon fordította Mandelstamot, Paszternakot, *Cvetajevát*, *Gumiljovot*, *Blokot*, *Bunyint*, *Tyutsevet* és *Puskint*, az ő költészetük „grammatikája” lényegesen nem hatott saját verseire. Mandelstam és Paszternak költészetének képi világát nem érezte közel magához, Bunyint túlságosan hideg költőnek tartotta, Cvetajevának, Gumiljovnak, illetve *Jeszenyinnek* pedig inkább a *sorsvonala* (az erőszakos halál, öngyilkosság) ragadta meg. Az *Orosz triptichon*-ban e három költő sorsa az egyént semmibe vevő „*Orosz História*” végzetességét testesíti meg, s mint szerepvers, a halálraítélt költő groteszk számvetése a köznapiságban felörlődő élettel, a gonosz anyagi világgal; Baka versében azonban nincs az ő költészetükre való egyetlen képi utalás vagy közvetett idézetnek felfogható rész sem. Alekszandr Blok verseit élete utolsó évében fordította, meglehet, ha a Baka által többször megszólí-

tott Isten a későbbiekben úgy akarta volna, a bloki világ szintén kölcsönhatásba került volna tulajdon verseivel éppúgy, mint például Hodaszevics vagy Brodskij világa, legalábbis néhány jel erre utalt: A *Carmen*-ciklus virtuóz magyarítása után (Baka fordításában a Blok-vers jóval érzékibb, viszont kevésbé erotikus, mint az eredeti) keletkezett egyik utolsó, azonos című szerelmes verse, melyben a *Szabó Lőrinc* költészetéből jól ismert „semmiért egészen” paradoxonnak a halál, az „ítélet” közelsége ad szinte nem e világi távlatot; ezzel Baka mintegy „lefordítja” a maga nyelvére a Blok költészetében meglévő, az orosz szimbolizmus misztikus beállított-ságára jellemző vágyakozást a „más világok” iránt.

Puskin jelenléte Baka István költészetében bonyolult kérdés, ezzel kapcsolatban csak néhány apró megfigyelésből kiinduló reflexióra szorítkozom. Szintén utolsó éveiben fordította verseit, viszont Puskin művei a kezdetektől fogva meghatározták lírájának orosz kódját. Az 1972-ben írott *Raszkolnyikov éjszakái* című versben, melyet később a *Sztyepan Pehotnij-ciklus* kezdő verséül választott, a nyilvánvalón dosztojevszkiji motívumok mellett már fellelhető egy, puskini allúzióként felfogható kép is: a harmadik versszakban található metafora, „A hold *Pugacsov* koponyája”, amely fentről „repedt vigyorgással” nézi a „mélyben” az összekeveredett világot, a „bőgést, kocsmalármát”. Puskin *A kapitány leánya* című kisregényének végén – melynek középpontjában a *Pugacsov-lázadás* áll – hangzik el az Oroszországban szinte szállóigeként idézett mondat: „*Isten ne adja, hogy lássak még orosz lázadást: esztelen, kíméletlen valami.*” (Hont Rezső ford.) (Az orosz eredetiben egyébként a »legesztelenebb« és »legkegyetlenebb« szavak állnak). A lázadás értelmetlensége egy Isten által elhagyott világban – Baka ezidőtájt íródott Dózsa-verseinek is központi motívuma, ily módon a *Raszkolnyikov éjszakáiban* a puskini-dosztojevszkiji orosz kód a magyar kóddal egyesül. Mellesleg a Puskin regényben lefestett *Pugacsov-lázadás* központi képe a *tűz*, amely szintén összecseng a Dózsa-versek tűz-motívumával. Feltehetőleg, a *Sztyepan Pehotnij-ciklusban* szereplő *Mása* névnek közvetetten szintén köze lehet *A kapitány leányá-hoz*. A ciklus kigondolásával körülbelül egyidőben fordította Baka Gumiljov *Eltévedt villamos* című művét. A versben felidézett Másenyka nem más, mint *A kapitány leánya* főhősének, *Grinyov-nak* a menyasszonya, aki a Gumiljov-mű végén az örökre elvesztett Oroszországot szimbolizálja. Egyébként a *Pehotnij-ciklus* egyes darabjainak címe gyakran egybeesik a puskini versrímekkel (például: *A tengerhez, Téli út, Testamentum*) vagy azokat parafrazálja (*Álmatlanság*). Nem véletlenül. A *Pehotnij-ciklusban* Baka tulajdonképpen az irodalmi Pétervár-mítoszt bontja le, melynek kezdeteinél Puskin Pétervár-poémája, a *Bronzlovás* állt, megütköztetve azt a szovjet köznapok banalitásával, a századvégi ellehetetlenült élet értelmetlenségével és ürességével, s egyúttal felidézve az 1917 utáni orosz történelem panoptikumát.

* * *

A már említett első fordításkötetéhez, a *Szosznora*-kötethez Baka utószót is írt. (Különb ez nem volt szokása, szinte betegesen félt attól, hogy az irodalomról, versekről értékelő szót mondjon.) Ebben az utószóban lényegében megfogalmazza mindazt, ami saját költészete szempontjából igazán fontos: *a szerepers mibenlétét, annak geneziséét*. Szosznora kitalálja az *Igor-énekben* szereplő legendás dalnok, *Boján* élettörténetét, mintegy az ő dalait írja meg. Szosznora Bojánja magára vállalja, hogy a közösség nevében szóljon, de szava nem jut el az emberekig. („Oroszhonunkban a Dalnak fejét vették”, *Boján halála* ezért magányos, „méltó társat sem a szerelemben, sem a barátságban nem talál; otthon helyett ideiglenes menedékre is csak a kocsmákban lelhet”. Baka, többek között, azt is kiemeli, hogy Szosznora úgy folytat-

ja a pétervár-leningrádi líra legjobb hagyományait, hogy „*hozzáadja a magyar fa-nyar-groteszk látásmódját*”. És végül: „*olyan maszkot talál, ami tökéletesen az arcára simul*.” Azt hiszem, nem járok messze az igazságtól, ha azt feltételezem, hogy Baka költészetében a Szoszнора-fordításkötet kapcsán *tudatosul* a szerepvers. Azt a maszkot végül, ami tökéletesen az arcára simul, Baka a későbbiekben több alakban is megtalálja, ám ugyanakkor szereplírójának a hősét szinte mindig ugyanaz a periferiális léthelyzet jellemzi, valamint az önleplezésnek az a groteszk gesztusa, amely a romantikus feltárulkozás elidegenített változata; ez adja meg jóformán mindegyik megszólalása alaphangját.

A Szytepan Pehotnij-versek alapötletének egyik forrása minden valószínűség szerint Szoszнора Bojánja, a másik – a XX. századi magyar szerepvers archetípusa, *Weöres Psyché*-je. Alteregója – itt jegyzem meg, hogy a Szytepan Pehotnij névnek van némi furcsa, „magyaros” stihje, Baka nevének oroszul jól hangzó fordítása inkább a *Pehotyinszkij* lenne – pályafutását Baka azzal a misztifikációval indította, hogy – úgymond – megszerezte egy légereket megjáró orosz költő kiadatlan, csak szamizdatban terjesztett verseit, s azokat fordította le. »Újabb kitérő: amikor ezzel felhívott, én jó filológusként, azonnal be is vettem. Hiszen ki tudhatja, mit rejtenek Oroszországban az asztalfiókok, s Magyarországra bármi eljuthat. Bevallom, először még a névre sem gyanakodtam. «

Ami új és eredeti elem Baka fikciójában, a *műfordító és a költő szerepcseréje*. Utolsó kötetében ez a felszabadult játék az idegen szövegekkel, a hagyománnyal, odáig vezet, hogy megír három verset (*Vadszőlő, Változatok egy orosz témára, Orosz szonettek*), *Arszenyij Tarkovszkij* olyan verseit, melyek csak *fordításban* léteznek. Baka e gesztusával mintegy kulcsot ad saját világához; a világnak csak mint szövegbe foglalható egésznek van értelme és létjogosultsága (az már nem lényeges, hogy a szöveg vers vagy annak fordítása, eredeti vagy utánzat), s minden szövegen kívüli tényező irreleváns. Költészetében tehát végbement az a folyamat, melyet Wolfgang Iser a következőképpen ír le: „A fikció realizálja a képzeletet, a mítoszt, a tradíciót [...] és irrealizálja a művön kívüli valóságot.”

Szosznora költészetében van még egy motívum, melyre Baka igen érzékenyen reagál és fordítását legtöbbször a saját képi világára jellemző metaforákkal oldja meg; a tömegben élés értelmetlensége, az arc, a megkülönböztethetőség elvesztése, a testbezártság kínja. Szoszнора *Edgar Poe olvasása közben* című versében így adja vissza – mesterien – ezt a motívum-sort:

„*Így telt el a mindennapi nap.
Nem olvasták soraimat.
Mint akire dolog vár:
loholtam, préselt tömeg,
s éreztem, testek között csak egy
testforma test vagyok már.*”

* * *

Arszenyij Tarkovszkij verseit Baka 1985-86-ban fordította. Tarkovszkijnak nemcsak erőteljesen klasszicizáló lírája ragadta meg, de azt is megérezte, s hitelesen át is tudta adni – ezt bizonyítják remekbeszabott fordításai –, hogy az orosz költő verseiben a sokarcú én, aki történelmi korszakokkal, kultúrákkal folytat belső dialógust, egyúttal *sorsközösséget* vállal az általa kiválasztott történelmi, mitológiai, bibliai alakokkal. Lényegében Tarkovszkijnál a költői szó nem csupán a kulturális emlékezet őrzője, hanem intim-biografikus értelemben autonóm, egyéni sorsmo-

dell képvisel. Ugyanis Tarkovszkij felfogása szerint az egyénre kimért sors vállalása nélkül nem működik a „halhatatlan emlékezet”, nem él a kultúra, mert nincs egzisztenciális tétje. Fűzi László már idézett tanulmányában a *November angyalához* kötet verseiről azt írja, hogy „Baka István világkereső, szerepteremtő költészete sorsköltészetté változott”. Mindamellett, hogy egyetértek ezzel a megállapítással, azt gondolom, hogy Bakánál a szereplíra sorsköltészetté válása *folymat*, s e folyamatra jelentős állomása volt Arszenyij Tarkovszkij verseivel való találkozás.

»Harmadik, s egyben utolsó életrajzi kitérő. Pista fantáziáját rendkívüli módon foglalkoztatta Tarkovszkij életútja. Szeretett volna vele személyesen találkozni, de ez nem sikerült neki. Bár nem tudni, hogy a személyes találkozás valójában szerencsésen alakult volna-e. Szosznorát például meghívta Szegedre, ám a vele való megismerkedés és a háromhetes együttlakás eléggé kiábrándította. Tarkovszkij életrajzából egyfelől *Marina Cvetajevához* fűződő barátsága (szerelme?) keltette fel érdeklődését, mint az idősödő költőnő és a fiatal, jóképű Tarkovszkij lehetséges, rövid ideig tartó liaison-ja; másfelől a költő életének tragikus mozzanatai, a háború, melynek során elvesztette fél lábát, ellentmondásos kapcsolata fiával, *Andrejjel*, a híres filmrendezővel, majd a szörnyű finálé: az apa túléli rákban elhunyt fiát. Mindezek Pista számára szinte jelképtértékűek voltak; abban pedig, hogy utolsó versei közül hármat Tarkovszkij nevében írt meg, valamiféle *fiúi* kapcsolódást érzek, nemcsak költészetéhez, de tágabb, emberibb, intimebb viszonylatban is; Arszenyij Tarkovszkij mint apa-imagó volt jelen tudatában (vagy inkább tudatalattijában), mint *szelíd tekintély* szemben a kegyetlen, távol lévő Istennel. «

Tarkovszkij fordításával Baka István költészetének egyik kulcsmotívum-sora, a *fa-gyökér-föld* nyer egyre inkább pontos jelentést, mint a *mulandóság* a testbe-zárt-ság magányának, a jövő-tudat elvesztése érzésének képi kifejeződése. Nem tekinthető véletlennek az sem, hogy Tarkovszkij majdnem mindegyik, e motívumokra épülő versét a kötetbe beválogatta. A *Háború* című vers fordításában például így bontja ki ezt a motívum-sort:

*Mint vízpart fáját, mely alól kifordult
Gyökérszete, és földet szórva a
Folyóba toccsan, lombbal lefelé
S megpörgeti az örvény sodra orvul,
Éppúgy sodorja hasonmásomat
Egy más folyó jövőből múlt felé.
Nyomát követve rémülten kapok
Megránduló szívemhez. Ki adott
Erős törzsemhez satnya ágakat
S gyökereket, miket megrág a fereg?
Halál rohaszt, de rohasztóbb az élet
S önkénye kínzóbb és hatalmasabb!*

Tarkovszkij talán egyik legszebb verse, a *Titánia*, amely kimondottan, bevallottan sors-vers, az „itt-lét” verse; a tündérkirálynő, Titánia trónusa a föld „gyökérlabirintusa” „mélyébe veszve” lelhető fel. A tarkovszkiji Titánia a föld lelke, tulajdonképpen az eredendően orosz mitológéma, a *Földanya* transzformációja. (Az orosz folklór szövegeiben a *Szúzanya* a „nyirkos földdel” van azonosítva, az orosz népi valóságos tudatban meglevő pogány és keresztény elemek szimbiózisára épül ez a metafora.) Mindenképp figyelemre méltó párhuzam, hogy Baka 1987-ben írott, *Hurok-szonett* című versében – nem elképzelhetetlen, hogy éppen Tarkovszkij hatására – a

„gyökér” és a „fa”-motívumok már egyértelműen a *magábazártság*, a *labirintus-lét* gondolatát közvetítik:

„Gyökér vagyok – nyakamra hurkolódom
Erdő vagyok – eltévedtem magamban.”

A Földanya-motívum ebben a versben még csak áttételesen mutatható ki – „*árnyaim a föld könyvébe írtam*”, a Pehotnij-ciklus utolsó versében, a *Testamentum*-ban azonban már néven nevezve jelenik meg: „... a nyirkos pétervári / Talajba engem ne temessetek!” [...] „Burokkoporsó rejtjen embrióként! *Gyökér-köldökzsinór* köt össze itt / a *Föld-Anyával*...” A Földanya-metaphora mitológikus tartalma Baka versében mit sem különbözik az orosz irodalomban szokásos jelentéstől – nála is a halál és újjászületés dichotómiájának szimbóluma; a tarkovszkij-i „gyökér-labirintus” és a Hurok-sonett „nyakra hurkolódó gyökér” képei pedig a „gyökér-köldökzsinór”-metaforában egyesülve működtetik az orosz kulturális kódot.

* * *

Az idén január végén elhunyt Jozsif Brodskij, az „utolsó pétervári költő” verseit Baka a Tarkovszkij-kötet összeállítását követően, 1987 végén kezdte fordítani; az első magyar Brodskij-könyv 1988-ban jelent meg. Brodskij második verseskötetének fordítását közvetlenül halála előtt fejezte be. Brodskijnak egyrészt személye és sorsa, másrészt világszemlélete, versbeszédének egyedisége foglalkoztatta. Persze kiváltképp az a nem könnyű fordítói feladat, melyet versei magyarítása jelentett. Mikor 1971-ben Leningrádban megkapta a költő számizdat-verseit, nem sejtette, hogy majdnem húsz évvel később, mennyire döntő lesz számára ez a költői világ. Baka affinitását a brodskij-i életrajzhoz alapvetően a költő *száműzött*-volta (mind konkrét, mind átvitt jelentésben) határozta meg. Miután a perifériális alkotói-értelmiségi létforma orosz változata volt Baka számára megragadható, ennek sorsmodelljeit kereste. E keresések közepette teljesedett ki és mélyült el költészetében a „testbe-zártság” magányának motívuma; száműzöttséggé minősült át, melynek prototípusait *Brodskij*, *Rahmanyinov* és *Hodaszevics* testesítették meg. A tarkovszkij-i ihletésű labirintus-motívum például, feltehetőleg nem kis mértékben Brodskij világszemlélete és mitológiai tárgyú versei hatására „*én-labirintussá*” változott át a *Thészeusz* (1989) című versben, a száműzöttség pedig mint az *önmagába-zártság léthelyzete* manifesztálódott a *Rachmaninov zongorája* (1987) című versben („*te zongorádba száműzött*”), valamint a *Post aetatem vestram*-ban („*Brodskijt fordítottam, / ki száműzött, mint enmagamban én...*”).

Egyébként a *Post aetatem vestram* című versben, melynek alcíme – *jegyzetek egy fordításkötethez* –, a műfordító és költő szerepet cserél, Baka Brodskij-verset imitál; a nyilvánvaló idézeteken (önidézeteken? – hisz ő a fordító is!) kívül ironikusan felvillantja Brodskij lírájának egyes jellemző eljárás módjait, megszólaltatja versbeszéde intonációját. A vers címe – a *Post aetatem nostram* Brodskij-poéma parafrazisa: a „*vestram*” – „*ti*”; mármint magyarul a Baka-vers címe: A „*Ti időszámítások után*”, eleve ironikus utalás az „*idegen*” időre, s versvilágra. Baka versében az idézetek többsége Brodskij egyik remekművéből, a *Hűsz sonett Stuart Máriához* című ciklusból való. Ezzel mintegy felidézi a Brodskij-lírára jellemző idézet-mechanizmus működését: a ciklus harmadik szonettjét Brodskij a már-már közhelyszámba menő *Dante*-idézet parafrazálásával („*A Luxembourg kert mélyire jutottam / az emberélet útjának felén...*”) nyitja; Baka verse első sorai ennek következtében kétszeres (háromszoros? – Baka fordításában *Babits* Dante-fordításának sorait

használta fel) idézetek – „*Ezerkilencszáznyolcvannyalc telén / egy nagy sötétlő erdőbe jutottam / már túllehettem életem felén...*”. Szintén a Stuart Mária-ban szerepel a *genszkek* szó (ezt Baka nem fordította le – a genyeralnij szekretar – »főtitkár«) rövidítése): „*A hold: paralitikus genszoked.*” Ezt a groteszk képet a Gorbacsov-kori anekdota szójátékának szövegkörnyezetébe helyezi egy újabb rövidítés-utalással: „...gördülnek új gen(min)szettek felém.” (Az anekdota a következő: Ki Gorbacsov? – „minyeralnij szekretar”, magyarul »ásványvíz titkár«; ugyanis alkoholárusítási tilalmat vezetett be 1985-ben.) Brodskij számára a nyelv metafizikai kategória, egyik esszéjében azt állítja, hogy nem a nyelv a költő eszköze, hanem fordítva: a költő – a nyelv. Költészetében éppen ezért gyakran a nyelv a vers szereplőjeként jelenik meg, a nyelvvel való bánásmód pedig egyik központi témája, sőt, a vers menetét nem egyszer megszakítja a költői mesterségre utaló reflexió. Baka versében az ironikus „verstani” közbevetések erre a felismert brodskiji eljárás módra vonatkoznak: „bocsánat, hogy két rímet visszahoztam”. Mellesleg a vers-intonáció közelítése a prózai beszédhez, amely alapvető Brodskij költészetében, nem maradt hatás nélkül Baka munkásságára. A Brodskij-fordítások után kezd felszabadultabban bántani a nyelvvel, annak ellenére, hogy a szigorúan zárt versformát megőrzi (Brodskij is ezt teszi), s tulajdonít – bár ezt félve írom le, túlságosan spekulatívnak tűnik – egyre inkább metafizikai-egzisztenciális jelentést a költői szónak. Egyik utolsó, szép versében, a *Csak szavak*-ban mindezt így összegzi: „*lélek vagyok ki test-koloncát / hurcolva folyton megbotol / a semmi és a lét közötti / küszöbön bár ez a küszöb / szó maga is csak és riadtan / tévelygek a szavak között...*” A *Post aetatem vestram*-ban Baka ugyanakkor megfogalmazza azt a különbséget is, ami a kétféle „száműzöttség” (az orosz és a magyar) között történetileg, mentalitásban létezik; voltaképpen nem mindegy, hogy valaki a *Birodalom* száműzöttje (a virtuális Birodalom annak, ki benne született, ha a reális ki is lökte magából, ott marad tudatában) vagy egy kis ország szülötte, kinek térérzékelése már eredendően a perifériára szorítkozik: „*némulok, szegény / magyar, ki – hetven éve már – sarokban / térdeplek Európa szegletén.*”

* * *

A Brodskij-fordítások hatására még egy fontos hangulati elem erősödik fel és tudatosul Baka költészetében: a *századvég*, a *fin de siècle* érzülete, s az ehhez kapcsolódó apokaliptikus képi rendszer. Brodskij után Baka az orosz XIX-XX. századforduló irodalmának talán legöntörvényűbb költője, *Vlagyiszlav Hodaszevics* (1886-1939) verseit fordítja. Hodaszevics szintén emigráns, mint Brodskij, ám az orosz emigráció úgynevezett „első hullámának” képviselője, Szovjet-Oroszország kényszerű elhagyása után haláláig Párizsban él. Nem kortárs költő, mint az előző három, viszont lírájának középpontjában a tipikusan századfordulós életérzés áll. Költészete „archaizáló-újító”, Hodaszevics mives verséptő, ugyanakkor verseiben a barbárságig testes életet és a „földi poklot”, az érzéketlenség és az erőszak világát mutatja fel. Egyik fő témája a halál, a „hádészi hűvösség”, amely végigvonul egész munkásságán. Költői hivatását a meghasonlott lélek és a szenvedő test kínjainak verssé formálásában látja. Hodaszevics lírája erőteljes képeivel a kaotikus földi világot és a személytelenségben vergődő embert mintha az Utolsó ítélet előtti pillanatokban ábrázolná: „*Én csak csillagtalán sötétet / látok, bár fényt áraszt a nap... / Így vonaglik a földi féreg, / szétvágva, ásónyel alatt.*” Azt gondolom, Hodaszevics lírája Baka költészetében leginkább *Az Apokaliptikus szakácskönyvből* és a *Jelenések Könyvéből* című versek groteszk képi világára volt hatással. A Véget megelőző szorongás hatja át a Sztjepan Pehotnij-ciklus *Hodaszevics Párizsban* című versét is.

Első versszakának első sora a fentiekben idézett *Nézem – s lenézem a világot* Hoda-szevics-vers képeit „fordítja le” és bonyolítja tovább: „*Lobog a tűz, de meleget nem ad, / csak megmorog, mint vackából a vad. / Lobog a lélek rozzant tűzhelyen, / Fö-lötte fortyog a fürtelem.*”

* * *

Végezetül: Baka költészetében az orosz kód fordításaival lépett működésbe és hatással volt arra a szerep-vers-, sors-vers típusra, melyet kialakított. Véleményem szerint Baka verseiben a szerepjátszó én „archetípusa” döntően az orosz hagyományra vezethető vissza – ebben rejlik költői világának különössége a mai magyar irodalomban –, s ez leginkább a Yorick-ciklusban érhető tetten. A shakespeare-i, kormosi indíttatású Yorick-ciklus éneke az „anti-világot”, az önmagából kifordult, „feje tetejére állított világot” ostromozza, szavait nem válogatja meg, gondolatait jóformán alig artikulálja, s miközben közönsége előtt „levetkezik”, kifecsegyve legszégyellnivalóbb kínjait is, játszva az ostobát, kimeríti az „anti-viselkedés” szinte összes kritériumát. Voltaképpen az orosz „*jurogyivij*”-re, a „*szent eszelősre*” emlékeztet, akit éppen keresetlen őszintesége állít szembe a bohóccal és a színésszel, akik ravaszkodnak, alakoskodnak, színlelnek. A *jurogyivij* ezt nem szavaival, hanem elsősorban gesztusaival éri el, hiszen általában nem tud összefüggően beszélni, „ki nyilatkoztatásai” zavarosak, gyakran nevetségesek. A Yorick-ciklusban Baka a közismert shakespeare-i aforizmát, a „*Színház az egész világ*”-ot és az orosz (*dosztojevszkiji*) hagyományt ütközteti meg egymással. Szilárd Léna írja a *Medvetánc* 1985. 2-3. számában megjelent, *Dosztojevszkijről* és *Jungról* szóló tanulmányában: „Shakespeare kijelentése lényegében nem tartalmaz értékelést. A világ és a színház közötti egyenlőségjelet egyszerűen mint tényt konstatálja. Dosztojevszkijnél épp fordítva, a színpaddá vált élet mint „kifordított világ”, mint antivilág, mint az Antikrisztus világa ítéltetik el.” A színház-antivilág-eszelős őrzöngés-világvége tipikusan orosz paradigmáját, a színházzá vált életet, mint apokaliptikus jelenséget mutatják be a Yorick-ciklus versei – s a szent eszelős szerepének vállalásával Baka István Istennel vitakozó, Istent felelősségrevonó, gyakran őt káromló költészete – az orosz kulturális kód szellemében – „vallásos” színezetet nyert; hiszen az utolsókból lesznek az elsők...

Zalán Tibor

Avarpergés

Mi ez a tér a két kezem között

*Homály tömbjei között árnyalak
jár nehezen lép szuszogását távolodni hallani
az ablaknak háttal már át az üvegen lép
nincs ellenállása hozzá a fénynek ahogy így közeledik*

*Semmi árnyékát a semmire visszaejti
se gyűrűzés se csobbanás csak szélverés valahol
eltévedt visszhangja valakinek
s a belsejéből megsímogatott föld halk átszivárgása
– szűkölés kottatermei*

*Többé nem érkezik meg a Tiszán
a roppant aranygálya aranytajtéktól habos
szörnyállataival*

*Maradnak a drága nők akik a horizonton
egyensúlyoztak ringatták csipőjüket hosszú
combjuk tövében lakott a meleg s a csengetés
a drága nők emléke*

a melegük emléke

a csengés emléke

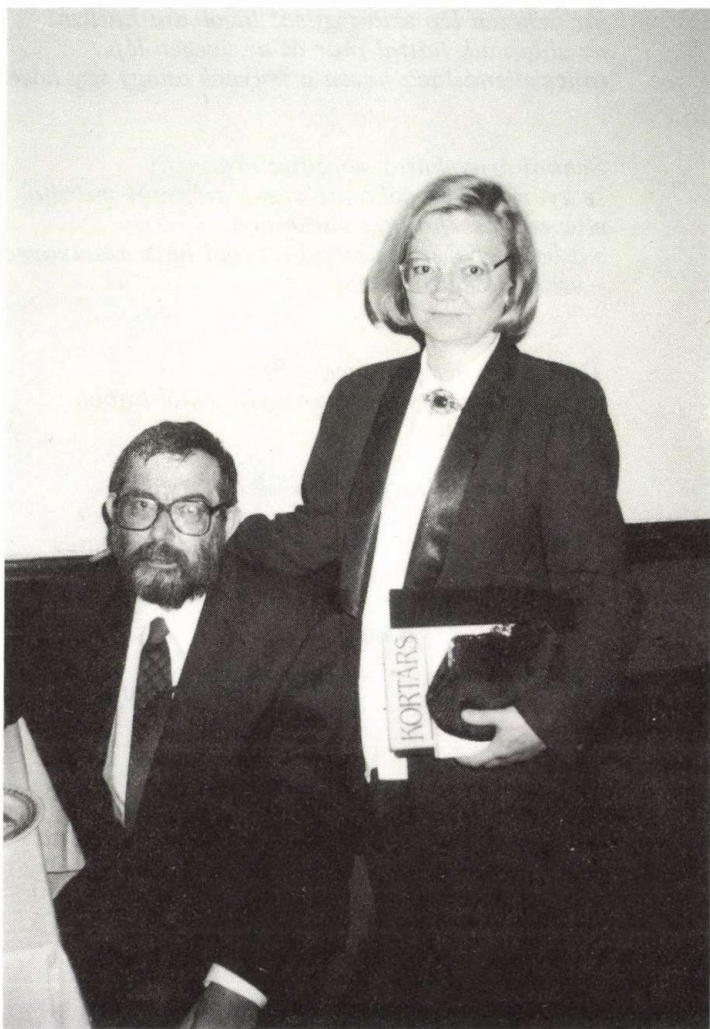
nemléte

*Teák illata rohadt a szélben
rohadó szélben illatok teák s a Tejút alaktana*

*Dohánypor pereg alá
megrakódik a pulóver szálkáiban
félbeszakadt mozdulat törli törölné
mint szakálláról a piros halászlé piros lecsurgásait*

Mi ez a két tér az egy kezem között

*(Nyugodj árnyalak nyugodj – többé nem bántalak
Isten horga már elérte bordáim magasát)*

A Babits-díj átadásakor Szekszárdon, 1995. augusztus 17-én, feleségével

Varga Magdolna

A lánc-metafora nyomában

Gondolatok Baka István metaforáinak sajátosságairól

Közelítések és feltevések

Napjaink átlagos műveltségű olvasója még ma is Horatiushoz hasonlóan gondolkodik: képiségében éli meg a verset, elsődlegesen a festőiség szempontjából ítéli meg; a vers hangulatát, hatását a költő által teremtett képekből magyarázza. Elgondolkodtató, hogy az avantgard és a neoavantgard, a tárgyias költészet és a posztmodern után is még mindig ekkora jelentőséget tulajdonítunk a lírai alkotás e jellemzőjének.

A hagyományos költői világképhez közelebb álló Baka István az egytagú (csonka) metaforában találta meg képi világának egyik legalkalmasabb eszközét. Ez, valamint a ragaszkodás a kötött versformákhoz, az információhordozó legminimálisabbra történő tömörítése különítette őt el a kortársaitól. Ha nem a szabad vers, a hosszú-vers vagy a tárgyias költészet megoldásaival él, akkor ez vajon visszalépés-e? Vagy megfutamodás a kor költészeti, esztétikai kihívásai elől? Baka a láttatással (még ha ennek vannak a naturalizmussal és a szecesszióval kacérkodó vonásai is) újjá kívánja teremteni a befogadó és a műalkotás kapcsolatát: megkönnyítve ezt az azal, hogy nem új eszközökkel kísérletezik, hanem a régieket „használja” új módon. A rendkívüli egyensúlyban tartott képi világgal még jobban megerősíti a spontaneitás látszatát, még inkább hitelessé teszi az ábrázolt világot. Összefonódik ezzel az evokáció módszere – képeinek allúziójára gondolok.

A Baka-képek világában, az egytagú metaforák labirintusában könnyebben eligazodhat az az olvasó, aki genezisést is megfigyelheti. A költői képek többsége általában szintagmára, szintagmaszerkezetre épül, ezért minősítésüknél gondot okoz az írásjel hiánya. Igaz, ugyanakkor az írásjelek hiánya tágabb értelmezési lehetőségekhez is vezethet. A másik gondot az okozza, hogy egy költői kép megértésének, minősítésének meghatározója a befogadó találmányossága és képzettsége. Hogy egy vers mennyire tágítható, mennyire rugalmas, az elsősorban az egyéni múlik. Nem lehet tehát az egzaktság bármilyen követelményét állítani; legföljebb azt tehetjük, hogy mindig hozzáértjük, – értetjük: a dolgozatíró pillanatnyi tudása szerint. Kísérletemben így nem is a merészségre, hanem a konvenciókra építettem.

Ha van egyszerű képpalkotás, akkor a kezdeteknél a hasonlatot találjuk. Baka hasonlatait vizsgálva úgy látom, hogy több igen közel áll a teljes metaforához (pl. „*remeg a gyertya lángja, mint döngött kapu*”, „*felpuffadt nyelved, mint dögön hízott eb, kushad közöttünk*” – *Háborús téli éjszaka*). Ezek nemcsak a könnyebb mondatfűzés miatt maradtak hasonlatok, hanem stilisztikai funkciója van annak, hogy az Isten nyelve csak olyan, mint a dögön hízott eb, s nem azonos vele (noha a közbevetett hasonlat által kettészakított igei metafora inkább ezt erősíti), vagy a remegő gyer-

tyaláng azonosítása a döngetett kapuval több közös szemantikai jegyet sugallana (így felerősítené a nagyság- és anyagbeli különbséget), mint amennyi a költő szándékának megfelel. Találtam olyan kéttagú metaforát is, amely mintha csak egy hasonlító kötőszó hiányában lenne az: „*betűi közt hajszál tátong: cselédlány készségesen tárulkozó öle*” (u. o.). Vagy valóban asyndeton van a versben? Itt az érzelmek, a szépség iránti vágy sejlik föl, ami azonban eltorzul, elsekélyesedik, s mivel elérhetetlen, a hiány ugyanilyen erővel löki a vágyakozót a másik pólus felé. Ezt a kétségbejött, sivár helyzetet érzékelteti a hasonlatnál erőteljesebb hatású metafora.

Jellemző Baka hasonlataira, hogy kevés olyan van, amelyik nem társul legalább egy alakzattal („*Piros csizmaid, mint két vérező seb, / nem hiszem, hogy messzire jutnál*”), metaforával („*állok eleven vérfaként*”) vagy megszemélyesítéssel („*Robogott Szent Györgyként a zápor...*” – a példák u. o.). A legtöbb hasonlat része egy komplex költői képnek, még a hasonlat metaforává válására is fölfigyelhetünk. Jelentéskör szerint a hasonlatokra egyaránt jellemző az antropomorfizálás, a deantropomorfizálás, illetve a tárgyi világ természetéhez való hasonlítása. A versek világában így összetartozónak érződik az ember, a természet, a tárgyak, a fogalmak világa.

Kéttagú metafora vagy összetett szóba sűrített világ?

Baka szóképeinek többsége metafora. A kéttagú és az egytagú metaforák arányát azért érzem külön is fontosnak, mert a huszadik századi költészetben a kifejtetlenek aránya és értéke megnő. Az egytagú metaforák hatása nemcsak a merész viszonyításokban rejlik, hanem épp a hiány készítheti intenzívebb gondolkodásra, mélyebb értésre a befogadót, meghagyva neki a „tévedés”, a többféle értelmezés lehetőségét is. A latolgatás, a ráismerés élménye megkönnyíti a befogadást, ugyanakkor föltételezhető, hogy a ciklusban gondolkozó költő számára ez bizonyos korlátot is jelent: nem valószínű, hogy az átlagosnál hosszabb művek (lásd Baka más ciklusai) egyetlen típusú, tömör szóképre alapozva megírhatók, pontosabban (vesd össze Juhász Ferenc hosszú-versei) a befogadást kockáztatja a költő, ha szándéka nemcsak a megéreztetés, az érzékeltetés, hanem az elemzés, beláttatás, és értelmezés is.

A *Tájkép fohással* (Összegyűjtött versek) című kötetében megfigyelhetők a szerzői kísérletek: hogyan alakítja ki a nevéhez kapcsolható sajátos metaforát. Baka – részben az avantgárd, posztavantgárd, részben a posztzimbolista költőkhöz kapcsolódva sokszor próbálkozik a kéttagú metafora összetett szóvá alakításával. Az összegyűjtött példák azért is fontosak, mert a tüzetesen olvasó számára megsejtetik a Baka-féle teremtett világ körvonalait.

Az első csoportba tartozó képek csupán jelzős szó szerkezetek. Példáinkat csak az 1975-ig keletkezett művekből vettük: 1969: „*puhány-magányom*” (*Nem vagy itt*); 1970: „*ölelés-erdő, szerető-erdő, feleség-erdő*” (*Végigver rajtad*); 1973: „*Prédikátorének*”; „*Anyóka-ország, tábornok-Isten, csillag-rendjével*” (*Ima*); 1974: „*megadás-fehéren*” (*Miért hallgatsz, tavaszi erdő*); „*vetés-didergésem*” (*Szerelmesvers*); „*sár-béklyós*” (*Változatok egy kuruc dalra II.*). Ezek a szerkezetek csak ritkán keltik a hapax legomenon érzését, bár többségük valószínűleg az. Az igazi meglepetést azonban a sűrítés következő változatai jelentik!

Figyeljük meg a példák grammatikai-szemantikai sajátosságait (most az összetett közüljük)! Először a jelzős és határozós szerkezetű szóösszetételek szerepelnek jelzőként (vagy határozóként): 1970: „*levélrész-szájához*” (*Nyár. Délután*); „*levélerezet-erdő*” (*Végigver rajtad*); 1971: „*búvóhely-homálya*” (*Azt hittük, hogy a dzsungel*);

1972: „csikószemű-csillagaid, „parasztasszony-erdő” (Éjszaka, fekete ménes); 1973: „tömjénfüst-szürke” (Ima); „akácfa-Jézus Krisztus”, „Nagypéntek-hajnal” (Szakadj, Magdolna-zápor); 1974: „virágmag-keserűség” (Ajánlás); „öregasszony-ajkak” (November); „hóhullás-arcú”, „vadvíz-üresség” (Szerelmesvers); 1975: „cseresznyefa-bozorkány” (Könyörögj érettem); 1976: „vadnyúl-irhámon” (Sátán és Isten foglya); 1977: „cukormáz-tavon”, „mézeskalács-dzsentrík” (Háborús téli éjszaka VI. (Vadászat); 1980: „félhold-szarvat” (Isten fűszála); 1981: „lágérudivar-réten” (Akkor is, ott is); 1982: „szalmaszál-sugarakat” (Circumdederunt); „borbélytányér-hold” (Halottak napja); 1983: „csontszilánk-eső”, „angyalhaj-viharba”, „angyalborda-xilofont” (Döbling V.); „halbél-sikátorok” (Helsingör); 1989: „csigaház-fehér”, „alvadtvér-zakata-tak” (Farkasok órája); 1991. „ellenőrnő-Kerberosz”, „fényszóró-szájjal” (Alászállás a moszkvai metróbá); 1993: „szélroham-bevágta” (Fém hőmérőtok); „porcelántányér-hold”, „zsircepp-csillagok” (Társbérleti éj); „sakktábla-padlón” (Tél Alsósztrégován 3.); 1994: „vadszőlő-terhű” (Vadszőlő); „húsbálvány-istenségemet” (Carmen 2.); „gyermekcsont-fehérek” (Strófák I.) és 1995: „svédgyufaszál-Remény” (Orosz triptichon 3. Cvetajeva Jelabugában).

Nézzük meg ennek a szerkezetnek a fordítottját: 1977: „ponty-arkangyalok” (Tűzbe vetett evangélium); „trombita-csiganyál”, „trombita-csiganyázézüsten” (Trauermarsch); 1981: „villám-hajcsatjaid” (Akkor is, ott is); 1983: „bokor-csontparipát”, „felhő-angyalingek” (Döbling V.); 1987: „hold-váll-lapos” (Prelúd); 1989: „barázda-verssorok” (Tájkép fohással); 1990: „szurdik-ínyfalból” (Az Apokalipszis szakácskönyvéből I.) és 1993: „gyökér-köldökzsinór” (Testamentum). Az összes példa évszámaival szóösszetételeket egyre inkább egyszerűsödni látjuk, a jelentés lassan már csak a versszövegből fejthető meg.

Ilyenek azok az összetételek is, amelyekben a „szószerkezet” mindkét eleme összetett szó: 1974: „jégkéreg-szemhéz” (Ajánlás); 1975: „esőcsepp-gyöngysoros” (Végvári dal); 1976: „vérfolt-fővárosok” (Körvadászat); 1977: „gyászfogyol-napfogyatkozás” (Trauermarsch); 1978: „biztosítólánc-Tejútát” (Dalok harmincévesen I.); 1987: „Néva-seb-Éva-hasíték” (Prelúd); 1994: „csillagkép-csatarendbe (Háry János búcsúphara) és 1995: „telihold-malomkő” (Toldi). Megjegyzem, hogy csak az 1987-es Prelúd képe az, amely igazi hapax legomenonként a költő szóteremtő készséget is bizonyítja.

Nem tudjuk idekapcsolni az 1977-es halmozását: „veríték-, vér-, nyershús- és kapcaszaggal” (Háborús téli éjszaka VI. (Vadászat), a költői helyesírású, egyébként rendkívül kifejező erejű 1987-es összetételt – vér-ondó-foltos (Prelúd), sem pedig a „zsémbes-szerelmes-édes-árva” halmozást a Pügmalion 2. szonettjéből (1994). Igaz, a legutóbbi halmozott melléknevek már az általam legjellegzetesebbnek tartott Baka István-i képekhez kötődnek.

A lánc-metaphora Baka István verseiben

Már az 1977-es „trombita-csiganyázézüsten” (Trauermarsch) képen is megfigyelhettük a költő azon képességét, hogy egyetlen szóban sűríteni tudja a tapintással, az ízzel, a színnel, és a trombitahanggal kapcsolatos összes pejoratív jelentést. Ám ez a metafora is, hasonlóan az előbb idézettekhez, a jelentést csak körvonalazza. A két jelentés metszete mintegy bezárja az új jelentést – hasonlóan a háromszögeléses térméréshez. Korábbi stilisztikai vizsgálódásom során azonban Baka István életművében egy új képszerződés létét vettem észre. Fónagy Iván fölfigyel arra, hogy Rilkének „három főnevet társító metaforikus szóösszetételei nehezebben áttekint-

hetőek” (in *Metafora*, Vil. Lex. 8. Bp., 1982). Bővebben nem fejt ki véleményét, ám Rilke sokat jelentett Bakának: tanúsítják ezt megszólalásai mellett a *Vasárnap délután* vagy *En, Thészeusz* című műveinek utalásai is.

Melyek ennek a metafora-típusnak a sajátosságai? Három vagy több névszóból állnak – az általam ismertek főnevekből. Más szófaj nemigen jöhet számításba, mert a költői képszerkezet összetett szavas megjelenési formája a maga nyelvtani viszonyaival más megoldást nem tesz lehetővé (legfeljebb alkalmi szófajváltásokkal képzelhető el). Erősíti a sűrítést, ha ezek a névszók alkalmi szófajváltásra is képesek. Az általam *lánc-metaforának* nevezett metafora abban is különbözik a hagyományos egytagútól és kéttagútól, hogy éppen jelzett három- vagy többirányúsága az összetett költői képpel, közelebről a komplex költői képpel és a szimbólummal rokonítja. A kép jelentése pedig nem metszetként érzékelődik (nem mint magra irányul), hanem éppen ellenkezőleg: a „háromszöggel” megjelölt, de körül nem határolt jelentéstartományból egyszerre sugárzik szét a metonímiák és a metaforák hatásmechanizmusát egybekapcsolva. A megnevezésben összefogja azt a villódzást, amely a konkrét és absztrakt között, a megnevezés és az előismeret, valamint az asszociáció (evokáció, allúzió és reminiscencia) között valósulhat meg.

„Döbling-Magyarország-Pokol” (Döbling I. – 1983)

A három alanyesetben álló tulajdonnév mellérendelő összekapcsolódásából születtő metaforáról nehéz eldönteni, hogy igazából mit viszonyít mihez. Ha Magyarország az elmeügyintézet és a Pokol, akkor miért nem ez áll az első helyen, főleg ha a szenvedés e helyszínei a lírai hős életútjának állomásai is (vesd össze a vers második mottójával). Van-e rejtett oksági kapcsolat közöttük, s akkor a Pokol nem metafora-e maga is, s azonos-e Kossuth – rossz – metaforájával: *a Magyarországot a poklok kapui sem fogják megdönteni!*” (Kossuth egy mondása – „a legnagyobb magyar” – már ellentétjére fordítva megjelent e ciklusban, a 8. sorban: *„szerencsétlen gazfi én!”*) Elképzelhető, hogy Magyarország azért áll középen, mert így a Döbling és a Pokol jelentéstartományja egyszerre sugárzódik rá.

Vagy Döbling is és Magyarország is maga a Pokol? Miért nem ez az első tag? Mi a bűn, amiért Széchenyi és a nép bűnhődik? A *(„te, aki e népet) fölemelted”* (134. s.) és a fölemelkedés? A Pokol – a kárhozat helye – egyszerre Döbling, ahová a gondolkodó politikus menekül, és egyszerre Magyarország is, ahol az *ember* tragédiájának eseményei játszódtak és játszódnak? Vagy felfogható ez többszörösen alárendelt jelzős (és határozós) szó szerkezetnek? S ha azt az értelmezést kívánjuk követni, hogy a Pokol Döbling és Magyarország Döbling?

Az az értelmezés nem zárható ki, hogy a helynevek (és a hozzájuk kapcsolt jelentések) koncentrikus körökben tágulnak: Döbling a konkrét helyszín, Magyarországra gondol és a Pokolhoz viszonyít. Vajon az imitált Széchenyi vagy az imitáló Baka korának ismerete segíthet a jelentés behatárolásában? A kérdések, az értelmezések folytathatók a versciklus egészének fényében.

„hal-ember-vérszaga” (Helsingőr – 1983)

A V. Szosznorát fordító költőben 1983 őszén fogalmazódik képpé a régióban élő ember sorsa. Már a megelőző *„halbél-sikátorok”* metaforában összegződik a fiktív

Helsingőrhöz kapcsolódó tér-, idő- és létélménye: a tér nyújtotta lehetőség eddig is zárt és szűk volt, és csak a lefelé irányuló mozgást tette lehetővé (homokóra, sikátor, örvény); s most a helyzet kiváltotta undor érzékletesen kapcsolódik hozzá. A hal-motívum a harmadik versszakban szövődik először a versbe (kopolyú-zsalugá-ter, pikkely-cserép, bűdös bendő, zárva, éjszakámon), s elemeiben már hordozza azt a jelentést, amit e metaforikus szókép újabb képzelettel is bővülve gazdagabban összefoglal.

Eljátszhatunk a variációkkal: hal-ember, hal-vérszaga, ember-hal, embervérszaga – s becsúsznak ezek a már ismert szóalakok is: halvér, halszag, embervér és emberszag. A nyelvtani szerkezet nem olyan egyértelmű, mint az előbbi példánál: némi jelzői alárendelést is belehallhatunk a kifejezésbe – s ez mintha megfordítaná az asszociáció irányát befelé is. Szerencsére, a kép nem befelé zárul, ezt a vers szövegésze is alátámasztja.

Az időélmény is érdekes: a nem múltó éjszaka, amelyhez a vér, a fertő jelentésköre társul, a térrel együtt terjed ki: az „*éjek örvénye*” metafora össze is fogja őket. S hogy mennyire kapcsolódhatnak ehhez a biblikus hal-motívumok, például az ókeresztény lelkeket említjük.

„róka-sans-culotte-fogakkal” (Tél Alsósztrégován 2. – 1993)

A szerzői tudatosság és a véletlenszerűség érveit egyaránt szolgálhatja, hogy a következő képelefordulás tíz évvel későbbi – (s a költő figyelmét is fölhívtam erre dolgozatomban). Bár tartalmi tekintetben a Madách-parafrázishoz kapcsolódik (a családi és magánéleti problémák kerülnek előtérbe), mégis tágra nyitja a képzettársításaival a történelmi-politikai horizontot.

Hasonlóan az előzőhöz, itt is kap a szerkezet némi alárendelő viszonyhoz kapcsolódó, abból eredeztethető szűkítő jelentést. De ezt a grammatikai hálót rögtön szétszakítja a második tag jelentéséhez kapcsolható evokáció: A Párizsi szűn és a francia forradalom (meg a magyar szabadságharc eseményei). Szinte a szemünk láttára tárgul a versvilág-egyete a történelemben és az emberiség/magyarország kultúrhistoriájában.

A róka-sans-culotte természetrajza talál a róka-fogakkal, a vöröshöz kapcsolódó vér pedig a sans-culottok történelmi közhelye. S akkor még nem is gondolkoztunk el a francia forradalom e nevezetes rétegének lumpenszerűségéről, vagy akár merész képzettársítással a Móra Ferenc-i gyerektörténeté lefokozott Csalavári Csalavérek mindenre vágó bendőközpontú világnézetéről.

Úgy gondolom, éppen ezek a képek mutatják Baka költészetének modernségét, hiszen szinte archaikus eszközökkel tesz eleget a posztmodern esztétikák igényének is – noha a szerző soha nem erre kereste világának bővíthetőségét.

„pitymallat-alkony-óborok” (Háry János bordala – 1994)

Fried István tanulmányánál (Baka István hetvenkedő katonája (A tragikus Háry János) Jelenkor 1995/6) többet majd csak a visszaemlékezések mondhatnak el az emblématikus képet keretező Háry-versek keletkezéséről. Mégis, fölhívom a figyelmet a képek egyre erősödő személyességére: mind inkább a szenvedő létező kerül a központba, aki egyre kevésbé rabja a társadalmi viszonyoknak.

A két időre utaló napszak beiktatása csak látszólag gyöngíti e láncmetafora hatását. Pedig a veszély nagy: stilisztikai közhelyek közé tartozik a pitymallat »a születés, a kezdet«, az alkony »az elmúlás, a vég«, a kettő közti idő »az élet«. A vörösborhoz való társítás is ismerős Baka műveiből: „*poharamban a vörösbor: összecsavart színházi / függöny*” (*Háborús téli éjszaka 3-4. s.*). A lánc-metaphora sugallta szín, a vörös, a piros az élet és a tragédia jelképe, és mégis mindezek a közhelyek megemlődnek ebben a képben. A mottóban szereplő „*az Alisca Borrendnek*” jelentései – a címhez is kapcsolódva – képzetünkben elvegyülnek a távoli asszociációként beúszó vérszínnel.

Az óbor mint összetett szó teljes jelentéséhez a Baka-Háry János értelmezése segít: az egész ciklus föltárása (s akkor nem szóltunk a *Vadszóló* ciklus verseiről, vagy a többi betegségversről). Mámor és másnaposság, dionüszoszi bódulat és kelet-európai kijózanodás... az asszociáció-mezők várják a barangolókat.

Következtetések és feladatok

Baka költészetében különleges szerepe van a képiségnek, mert a költő úgy lépett a nyilvánosság elé, hogy nem ismerjük a „tagadó-próbálkozó” korszakát. Nincs olyan kötete, ciklusa, verse, amelyben ne játszana meghatározó szerepet a költői kép, még ha csak egy is van belőle. Ennek a hagyományos versteremtői erőnek a tisztelte már önmagában egyedíti kortársai között. Életművében a költői látványteremtés első eszköze a metafora – Baka így szól erről: „mindig a költői képekre, a metaforákra esküdtem. Ma is, bár mai verseimben ezek helyét kezdi más elfoglalni, mert kimerítettem a lehetőségeit.” (Árpás Károly: Baka István Vörösmarty-képe *Életünk* 1993/2.). Nem meglepő, hogy Baka István mennyire otthon van az irodalomelméletben. Szavai Hankiss Elemér nézeteit tükrözik: „Ugyanis egy költői kép akkor csodálatos, hogyha minél nagyobb ellentéteket képes összeállítani. Ez teljesen megszédített...” (u. o.)

Baka egyik újítása, költészetének sajátos vonása, hogy a látványt az azonosításra építi. Ez a kipróbált, hagyományos ábrázolási mód – a metaforaé – könnyen modorossá tehetné verseit, ha nem találná el a kellő arányt lehetséges olvasóinak valóságismerete és a saját költői tapasztalata között. A költő kevésbé használja föl a avantgárd, a neoavantgárd vagy a posztmodern eszközeit, így a „hagyományos” látásmód, ennek hatása a befogadóra biztosítja a „művészi négyyszög” (valóság – alkotó – mű – befogadó) működését.

A metaforikus költői képek, s azon belül a metaforák dominanciája (hogy ezen belül az egytagú metaforák többségére ne is térjek ki) a nagy költői hagyományba illeszti be a verseket, megerősítve az imitáció amúgy is erre irányuló hatását. Igen figyelemre méltó a komplex képeinek építkezése: egyrészt az elhúzódo, alakzatok kötésével megerősítettekre gondolok, másrészt olyan tömörítő telitelátatokra, mint a „*harangszóknák alá nyúl a dögnép / kitépi a kongás ágyékszórét*” (*Döbling*). Sok esetben az evokáció teszi teljessé az adott komplex képet.

Az ún. lánc-metaphorák – mégoly ritka előfordulásukkal is (mennyire takarékos volt vele!) – azt mutatják, hogy a (stilisztikai) közhelyszerűségeket újjá lehet teremteni; hogy a képeknek ez az összekapcsolása ugyan megnevezésében grammatikailag lezárható, de jelentésében szinte behatárolhatatlan képi világot alkothat; és a metafora motívummá alakulásának egyik lehetséges útját is érzékelteti.

Bombitz Attila

Tükörcserepek tárcában

Metszet Baka István publicisztikájáról

Nem lehet megúszni; úgy látszik ez a költő sorsa. Előbb vagy utóbb tollával nemcsak az abszolútumot keresi, de keres rendszeresebben, témát, anyagot, híven elődeihez, borra és családnak mindig elegendőt. Baka István még csak nem is írta sem verseivel, sem tárcáival tele a havi, s a napilapokat, csendesesen megült szerkesztőségi szobájában, vette, s vitte az üzeneteket, miközben pipázgatott és elmélázott versei felett. Koptathatta volna gyorsabban is a régi írógépet, de ahogy mondják, soha mást, mint válogatott verset ki nem adott volna a keze közül. Így érkezik el a kilencvenegyes esztendő, mikor is Yorickkal szólva a változások mind nagyobb szellentenek, és jön vele az egzisztenciális vész: lesz-e lap, s ha lesz is, megélhetünk-e belőle. Van invitálás, hívogatás, egyik oldalról. Hogy vállalni kell a hírlapírást, és persze mindazt, ami ezzel jár: beindítani azt az írógépet, szállítani, termelni időre, mert versből nem terem ma kalács az asztalra. Neked legalábbis nem; hiába. De ott van a kétely és a féltés, bárgyú versolvasók!, a másik oldalon. Hogy ez nem neked való, sérül a természeted. Hogy árt, visszafog. Hogy még kevesebb lesz a vers. Parázs viták hamar kihunyóban, hisz a fináncsóke mindenütt úr. Hunyó lett hát őbelőle is, mint az elődökből s az eljövendőkből, a költők sorsa szerint. S ugyan most kissé önkényes leszek, de ha kell, mondom én, kelljen a *Kincskereső* is. Magát egészen csak nem adta, vitette szerkesztőségi szobáját is egy másik helyiségbe. Kilencvenkettő táján, az a kis, poézismentes időszak, mégis bekövetkezett. Nem lehetett megúszni.

Nyertünk viszont egy (még) képzeletbeli könyvet, melynek darabjai (szertesztét napilapok hasábjain és kéziratban) talán sohasem íródtak volna meg, ha nincs e külső kényszer. Baka István sosem magyarázta külön költészetének lényegi vonásait, nem elmélkedett teoretikus problémákról (eltekintve egy saját versét elemző egyetemi dolgozattól), és nem írt biografikus ihletettséggel sem a maga életéről, rejtőzködő énjét, tudjuk, metaforákba és maszkokba öltöztette, bennük nyitotta fel titokzatos, benső életét. Ezért is fontos számunkra az itt-ott felcsillanó tárcabeli tükörcserép: személyes élmények, műhelytitkok, meghatározó olvasmányok, lemezek, egy-egy vers, műfordítás, akár egész életművek hozzáértő elemzése avatnak be Baka István, mondjuk úgy, versek mögötti, versen túli *másik* világába, az olvasó, a figyelő, az időben és problémákban benne élő történeti ember világába. Tekinthető persze minden publicisztika az életmű melléktermékének, szükséges velejárójának, nem is felbecsülésről szövegek, sokkal inkább unikális jellegéről a dolgoknak. Mert belőlük majdhogynem hiányzik a verseire oly jellemző sötét, baljós, apokaliptikus hangnem. A lírikus bonyolult metafora-világával, a prózaista mesélő hasonlat-világával szemben a publicista egy letűnt, mostanra újból divatját élő anekdotavilágot támaszt fel, és legyen bár még oly súlyos is olykor a mondanivalója, könnyed hangon, lényegretörően, szabadon adja elő azt is. Nem „szép” mondatokat,

ahogy azt a költőtől várnánk, nem törekszik azonnal felismerhető, egyéni stílusra, nem keres különleges nyelvi formát és kifejezőeszközt; a maga természetességével ír le, közöl, viccel, báméskodik. Baka István tárcái a közvetlenül, az álca nélkül megszólaltatott rejtik magukba. S bár betegsége kilencvenháromtól megakadályozta naprakész írások készítésében – másra, a valóban nagy munkákra fordította maradék erejét –, életen és halálán felülemelkedő tolla olykor a válságos pillanatokról is képes volt a maga módján eladomáztatni.

Hogy ismertek lehessenek az érdeklődők előtt, és áttekinthetővé legyenek Baka István tárcái, kötetkomponáló zsenialitását kimutatva önkényes rendet kell belőlük előhívni írásunkban. Ennyi, ami megtehető. Hogy semmi ne vesszen hiába. Egy darabka sem a széttört tükörből. Mert ha más már nem, legalább a látvány (vagy a tükör) e cserepekből még összerakható legyen. Hogy hát *hová tűnt az a negyven év körüli, enyhén pocakosodó, rendetlen szakállú, zilált öltözetű férfi, aki – kezében lyukas reklámszatyorral – kulcscsomókat és kiflivégeket potyogtatva, a semmibe meredő tekintettel járja Szeged utcáit, buszok, villamosok elől az utolsó pillanatban félreugorva...*

1991 szeptemberétől decemberéig, majd ezt követően 1992 első hónapjaiban közölte Baka tárcáinak két, sorozatba illesztett darabjait *Az orosz irodalom mártírúma* illetve *Portrévázlatok az orosz költészetből* címen, joggal mondhatjuk, rendhagyó irodalomóráként. Hiányt töltött be a számára fontos orosz nyelvű irodalom reprezentánsainak (újra)bemutatásával, hiszen akiket nem lehetett *annak idején* olvasni (vagy megmondták, hogy hogyan kell olvasni), azok ma más okból nem kerülnek a köztudatba. Ahogy ő írja: „A mi tájainkon a rendszerváltások azzal járnak, hogy nemcsak a fürdővizet öntik ki a gyerekekkel együtt, hanem gyakran még a fürdőkádát is utánahajítják. Ez történt 1948 után a nyugati civilizáció értékeivel és intézményeivel, s ez zajlik manapság a »barbár« kelettől való elfordulás jegyében, különös tekintettel mindarra, ami orosz, azaz »szovjet«, holott e két dolognak vajmi köze van egymáshoz...” Puskin, Dosztojevszkij, Gumiljov, Jeszenyin, Mandelstam, Cvetajeva finom vonásokkal előadott élettörténete olvasható első sorozatában, majd Hodaszevics, Arszenyij Tarkovszkij, Szoszнора, Brodskij és Venclova költészete kerül sorra a másodikban – Baka István, méltató pályatársként egyszerre tekinthet rájuk távolról és közelről. A Leníngrádban e verseket szamizdatban olvasgató utolsó éves egyetemistából később tudatos műfordító lesz; a távoli élmény – a gyakorlaton keresztül – Sztjepán Pehotnij közelségében testesül meg.

Puskin nagyságát nem a közismert művek által ismeri el, sokkal inkább fontos Baka számára az a személyes indíttatás, mely a nagy számú lefordítatlan vers magyar nyelvű átültetéséhez vezeti el. (Utolsó hónapjaiban is Puskit fordít.) És nem mulasztja el, miután megtárgyalta a modern orosz irodalom megalapítójának végzetes párbaját, göcögve megjegyezni: „Meghalni a szeretett nő becsületéért egy buzi keze által – milyen méltatlan vég.” Dosztojevszkij figurái, úgy érzi, áthatják az egész történelmet, „... Raszkolnyikov, Sztavrogin vagy Ivan Karamazov, akinek kételyeit egy primitív lakáj gyilkosságra való felszólításként értelmezi, ők mindannyian itt élnek köztünk, ők szervezték meg a táborokat és pusztultak el bennük, az ő öngazolásuk rejtett a sztálini rémtettekben...” És sorra jönnek a még tragikusabb alakok, Gumiljov, „a bolsevik »igazságszolgáltatás« első költőáldozata”, az öngyilkossá lett Jeszenyin, a lágerhalált halt Mandelstam, s a föld minden pokoli kínját megjáró Cvetajeva.

Az Arszenyij Tarkovszkij-tárca rádiós változatában olvasható a következő vallozás: „A fordítás olvasat, de szerepjátszás is, amire különös hajlamom van. Arszenyij Tarkovszkijt nemcsak azért fordítottam szívesen, mert jelentős költő..., hanem mert kedvenc szerepem – a visszahúzó, passzív rezisztenciát folytató klasszicista – hor-

dozóját találtam meg benne.” Tömör, esszenciális mondatok formájában csak tárcái beszélnek Baka Istvánról.

Szosznorát vendégül látja, Brodskijt elmulasztja. „*Ha erőltetem, talán összehoznak Brodskijjal, de ehhez túl félszeg voltam, meg már akkor is sejtettem, hogy nagy és »nagy« költőket jobb a verseikből megismerni, a személyes találkozás gyakran kiábrándító.*”

Baka kedves alakjait megidéző könyvének egy másik része azoknak a költőknek, muzikusoknak adhatna helyt, akik különböző időszakokban, de egyazon intenzitással kísérték művészetét. Mondjuk Carl Michael Bellman, akiről rádiós sorozatában beszélt nagy szeretettel. (S akit nemcsak hogy fordít, de Fredmanjába még belé is bújik egy vers erejéig.) „*A sok vidám dal között egy tőlük meglehetősen elütő a legkedvesebb számomra: a No. 18-as Didergés. E vers halálfélelemmel és életvágygal átítatott sorai idéződtek fel bennem, amikor Csatlós János végzetes betegségének hírért vettem, s ezeket mondogattam a kórházi ágyon is, amikor súlyos műtétre várva fel kellett készíteni magamat a legrosszabra is, de az életem »fredmani« oldalairól való lemondásra mindenképpen. Talán Bellman »didergése« segített, hogy ma – két hónappal később (1993 júliusában – B. A.) – ismét egy pohár (de szigorúan csak egy pohár) borral emlékezhetem a stockholmi matrózkocsmák dalnokára és az ő magyarországi nagykövetére, a nagyszerű műfordítóra, filológusra és atyaián bölcs barátomra, Csatlós Jánosra. Proszit!*”

Aztán Széchenyi István. Kétszázados születésének napján Baka emlékezik a Dél-magyarország hasábjain, nekünk adalékot szolgáltatva a hatalmas Döbling-kompozíció Széchenyi-élményéhez. A világirodalomból Marqueznak és Hrabalnak szentel írást; A pátriárka alkonya Kelet-Európa történelmének nyelvén szólal meg újra, és megörökíti lelkesen a Hrabal szegedi látogatásakor rendezett sörnapot. Leonard Bernstein Mahler-felvételei kapcsán beszél talán művészetének legnagyobb büvköréről: „*Szokol rádiómról egy primitív orsós magnóra vettem fel – merő kíváncsiságból – a III. szimfónia első tételét. Visszajátszva ugyanúgy hangzott, mintha szappanosdoboz-zörgést véccésészezubogással próbálnának visszaadni, amit viszont sikerült kihallanom ebből a hörgésből-vartyogásból, még így is lenyűgöző volt – a nagy Pán vonult be, komor-fenséges fanfároktól kísérve a nyári természetbe, nem is a mitológia, hanem az ösztönvilág legmélyéről emelkedve a fény felé – a »lenti« és a »fenti« világ ilyen megrendítően természetes összekapcsolásával addig csak Rilke költészetében találkoztam – milyen kár, hogy sihederként, amikor egy zöldfedelű Rilke-kötet volt a bibliám, nem hallgathattam ezt a zenét: mennyivel többet értettem volna a versekből is!...*”

Emlékeznek a Vasárnap délután megfelelő passzusára?

És ha Mahlerről szó volt, legyen szó Liszt Ferencről is, Baka István másik fontos muzikusáról, a Szekszárdi mise, a Farkasok órájában olvasható teljes Liszt-ciklus ihletőjéről. A Világpremier című tárcácska egy lemezfelvételen első alkalommal hallható darab méltatásáról szól.

Továbbra is Baka István szavai mellett maradnék, amikor kortársainak arcképeit, egy-egy új művük megjelenése alkalmából, vagy a megszólítás vagy az emlékezés igényéből festi fel a Délmagyarország, a Népszabadság illetve a Szegedi Rádió számára készített írásaiban. Az a közös bennük, hogy szándékosan nem olvasható ki belőlük „értékelés”. Az „*a kritikusok feladata lesz*” – írja egy helyütt. Így lesznek e miniatűrök apró sétálgatások a költő magántörténelmében.

1991-ben Balla Zsófiát első magyarországi kötetének alkalmából üdvözlis közben ott ül újra egy egykor volt, Kolozsvár felé tartó buszon. („*1979 őszén egy ikarusznyi fiatal magyar író indult Kolozsvárra, hogy az erdélyi nemzedéktársakkal – nemcsak magyarokkal, románokkal is – találkozzék.*”) Pataki Ferenc festőművészt, (A kisfiú

és a vámpírok, az *Égtájak célkeresztjén*, és a *Beavatások* címlapjai az ő keze nyomát viselik), több alkalommal is tollával szólítja meg. Közösségérzését egy másik művészeti ág másik alkotójával szemben a következőképpen fogalmazza meg: „... látomásaink forgószele mintha ugyanazon a hőmezőn kavarogna. Ugyanaz a Zrínyi és a vad és az én Zrínyi-versem alkonyata, s egyáltalán: ez a század-ezredvégi vonzódás az alkonyathoz, a romlás vérrel összemázolt, de még fénylő – vagy csak reflektoroktól megvilágított – díszleteihez?” Másutt – ugyancsak Pataki képeiről gondolkodva – saját kamaszkori rajzélményeinek ered nyomába, és a festmények titkairól szóló, általa igen szeretett kínai meséket eleveníti fel. Szepesi Attiláról írva egyetemista éveire és barátaira, Tóth Bálint portréjának írása közben grúziai élményeire emlékezik vissza. Hervay Gizella emlékének önmagát korholó szavakat szentel: „1982 nyarán önként távozott az életből. Előtte néhány héttel még eljött Szegedre, hogy megmutassa itteni barátainak frissen kapott személyi igazolványát: – Végre magyar állampolgár vagyok! – Vidám volt, felszabadult, olyan, amilyennek még sohasem láttuk. Engem megkért, vigyem ki a Maros-torkolathoz, – a forrást már ismeri, a vize otthonról, Erdélyből folyik; neki látnia kell, hogyan találkozik a Tiszával. Én meg már kicsit befáradtam Gizi lobogásába, és azt mondtam: – Majd máskor, lesz még rá idő! – Sohase bocsátom meg magamnak, hogy nem teljesítettem a kívánságát...” Az egykori »szegedi klán« többi tagjáról, Petri Csathó Ferencről, és Zalán Tiborról írt eszmefuttatása a Szegedi Rádióban hangzott el. Végezetül Baka Istvánnak azt az e sorozatba illeszthető tárcáját emelném ki, amely egyszerre emlékezés és vallo-más szeretett Szekszárdjáról, az ott töltött, érlelő évekről és az ugyancsak ott induló pályatársakról: „Gyermek- és kamaszkorom városa tele volt titkokkal és allúziókkal, mint egy szimbolista költemény, de ezekről én mit se tudtam. Csak húsz évvel később döbbsentem rá, hogy az a fehérre meszelt, gangos parasztházak közül kirívó, neogótikus, karcsú építmény – az újvárosi templom –, amely körül nyolcvévesen feles kerékpárommal köröztem cserebogaras, májusi estéken, az a templom, amelynek avatására Liszt Ferenc a Szekszárdi misét írta... Napközibe menet egy furcsa – akkor még nem tudtam, hogy törökös – famanzárdos ház mellett haladtam el naponta – ebben a házban játszódik Mészöly Miklós Megbocsátásának cselekménye. De a Bottyán-hegyen, a szőlők közt álló kőkereszt sem volt ismeretlen, csak azt nem tudtam, hogy Cenci néni, Babits nagyanja állította... Egyik álmomban Liszt Ferenc kilép az Augusz-házból, misére megy az újvárosi templomba, az orgonát is szeretné kipróbálni. A kapu előtt Babits csatlakozik hozzá, majd valahol a még lefedetlen Séd hídjánál Mészöly Miklós köszön rájuk. Együtt mennek tovább, élén – a magyarul csak zenélni tudó Liszt kedvéért német nyelvű – beszélgetésbe merülve...” (Az idő térképjelei)

Baka István nem volt érzéketlen a fiatalabb korosztállyal szemben sem. A *Kincskereső* lapjain megtalálta a maga nyugodt, érzékletes, természetes hangját. Vers-elemzésekkel, könyvajánlásokkal igyekezett megnyerni a kisebbeket az olvasás szeretetére. (Egyik József Attila verselemzése azóta általános iskolai tankönyvbe is bekerült.) Megszólaltatta lapjában Csanádi Imrét, Janikovszky Évát, Kovács Lajost; hogy ők vajon hogyan tudnak (még másként) a gyerekekhez könyvvel szólni. Aki pedig kezdő költőként szárnypróbálgatásaival kereste fel Baka Istvánt, benne mesterére találhatott. Szótlanul senkit nem engedett el, s bár igen kritikus és tudós hangon nyilatkozott, ha vers volt a tét, aki megfelelt a mesterségbeli tudásnak, s az ő kivételesen érzékeny ízlésének, azt a *Tiszatájban* is bemutatta bátorító szavaival kísérvé. (Költőtanítványai közül Nagy Gábor viheti tovább a maga egyéni útján a Baka-hagyományt.)

Yorick, ez a Kormos-örökség, elarschpoétizált a világ dolgain, még a búcsúja is ironikus volt, hogy hát ilyen ez a világ. Baka István nem volt politikus alkat, ahogy Mandelstamról írta, írhatta volna magáról is, „csak az örök értékekben hitt”. Felülről, a szellemi ember elefántcsonttornyából tekintett le a történelem vajúdásaira, tudott ő onnan is mindent, Yorickja szétkiabálta. Csakhogy e fél- vagy negyed-teke, Fortinbras új világa, vajon mit hallott meg belőle? Yorick, ha tárcát írt a történelem dolgairól, kínjában sokszor nem tud mást, csak adomázni. Hogy tudtátok-e, hogy Csernobil ukránul azt jelenti: üröm. Hogy a Zsenya (a Jevtusenkö) újra akar énekelni. Hogy a Nixon mikor az Ermitázsban. Meg hogy a gyerek az óvodából a Levin bácsival. Hogy az emlékparkokból csak a kövek maradnak. Hogy de mégis ki lépett a (Kárpát-)medencénkbe először bele...

„Szomorú szemű, fiatal férfiak és nők vagyunk mi is, Kelet-Közép-Európa népei, akik hiába esengünk szeretetért, megértésért Európa-anyánkhhoz. Erőszakból születünk, az Európa lágy alsótestébe falloszként behatoló hatalmak nemzetek: a népvándorlás, a tatárjárás, az oszmán-török birodalom és a bolsevizmus. Ezért vagyunk ilyen zavartak, alázatosak, meghunyászkodásunk mélyén ezért parázsluk a gyűlölet, amit csak önmagunk – azaz egymás – ellen tudunk fordítani. Anyánk évszázadokkal ezelőtt megtagadott minket, arcunkon nem a saját, hanem Batu kán és Sztálin vonásait keresi, hogy undorral forduljon el tőlünk. Mert piszkosak vagyunk és rongyosak, kérlelőn nyújtjuk ki a kezünket, de nem ajánlatos nekünk hátat fordítani, mert zsebtolvajlásra, rablásra vetemedünk. Nem igazán megbízható, bár olcsó munkaerő vagyunk, s az éhezés – nem mindig kenyérré, néha csak jó szóra – annyira kimerített bennünket, hogy elég egy szigorú pillantás, máris szűkülve húzódunk vissza hitvány zugainkba...” (A káosz árvái)

1994 áprilisában, a boszniai erőszaktelemek hatására, Baka István Yorickja, a kelet-közép-európai történelmi kedvet illetően elnémul.

Szív Ernő, a vidéki hírlapíró gyakran elsétálgatott költő barátjához, Bakó Andrásához, hogy közösen töprengjenek a magasztos és mocskos életen. De azt talán már kevesebben tudják, hogy Baka István is rendszeres látogatója volt egy ugyancsak Bakó András névre hallgató öreg barátnak, aki történetei fölött kedélyesen elszivarozgatott, vagy éppen beléjük szunnyadt. Melyiküké lehet az igazibb Bakó András, ha mondjuk versenyre kelnek a mesemondók, és elmeséltetnénk *Az álomgyűjtő* történetét (ahogy azt Bakó Andrásról hallotta) Szív Ernővel és magával az álomgyűjtővel, (Baka Istvánnal)? Mindenesetre mindnyájan véres történetek és legendák alakjai vagyunk. Bakó Andrások több személyben, akik fehér angyalszárnyú lepkéket kergetnek a gyermekkor padlásán (*Válami ván...*), vagy régi bolondokat keresnek Szekszárd és Szeged utcáin – a Léggömbárust, a rongyokba, nejlonzacskóba burkolt Mária-Magdolna-szerű öregasszonyt (*Hová tűntek a bolondok?*), akik a halálfélelemről mesélnek (*Váltók között*) és a halálba taszító *Abszolút absztinenciáról*, akik a kisvárosi nagy szerelem történetét újabb variációkban álmodják meg (*Halotti beszéd*), akik még nyomorúságos állapotukat is képesek tréfára venni: „*Nekem alma nagyságú rákos daganatot vágott ki Baradnya professzor úr a vastagbeleből: a bűnbeesés étkezések, erős italok és még erősebb, ráadásul többnyire visszanyelt indulatok növesztettek akkorára, hogy végül a belek kígyójának torkán megakadt »az gimlcs«, illetve annak negatívja; a lángpallosnak (értsd: szikének) nem az én riadt lelketem, hanem őt kellett kiűznie testem édenkertjéből.*” (Kacsamese)

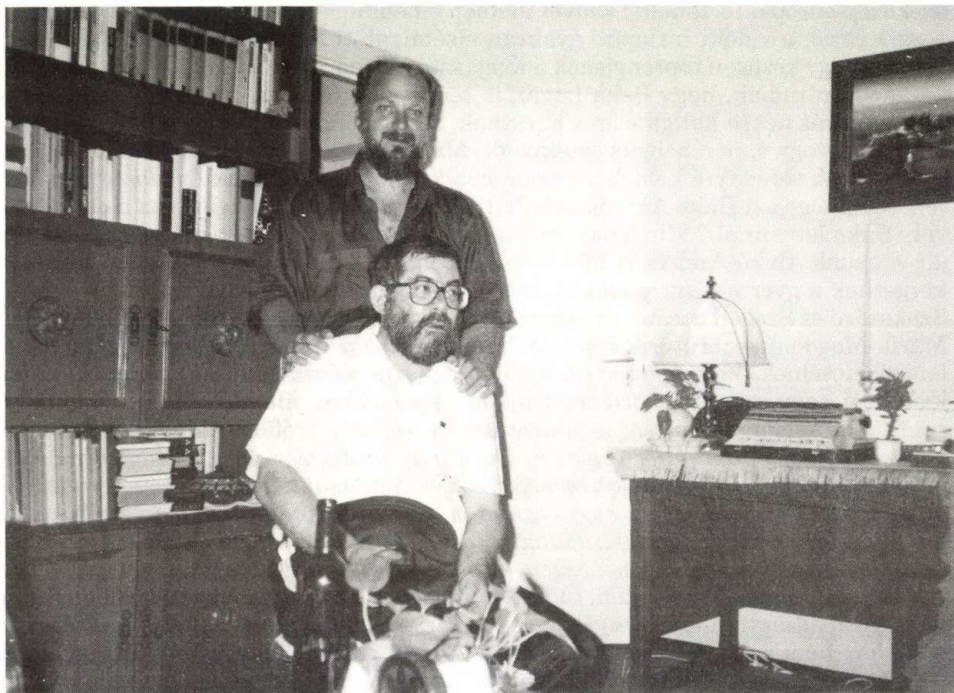
Felemás zoknis életéről, lám, tudott könnyedén is beszélni. Felemás zoknisan lóg ki kis szabadságra a kaszárnyából, és egykori tanítványai egy érettségi találkozón is bizony nem az ő lelkesen előadott Ady/József Attila/Pilinszky-órájára emlékeznek, hanem arra, hogy „*egyszer elmentünk hozzád beteglátogatóba, és neked felemás zokni volt a lábodon...*” A Felemás zokni jelensége és jelentősége életfilozófiai oldalá-

ról szemlélve úgy zárul, ahogy – hinni szeretném –, Baka István *másik* élete kezdődik:

„Tudom, Teremtőm színe elé is felemás zokniban lépek majd. Nem szándékosan, nem azért, hogy tovább dacoljanak vele, csak valahogy úgy fog sikerülni. Ott állok majd restellkedve és szorongva, mert éppen volna miről elszámoltatni, lelkemet már azzal vígasztalom, hogy – mint hírlík – a pokolban rosszabb a klíma, de jobb a társaság; ám az Úr egyszer csak nevetésben tör ki, a térdét csapkodva hahotázik, és így szól hozzám, nyomorult féreghez: – Ember, tetőtől talpig borítanak a bűneid, de ezzel a felemás zokniddal úgy megnevetettél, hogy egye fene, beeresztelek a mennyországba. Most már csak az a kérdés, milyen szárnyakat választasz magadnak.

Én pedig végignézek a hófehér, ezüstszürke, rókavörös, kávébarna, aranysárga, csíkozott és kendermagos szárnyú angyalok seregén, egyik szárny szebb, mint a másik, nagyot sóhajtok, és ezt mondom: – Mindegy, Uram, csak felemás legyen!”

Ami bizonyosan nem felemás, az az ittmaradt életmű. Hatalmas egésként, melynek tükörcserepei közt Baka István publicisztikájának is helyt kell adni. Mert ha más már nem, legalább a látvány (vagy a tükör) e cserepekből még összerakható legyen...

Gézi Jánossal 1994-ben

Szekér Endre

Baka István testamentuma

... mert ami volt, annak más távlatot ad a halál már... (Radnóti Miklós)

„Halálhírekben gazdagodó nemzedékről” írt Thinsz Géza, a távoli Stockholmban, aztán ránk tekintve még messzebről a mennyei Thinsz cukrázsza teraszáról. Költészetünk különös időbeliségét kell észrevennünk: hirtelen egymás mellé kerül a versben az élet és a halál, váratlanul más „távlatot ad a halál már” – mint Radnóti írta –, a korábban élő költő versei másképpen szólnak hozzánk a költői személyiség halálba hullása után. Az olvasó pedig elveszti fogódzóit ebben a rákényszerített időjátékban, mikor olvassa úgy a verset, mint kortárs-barát üzenetét, és mikor kénytelen a maga megállapításaiban is múlt időre változtatni a jelen időt. Vagy egyáltalán indokolt-e a közelmúltban elhunyt költő-barátokat *másképpen* látni-olvasni, mint előbb, meg kell-e szakítani a levelezést velük, várjuk-e újabb verseiket, képeslapjukat, üzenetüket?... Elbizonytalanodásunk egyik oldalról a szekszárdi temető fája közelmúltja, Baka István kérlelhetetlen-kegyetlen halála. Hisz ott állunk, szédelegtünk a fájdalomtól, kábított a nap ereje és a koporsó látványa. A tény megváltoztathatatlan: Baka István eltávozott közülünk. Erre a nagyon határozott állításra talán azt a naív, gyermekes költői kettősséget kell válaszolnunk: a *Halotti Beszéd*től Kosztolányi és Márai *Halotti beszédéig* a magyar költők mindig együtt éltek át az életet és a halált, Vörösmarty Szózatában a bölcső mellett ott a sír is, Kosztolányi *Életre-halálra* címmel szól versében hozzánk. Az *Életre-halálra* verscím összetett szava egymás mellé szorítja a csaknem kibékíthetetlen ellentétet. S így kezdi a verset: „*Mint aki búcsúzik, beszélni / akarok.*”

Testamentumot ír gyakran a költő. Közismert Villon örökös halálközelsége, verseinek testamentumokba rendezése. Baka István oroszra fordítva nevét váratlanul összegezni kezd, testamentumot akar írni: Sztyepan Pehotnij testamentuma vers-kötetének címe. Másfajta Esti Kornélként keresi az élet élményeit, látszólag mindennapi embereit, környezetét. S megborzong Baka is, mint hajdan Kosztolányi: „*Jaj, mily sekély a mélység / és mily mély a sekélység / és mily tömör a hígság / és mily komor a vígság.*” A felületen szeretne túljutni, a látszat-valóságot megfosztani hamisságától, többet akar tudni, látni, versbe fogni. Baka-Pehotnij egyszerre keresi meg a költői valóság teljesebb változatát, egymás mellé illesztve az orosz és a magyar versréteget, a képzelt orosz eredetét magyarra fordítva. Az életre-halálra szemlélet, a jelen és a múlt egymásba épülése megfigyelhető a Pehotnij-versekben. Szentpéterváron jár, közel van Puskin és Anyegin világa a Néva-parton. Mellette van Dosztojevskij Raszkolnyikovja is. Közeli a Péter-Pál torony, nincs még messze Iljics szemöldöke. Ebben a különös költői világban minden sötét, reménytelen, polkolbeli árnyakkal teljes. Ez a sötét éjszaka alig oldódik fel néha Baka verseiben, itt még a tenger is idegrohamban örvöng, s félelmes asszociációkat ébreszt a „kény-

szerzubony” említésével. Epilepsziás roham, rángógörcs, gyűlölet-hullámok képe jellemzi a kort is: a kongresszusi küldöttek „fröcsögését” idézve.

Brodzskij költészete hihetetlenül sokat jelentett Baka Istvánnak. Az 1987-ben Nobel-díjat kapott orosz költő kénytelen-üldözötten otthagya hazáját. Tudja, hogy kegyetlen hazája, a „*Birodalom a hülyék hona*”, „*e szörnyeteg világban / soká ácsoroghatsz nyílt színen*” – írja a Post aetatem nostram című versében. Baka e Brodzskij-vers fordításához jegyzetet fűzött a görög mitológiát idézve: „a klasszikus kor görögjei istenkáromlásnak tartották az uralkodók képmását az érmeiken”. Ennek időszerűsége nem követel magyarázatot. Másol Brodzskij Odüsszeuszát eleveníti fel, aki Télemakhoszhoz fordul – látszólagos győzelem és a hullahalmok ellentétére figyelmeztetve. Hihetetlen tömörséggel fordítja Brodzskij húsz szonettjét, melyet Stuart Máriához írt. („*Az hozta rád a poklok kínjait, / s legvégül bárd alá juttatott, / hogy szép voltál, de csúf volt századod.*”) Sok helyütt állítja ellentétbe a költőt korával, az üldözött Brodzskijt közel érezve magához. A November angyalához című Baka verskötetben egymás után feleleveníti a XX. századi tragikus sorsú orosz költőket: az „ellenforradalmárként” kivégzett Gumiljovot, az öngyilkos Jeszenyint, a lágerekben szenvedő, öngyilkos Cvetajevát. A gyönyörű verssorok Cvetajeva sorsát így örökítik meg: „*Hurokká megkötöm a horizontot, / S fölldülők tehozzád, Istenem*”. Érdekes részletkérdés az, hogy a költők életét és halálát ábrázolva gyakran jegyzeteket is fűz a versekhez. Pl. Gumiljov kivégzését így magyarázza: „a bolsevik forradalom első költő-áldozata” volt, s ez a kivégzés „az orosz értelmiséggel való leszámolás nyitányát jelentette.”

Thinsz Géza és Baka István – a szerelem költője maradtak. A Stockholmban élt költő „asszonyáldó” verseket írt, a bőrük határán túlról vall. A nőkre rácsodálkozik, szavaik összekulcsolódnak, hempereghetnékje van, a víg érzékiségéről szól, a csipőritmus verstanát figyeli, „ne gonoszkodj velem, mert verssé írlak” – fenyegeti kedvesét. Egyhelyütt megáll, s azt mondja: „*Asszony a legszebb halálnem.*” Baka István is a szerelem költője: Yorick második monológjában vall Opheliáról, áttetsző ruhájáról, hónalj- és ágyékszőrzetéről, gyakorta megnyalt ajkairól. A November angyalához című versében a „krizantém-öllel” közelgő angyalhoz szól, a halotti szerelem mécs-szerelmével, halottak napja után. A halál és az élet közelségét érzi, mindegyik felől zárt fal veszi körül. Még reménykedik az öröklétben, a szerelemben, a víg bordalban. És számos versében nyíltan vagy rejtetten a szerelem él: a szeretett zeneköltő Liszt Ferenc is „rózsálló asszonyölként” égő gyertyalángja vagy a „sötétség összezáruló combjai” is éreztetik ezt a szemléletet.

A zene kitörölhetetlen, múlhatatlan élménye a költőnek. Baka István mindennap zenét hallgatott, nagyon szerette versben is megörökíteni őket: írt Lisztről és Chopinről, Rachmaninovról és Saljapinról stb. De a zene őt nem „bódította el”: ellentétekben látta a világot. Oroszhon elúzi magától Rachmaninovot: hiába a tehetség és a hazaszeretet, a más szellemiségű, elmaradott szülőföld nem vesz tudomást róla. A költő sokszor elmélkedik a méltatlan, kulturálatlan világ és a magasabb szellemiség csaknem kibékíthetetlen ellentétén, távolságán. A sötétség, a fagy, a vodka, a száműzetés bénító hatásáról ír. Másutt, a Rachmaninovnak ajánlott *Prelúd* című versében a borzongató hidegben vágányokon álló vonatokkal mutatja be a finom zeneiség és a fagyos, kegyetlen valóság kontrasztját. S egy fantasztikus költői képpel így jellemez: „*S állnak pokolból fölfelé növő / Jégcsapok éjlő obeliszkjeid...*” Egyszer a *Hideg teremben hölgyek és urak* című versében egy hangversenyre „viz” el minket, ahol egybemosódnak a múlt üvöltő matrózai, puskatusai – a finom zongorával, Chopin zenével – felrázva az olvasót, elgondolkodásra serkentve. Milyen kor, társadalom az, amelyik ennyire nem becsüli a művészetet?! S egy félig idetartozó versorral folytathatnánk, amikor a *Hodaszevics Párizsban* című versében a magányos

költővel együtt így kiált fel: „*Csukd be a század ablakát! Elég volt!*” Baka Istvánnal ellentétben Thinsz Géza életét és költészetét nem fonja át annyira a zeneiség, a zene szeretete. Egyszer a Triptichon című versében a zongorahang is a szerelemhez vezet el, a *Mint mesteri zenészek* is egy asszonyról szól, máskor csupán egy hasonlatban ír Bartók hatodik vonósnégyeséről. Bármilyen furcsán hangzik: Thinsz Géza Vonósnégyese – szerelmes vers.

A költői álarcok keresése, felhasználása – Baka István költői egyéniségének is jellegzetes sajátossága. A saját nevének oroszra fordítása – Szytepan Pehotnij mellett feltűnnek Yorick és Hány János versei. Shakespeare *Hamletjének* Yorickja Kormos István kedvelt alakváltozata is volt, szegény Yorickként emlegette önmagát. Baka István Yorickként szólal meg Hamlet koponyája felett, s gúnyosan szól a dán királyfi kövérségéről, kiröhögi, a „felvett szereptől” viszolyog. Yorick második monológjában Opheliát idézi, Hamletet fatökönek nevezi, sajnálja Ophelia „szócsó”-intrikáját. Baka ezekben a maga képére formált, groteszk hangulatú Yorick-versekben – a király „félseggel” ül, svéd „bugrisokról” és „seggnyalóikról” ír, „*s hogy tartja azt a jogart Hamlet még a farkát / is előkelőbbben fogta a piszoárban...*” Világossá válhat, hogy a „klasszikus” témát erősen megkérdőjelezi az utókor költője, Baka, és a nézőpont-váltással, ironikus stílussal mindent másképp lát. Guildencrantz lett Guildensternből e versben, aki jó, hű, svéd udvaronc. S még később, tíz év múlva már másképp lát mindent Yorick: Horatio a wittenbergiek beépített embere volt. S végül Yorick alkonyát is megérjük – Fortinbras halálával, az új francia módival, „*s régen nem emlékeznek Hamletre s Ophéliára...*” Baka Istvánnal ellentétben Thinsz Géza nagyon ritkán tartott maszkot arca elé: legtöbbször közvetlenül, első személyben, semmit nem leplezve szólalt meg. Olykor Omár Khájámnak és Szabó Lőrincnek ajánlva versét „*Ál-rubáijátságokat*” ír: „*Szerelemben mulatós a kedvem! / Szép lány mellett nem kell szomorkodni!*” Máskor Belzebub alakjába bújva ad tanácsokat Gézának, a költőnek, később pedig Apokrif-Poloniusként szólal meg. Csaknem teljesen közvetlenül, költői álarc nélkül szól hozzánk a Mikoron csuklott egyet az elkényeztetett látogató című versében, amikor a hivatalos igazolás után a „hazalátogató” szerepét vállalja.

Határ Győző 1990-ben búcsúzott szomorú szívvel Thinsz Gézától, a kétlaki, északi szőfuarostól, az „elidegenedett idegenként” hazádnak rendületlenül-t mondó, magyarul-svédül, kakofónul valló, Stockholmban élő költőtől. Költő-zsonglőr volt, két nyelvvél labdázott naponta, neki a körtéri Szent Imre-szobor mellett mindig megjelent az uppsalai Dóm, és a hazai harmadrangú népbüfében tökfőzeléket eszik „Nobel-föltéttel”. Ezzel a bravúros könnyedséggel, iróniával kevert nosztalgiával lopta be magát a szívünkbe. Határ Győző a rövid pályakép, költői portré után fájdalmasan vesz búcsút a borzasztó betegségekben, tüdőrákban és agydaganatban szenvedő költőtől: „*Tizán innen, Temzén túl, nekünk, magyaroknak Thinsz Géza az marad, ami volt: akarva-akaratlan, váltig a messze hagyott Haza portréját festette, a megszólalásig hű kétnyelvűen, s tehette, volt hozzá hátralépése; de palettájába, ecsetjébe mintha olykor a torzkép nagy francia mestere – Daumier szelleme is belebújt volna*”. Baka István is éveken át küszködött végzetes, gyógyíthatatlanul pusztító betegségével. A halk költő mintha rákényszerítette volna önmagát a halál közelségét sejtve a gyakoribb megjelenésre, újabb és újabb versírásra. Fogadott fivérként Yorick és Pehotnij alakjaiba bújt, megsokszorozta önmagát, aztán Hányként prüsszentett. Mind érzékenyebben érezte a külvilág súlyát, s mind határozottabban vette észre a rettenetes kór jeleit. „Világcellában” élünk, „szellentésnyi” az egész élet, „megvallattak, hogy vérzett már a seggem”, írta. Mint József Attila *Lebukottjában* érezte ő is a „küblit”, mellyel együtt „búzlótt”. S ő, aki korábban még – mint Hány – császárokkal parolázott, „megszólal most is fejfelé / A Nixbe ejtett le prüsszentő

halálom”. Baka István fájdalmas testamentuma újabb és újabb versekkel, kórtünetekhez hasonló pontos adatokkal, szívszorító búcsúzásokkal lesz teljesebb. *Búcsú barátaimtól* című versében írja: „Jó volt-e élni mondd Yorick s Sztjepan te / Vagy legalábbis elviselhető / Vigasztaljon ha nem fogad be Panthe- / On titeket befogadott a Nő...” S a Sztjepan Pehotnij-versekben a moszkvai metró a Hádészre, az alvilágra emlékezteti. Kháron ott van a trolibuszaival, a mozgólépcső Kharübdisz-nyelvével, Oroszhon mellkasa „hullafoltos”. A pétervári hidegség elől délebbre szeretne menekülni. S mindig a halál, mindig a halottak: a pétervári temetőben, a blokáid áldozatai, a szibériai légerekben elpusztított ártatlanok. S a költők: Gumiljov, Jeszenyin, Ahmatova, Cvetajeva... Testamentumot ír, leltárt készít, feltárja magát, barátaihoz fordul, a szerelembe menekül, perlekedik Istennel. „Fény-infúzióba” van kötve, „infúzió csöpög belé”. A Sion-hegy alatt jár, egy kevésnyi jószágot kér Istentől, s mint Ady hisz hitetlenül Istenben. Belenyugodni nem tud, tiltakozik, kiált: „hát nem hát nem hát nem”... (Gecsemáné)

Folyóiratunk munkatársai, szerzői között 1994 márciusában, a lap jubileumán

Határ Győző

„Autentikus líra”

*jó volna lenni még talán de
mit is tegyek ha nem lehet
a szótáradba írj be s néha
lapozz föl engem és leszek
(„Csak a szavak”)*

Autentikus líra, egyívású líra... Mikor mondhatom, hogyan merészelem azt állítani, hogy azok a versek, amelyeket nyolcvan után (a mise szavával élve) *Kimenettelre* írok, egyívásúak azzal a lírával, amely egyik-másik költőtársam vénájából patakzik – olyanokéból, akik nálam 20-30-40 évvel fiatalabbak és az előttem járó nemzedékhez tartoznak? Honnan veszem a bátorságot, hogy vonzronkságot fedezek fel köztük és közttem – a vakmerőséget, hogy észrevételeimmel ráakaszkojam költészetükre... ?

Hadd ne kérjétek számon tőlem a bizonyítványomat: fájdalmas kimagyarázkodás, amilyen fájdalmas kivételek ők a maguk nemzedékében. Valamilyen hosszan tartó betegség, kvázi-gyógyíthatatlan kór veszedelmesen felgyorsította élet-naptárunk lapjainak pergetését, és mintegy halálközelbe sodorta őket. Különleges státusba kerülnek; „kivételezettek”, de ez olyan kivétel, amelyben nincs köszönet; a jelek szerint túlságosan szeretik/szerették őket az istenek. Halálközelbe kerültek, viszonylag fiatalon halálközelben élnek. Tudják nagyon jól, mindez mi következményekkel jár, hiszen a baljós diagnózis óta egyébbel sem bíbelődnek elméjükben, mint éppen a következmények hajtogatásával-teregetésével, sorszámozásával-rendszerzésével. Egyrészt intenzíven átélik, másrészt majdszinte egyéb átélviva-lójuk sincs, mert ami marad, mind ebbe torkollik.

Idő előtt felfedezik az *Autentikus Ént* (szerencsétlenkedő kifejezés, de ha egyszer annyira elterjedt és ránktehenkedett a bénalábú heideggeri terminológia) – felfedezik énjüknek, személyiségüknek azt a koncentrátumát, amely maszk nélküli, a szerepjátszást, a játékoságot mindinkább elutasítja. Elúrhodik rajtuk az elmúlás tematikája, olyannyira, hogy vagy kiszorít, vagy átfest/olyanná-színezt/magához-hangol minden más tematikát. Időről-időre, rohamszerűen rájuk jön valami „kapkodás”: mint szalmaszálba, kapaszkodik e véglírába az életinger; ésde még ha kapálódznának is ellene, kétségbeesetten látniuk kell, hogy minden kezdő sor, minden felütés lírájuknak ebbe a deltájába szakad.

Elég kíméletlen velünk az élet, nem tabutizálhatom a témát odáig, hogy már szó-bahozni se lehessen: hiszen a magam esetében világos a képlet; és ha „kíméletből” mellébeszélék vagy előveszem szokvány-eufemizmusainkat, akkor gesztusértékű marad az írás és nem ragadom meg mondandóimat, mint a bulldog a koncot. Most hát tudjátok: *ezért* érzem „egyívásúnak” magam azokkal, akik velem együtt művelik a halálközel költészetét; és *ebből* merítem a bátorságot, hogy időről-időre elejtsék egy-egy szót az olyan költőtársak lírájából, akiket kivált közel érzek magamhoz: *in-*

nen a vonzókonság Orbán Ottóval, Baka Istvánnal – utóbbival egy pontban kivált, és erre is rákerítem majd a szót.

* * *

*Én az lennék, ki nincs, de léte több
Mint bárkié a létezők között –*

Az előttünk járók mindent elgondoltak már (még le sem írtam és máris memóriámba tolul, hogy hányan mondják *ezt is*; de – eredendő eredetietlenségünk elől el nem szökhetünk:) legutoljára Tolnai Józsefnél – legelőször Nyssai Szent Gergelynél olvastam, hogy „minden művészetnek, minden tudománynak a halál elleni küzdelem az eredete”; másszóval – hogy minden líra, de különösképpen ez a líra, „kimenetre”; alig egyéb, mint nyúlógátépítés a halál ellen. Ám ezenfelül és emellett – volt valami, ami Baka Pista költészetében zavarba ejtett, megigézett és lebilincsel: hogy életre-halálra szóló „szerelmi afférja” volt az orosz nyelvvel, az orosz lírával.

Nem tudom, miért gondolta Camus, hogy a 20. században az egyedi ember végzete a politika volt, hiszen nem tudok történelmi időszakot felidézni, amikor nem így lett-légyen és – *mutatis mutandis* – nem érvényesült az a gyűlöletes-gyalázatos elv, hogy *cuius regio eius religio*. Pista beleszületett a századnak abba a szakaszába, amelyben Köztes-Európában béketábor-nyelven írtak-beszéltek, az *angol* »az ellenség nyelve« volt; az orosz: kötelező tantárgy. S nem is mert ez az érvényesülés útja volt, hanem mivel az orosz mint valami hegylánc, megkerülhetetlenné vált a szovjet életben, Pista, mint leningrádi, moszkvai ösztöndíjas, többször is megjárta a két nagy orosz metropoliszt, egy ízben másfél évet töltött e nyelvi környezetben s nemcsak hogy anyanyelvi fokon, akcentus nélkül írta-beszélte a nyelvet, hanem, a könyvtárak, a barátkozás, a bizalmas légkör, az egymásnak meg-megnyíló lelkek cinkossága és mindenekfölött az orosz irodalom szinte beláthatatlan gazdagsága annyira megejtette, hogy egész életre rabja lett.

Nem csodálom; s jöllehet magam csak amúgy, *ambulando* sajátítottam el a nyelvet a harmincas években, még akkor, amikor tudása sem irodalmi, se politikai osztalékot nem fizetett – jó időre én is a bűvöletében éltem. Igaz, e varázs emléke – mely felidézi ifúságom – igencsak elfakult és a nyelvre is csak fátyolosan emlékszem, mégis, ez elegendő, hogy magával ragadjon és mélységesen beleéljem magam SZTYEPAN PEHOTNIJ TESTAMENTUMÁBA: ahogy magam megismertem-megtapasztaltam őket, meg újra, váltig megigéz az oroszság, kultúrájuk és irodalmuk sok árbocos, roppant csarnakzatának magas ingása – s alulnan, mélyrehúzó, messi-anisztikus/tragikus *svertje*...

Persze, mindez pontosító korrekciókra szorul. Az én „sarkításom” azért mutatja így és ilyennek a képet, mert Pistával úgyszólván csak az „utolsó pillanatban” hozott össze a jósors kegyelme (és elsőnek lírai termésében is az utolsó szakasz halál-sejtelmes verseivel találkoztam).

A fordításirodalomban a buddhizmusnak ezt a kulcsszavát latinosan *impermanenciának* szokták interpretálni; az *elmúlásnak* kegyetlenebb, ridegebb, tárgyilagosabb meghatározása, ami elevenre-holtra egyaránt vonatkozik. Így hát amíg tiszta-virágösztönünkkel csak „éljük világunkat” és nem mérjük fel, mennyire hasonlítunk a magfizika aprószerkezeteiben azokhoz a részecskékhez, amelyek lokalizálhatatlanok és létük infinitezimális „felvillanása” is bizonytalan, olyannyira, hogy az *aliglét* határán úgy vannak, mintha nem lennének – mondom, addig, amíg tücsök-zeneszerszámunk hegedüli velünk a nótánkat, szétárad bennünk a szervezet bukolikus eudemonizmusa: létigenlés, ivarszervi meregetés – ez mindennapos

műsorunk; s míg telehozsannázzuk a teremtést, észre se vesszük, zsigereinkben hol rakott fészket – hol helyezi el gyilok-tojásait a halál. Ilyenkor még szíves-örömet eljátszadozunk a líra játékaival (s ez itt a korrekció:) beletáncolunk a szerepjátszás lírai balettjébe, hol mert ránk-illőnek érezzük a szerepet, hol mert engedünk az *oratio obliqua* öreg hagyományának. Az Onkológiai Intézet előtt gyanútlanul haladunk el, a gyilkos kór még halogatja előlopakodását: így azután a hat Yorick-vers (a négy monológ meg a ciklus-lezáró kettő a Szekszárdon kiadott, 1992-es keltezésű FAR-KASOK ÓDAJÁBAN) – szerepjátszás is meg a költő titkos gondolatainak a szócsöve is: stilizált, megkomponált „mozdulat”. Ugyanebben a kötetben találkozunk először „Sztyepan Pehotnij” első verseivel – hogy azután két év múlva, 1994-ben, külön kötetben, SZP három „füzetével” külön kötetké kerekedjék.

* * *

*Mert vanni könnyű – lenni nehezebb
Léleknek, földi árnyképek felett.*

Ahogy jómagam, félévszázaddal előtte – „léggyökereken” táplálkozva – a francia irodalom entelekheijába beleéltem magam, ugyanúgy ő, Pista, megmerülködve az orosz irodalom vizeiben, *in artibus et letteris* az orosz Írás, a szláv kultúra olyan „oldalbenyílóit” is jól ismeri, amelyekben csak a született orosz- és vérbeli irodalmár otthonos. Ékes tanúsága ennek OROSZ SZIMBOLISTA KÖLTŐK c. fordításkötete, amelynek keletkezéséről-sorsáról ő maga is ír egyik levelében (l. a Függelékben); bár fordítás helyett én inkább szoros átköltésnek nevezném ezt a műfajt. A félévszázados, hivatalos jellegű „Magyar Műfordítói Nagyipartól” ez sok mindenben különbözik. Nem „bedolgozó” jellegű, szakmányban legyártott, olykor elsietett fordításokról van szó; ennél sokkal többről. Életérzés és személyiségek találkozásáról. Elemi erejű szerelembeesésről. Műformák és költői habitusok affinitásáról. Az egyéni líra felelkező, ihletett ráhangzásáról. A közel 200 oldalas, pompás kötetben érződik, hogy egyenként és így együtt is: *labour of love*. BI. nem nézi az órát, nem sajnálja a rá vesztegetett időt. Az olvasó – ha nem ismerné e versek háttérét – szentül meg volna győződve, hogy eredetileg olvas. BI. bámulatos beleérző készséggel keresi- és találja meg e remeklések magyar megfelelőit; épp ezért a kötet minden darabja egy-egy *trouville*.

BI. az új magyar lírában a kevesek közé tartozik, akiktől olyigen zsigorgatott és fogyó életidőmet nem sajnáltam soha: örömet követtem gondolatai vonulását és azok mesteri formábaöntését. Nem a líra lerombolásán munkálkodott, mint világszerte a selejtszaporítók; hanem a mentésben: abban vette ki a részét.

Hogy a líra ösztöne megzavarodott és gőzerővel azon iparkodik, hogy lekortyanjon a múlt idő-garatján és elveszítse önmagát: ez *világjelenség*. Noha a formakultúra, a líra története, lehetőségeinek algoritmiája BI-nak a kisujjában volt, nem tudni, mi oltalmazta meg a mindeneket leterrorizáló ilyen-olyan, protoposzt, meta, neo-*nouveau* és transz-avantgarde Boszorkányünepétől, amelynek Kopár hegyén hovatóvább már csak „performanszok” teremnek. Talán az elzárttság, a pártállam terelőkortáit, börtönkerítése, a lehetőségek behatároltsága; az én megérezésem szerint: jó ösztöne. A tehetség természetes kibontakozása. Mások „konzervatívnak” sorolnák be a költészetét; meglehet – ha az istenadta rímkészség, a bámulatos formaérzék, az *enjambement* könnyed és természetes kezelése és a ragaszkodás a hagyományos műformákhoz annak számít. Ám ugyanakkor a konzervatív líra kereteit széttöri és hangvétele minden divat-sivalkodásnál modernebbé teszi a szó-választás grom-

basága, a zsigeri reakciók szolfatárai – a sodrás váratlanságai és érzelmi útése. Meglehet, tán a dallam Mahler-i, de a hangszerelés Sztravinszkij kezére vall.

Mindig is behozhatatlan hátránynak éreztem BI. sorsközelségét odahaza: kivált-ságát, hogy ott lehetett az országban, amelynek sorsáért jómagam csak messziről aggódtam; s ez érződik nála a versre-váltott aggodalom nagy igazában, perlő érvényében. Az a vers, amelyet neki ajánlottam (s alkalmasint ugyanez az érzés fütötte), messze alatta marad annak, amelyet Pista mintegy felelkező versnek szánt s el is küldte – aggódva telefonált Pestre a szállóba, hogy ott vagyunk-e még és megkaptam-e már – a címe: ÜZENET ÚJ-HULIGÁNIÁBOL1; hadd idézzek belőle:

*Itt minden egy hetes a forradalmak
és a szerelmek is eldobható
papírzsebkendő ez az ország
beléfűjják szerencsésebb hatalmak
a finnyás Európa minden mocskát
s luczog az is mi még eladható*

*egy hétre szól minden s garancia
sincs hernyóalp tiporja el
vagy hernyó rágja meg s belépetézik
és bábjából a pillangó kikel
s kitárva tarka szárnyát szállnia
ideje is jut legalább egy hétig*

*egy hét a hitre ám hívót ki látott
áldjon vagy verjen itt a sors keze
mint valutázó szerbé vagy cigányé
valódiak közt pénzformára vágott
újságpapírral van az is tele
s csak azt nem vágja át ki jól figyel*

*országna ország még hazának árnyék
itt rég nem halni itt túlélni kell.*

Ehhez képest a magamé csupán velleitás, „távcsövezése” a valóságnak; a Pistáé: a valóság közelnézete; tényvers. *Oeuvre*-je? Annyi szent, hogy a századvég lírájának története nélküle nem volna teljes; kitörése a pártállam béklyóiból szimptomatikus és példázatos; az orosz nyelvi kényszert is úgy kamatoztatta, ahogyan Szent Jeromos erkölcsi világrendjében, végső soron a Gonoszság is, alátiporva arra kénytelenítették, hogy a Jó ügyét szolgálja.

LISZT FERENC ÉJSZAKÁI c. ciklusa elárulja a zenerajongót. A szó szoros értelmében haláláig az volt. A zene volt végső vígasza, Duhamel szavával élve, *La Musique Consolatrice*. Kívánsága szerint Mahler Negyedik Szimfóniájának utolsó tételét

1 a vers címéből gyanítottam, hogy CSODÁK ORSZÁGA HÁTSÓ-EURÁZIA c. filozófusregényem ismeretében íródott. Amikor a költővel Szegeden találkoztam és a fehér asztal mellett elbeszélgettünk, kiderült, hogy gyanúm nem volt alaptalan. Pista a friss olvasmány élményszerűségével beszélt a könyvről, amelyet közel hatvan évvel ezelőtt írtam, s jószerével – elfelejtettem.

tették fel neki a lemezjátszóra; két perc hiányzott a *Codából*, amikor mellére kulcsolt kézzel megadta magát a végelnyugvásnak és átköltözött a szavak nélküli hangtalanság özön világába, melynek emberyelvén Igéje nincs, az *Ige* pedig, amely „teremtésével” olyan nagyra van – Kozmikus Közönyéről tompán lepattan.

BI. édes feleségétől, Tündétől tudom, hogy „haldoklása idején megállt a nyolc éve hajszálpontosan járó falióra”. Hiába vitték javíttatni – nem jár.

Vajon.

Idehallik a ketyegése.

Függelék. BI és HGY levelezéséből

BI. 1995 márc. 30-i levele

HGY. 1995 május 4-i levele

Kedves Győző Bátyám!

Lassan egy éve a második műtétemnek, s azóta már a harmadikféle kemoterápiás kezelést csinálom (ezúttal valóban csinálom – az injekciókat magamnak kell beadnom), ami halvány reményt nyújt egy – harmadik, de már rehabilitációs műtetre. Sok fájdalmam van, az éjszakáim néha borzasztóak, az egyre keményebb kezelések egyre jobban elgyengítenek – mindez nem mentség azonban arra, hogy Neked nem írtam, nem köszöntöttem a születésnapod alkalmából, egyáltalán a kórház miatt elmaradt könyvheti találkozást nem próbáltam kompenzálni valahogy, holott ugyanakkor – szobafogságomban – kötetnyi verset írtam és három kötetre való fordítottam ebben az évben. (A saját könyvem és az egyik fordításgyűjtemény meg is jelenik könyvhétre – azonnal küldeni fogom.)

De – fogadd el magyarázatul, hogy hónapokig depresszió gyötört, csak verset írni, fordítani merültem fel belőle, levelet nem nagyon írtam, úgyis csak a bajaimról tudtam volna, amelyekről éppen elfeledkezni kellett volna valahogy, – ezért és csak ezért nem írtam Neked sem. Ma már – bizakodván a rossz szerkezet átrendezésében – erre is képesebb vagyok, s most végre megköszönhetem, hogy továbbra sem feledkeztl meg rólam (legutóbb a rádióban emlegettél, s bár dicséretedre érdemtelennek érzem magam, nagyon köszönöm.) Egy – hál’ istennek – élő klasszikus, aki nemcsak klasszikus, de legkedvesebb tróim-költőim közé tartozik évek óta, tehát nem hideg csodálattal olvasom, mint annak idején Illyést, Nagy Lászlót; egy ilyen ember nemzedékek feje fölött átnyúló kézfogása – vedd bár hízelgésnek – életemnek egyik legnagyobb (bár még reménykedem: nem utolsó) ajándéka. Mészöly Miklós (vele a szekszárdiság a legfőbb kapocs) elismerése, közeledése hatott rám így és adta vissza az önbizalmamat a számomra nem fizikailag, hanem lelkileg szinte elviselhetetlen nyolcvanas években. (S persze Ilia Mihály még az indulásomkor.)

Amit az elmúlt évben (a műtét, és az onkológián töltött havi egy-egy hét között) csináltam: November angyalához c. új verseskönyvem, ami – ez nálam új dolog – csak kötetben még nem publikált és 98%-ig a múlt évben keletkezett verseket tartalmaz majd (Jelenkor Kiadó és könyvhét); egy kb. 3000 soros orosz szimbolista antológia (Kuzmin, Annyenszkij, Blok, Belij, Szologub, Vjacseszlav Ivanov) – ezt a szegedi szlavisztikai tanszék adja ki, mint ahogy valamivel később azt a Gumiljov-kötetet is, amelyet az Európától hat évi hevertetés után visszaszerezve egészítettem ki 2200 so-

rosra, más kiváló fordítók (Eörsi, Kántor Péter, Bajcsy Cecília) már elkészült és szintén elfektetett munkáit is beemelve (az oroszlánrész – 1600 sor – azért az én munkám ebben is). Most pedig egy új, az elsónél másfélszeresen terjedelmesebb Brodskij-köte-ten dolgozom, – igaz, csak akkor, ha tudok; egy-egy rossz éjszaka után csak heverek egész nap...

A családom szerencsére támogat, és a barátaim is, és most már végre telefonom is van (tavaly a szerkesztőség számát adtam meg, – azért nem reagált senki, munkatár-saim sohase töltöttek ott annyi időt, mint én – persze, a nyugdíjazásom előtt). Hadd írjam meg tehát végre saját számomat, amelyen, ha ismét itthon jársz, biz-tosan elérhető leszek (hacsak éppen nem megint kórházban...), s ez a szám: 62 (azaz: Szeged) [...]

Mellesleg: polgármesterváltásra volt szükség még ahhoz is, hogy telefont kapjak, az előző garnitúra és a Posta „szociális” ügyként fogta fel a dolgot. De hát ez Magyaror-szág: nem tudom, hány rendszerváltozás kell még ide, hogy az ember megalázó herce-hurcák nélkül, a saját pénzéért (ezalatt nem kenőpénzt értek, – úgy ment is volna) megkapja azt, ami állampolgári jogon jár neki. Pedig „állampolgárosodás” nélkül a polgárosodás se megy, mint azt az eltelt négy év története bizonyítja.

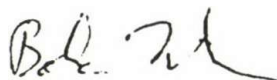
Ilia Mihálynak sajnos kiújult az asztmája – most őerte aggódunk, – s milyen jó, hogy naponta főlhívhatom.

Mint látod: az én technikai felszereltségem is javult egy 14 soros képernyőjű Brot-her LW-30-cal, ami a számítógép és a villanyírógép öszvére (nem is szaporodik, azaz nem kompatibilis semmivel), de minden szövegszerkesztő funkciója megvan, és ez ne-kem bőven elég, bár továbbra is csodálom, ahogy Te minden munkafázist elvégzel a gépparkoddal.

Jó lenne ezen a könyvhéten tényleg találkozunk, habár erre csak Szegeden kerül-het sor – jelenlegi, megalázó, nehezen kezelhető állapotomban sehova sem merek utazni. Ha ezidő alatt – megeshet, sőt, bár megesne! – ismét kórházban leszek, az jót – rehabilitációs műtétet fog jelenteni. De erre addig aligha lesz esélyem, ezért hadd hív-jalak meg máris szerény otthonomba, ha akkoriban – vagy bármikor – Magyarorszá-gon jársz.

Baráti tisztelettel üdvözöl, feleségednek kézcsókját küldi fiatal, de a betegségtől megvényült híved:

Szeged, 1995. március 30.

Baka István – Szeged

1995 05 04 De-bizony-hogy mentség, nagyon-is mentség az a tenger szenvedés, ami-ről írsz, drága Pistám – arra, hogy levelemre késlekedtél a válasszal. Édesanyám va-laha ilyenkor azt mondta: „üss a szádra” – mármint ha akkora szenvedések láttán-hallatán, amilyenekről te írsz, valakiben előtolakodik a maga tetűnyi nyavalygása. Mert a tiédhez képest az én nyavalygásom csak tetűnyi, hallga-csak-hallga: „költői le-vélben” akartam válaszolni megverselve, kedvességeidre; de kiütötte kezemből a dik-

tafont az a nyavalyakórság, amit hol artritisznek, hol reumatoid izületesdinek becéznek az orvostudorok: sántítva még csak lehet, de ha szűnös-szüntelen önmagára figyelmeztet a lancináló fájás, akkor megáll a tudomány. Neked nyereséges – nekem veszteséges üzlet, hogy nem kaptál „költői levelet”, melynek amúgyis annyira letűnt a divatja, ahogy az idő elszállt velem: előcskulok s dolgaimat ócskaságyszámba veszik-nézegetik-szimatolgatják a protoposzthmodern kiskokasok, akik a divatszelek után igazodnak. Nincs lealázóbb a fizikai fájdalomnál, jószággá degradálja az embert – megtanultam; s annál inkább csudáalom teljesítményedet; hogy lótsz-futsz-vitézkedel a papíron, kefelevonatokkal bajlódsz, fordításköteteket gondozol s eközben még arra is van lelkierőd, hogy a magad ihletésének se mutass ajtót (ahogy én teszem, tudatosan, mert már fölöslegesnek érzem, hogy szaporítsam termésemet s kivált kapáldozom ellene, amióta a fejemre olvasták, hogy a m. irodalomba „visszarendezhetetlen/reinkorporálhatatlan” vagyok: érném be annyival, hogy messze idegenben, egy piszt se hallatva, morzsolgatom végére érő életnapomat). Irom, pedig ezt a fületlen-farkatlan episztolát azért, mert ha sikerül is hazavegődnünk, kötve hiszem, hogy futná erőmből Szögedére. Pedig feleségem szögedi, rokonok is volnának, s ami ennél fontosabb: igen szerettelek volna látni otthonodban, magad-teremtette környezetekben, könyveid közt; megvigasztalódní azon, hogy vagy és dolgozol, meghányi-vetni azt, ami papíron hosszadalmas volna: karambolunkat az orosz nyelvvel, mely nálad gyümölcsöző volt, nálam, a véletlen ajándéka gyanánt, az angolszász világ magasnyomású asszimilációs-atmoszférikus nyomásán – elpárolgott: már csak olvasok, de akadozva is alig beszélem a nyelvet, mely anyai nagyapám nyelve volt. Iliá Misi, remélem, csak ijesztget, lelki szemeimmel ott látom a harmadik évezred százéveseinek archépcsarnokában, amint a „múlt század meséiből” ad elő, s ezek a mesék, a múltak meséi, mi volnánk: lám, egyet fordulunk és maholnap már édes-mindnyájan „múlt század” leszünk. De, ha eljutok Pestre, a szállóból az elsők között foglak felcsengetni, hogy legalább a hangodat halljam: szeretném regisztreredhez hangolni a verssé sorakozó betűt, amikor olvaslak. Szurkolok neked nagyon, hogy a rehabilitációs műtét jól sikerüljön: leszél te még olyan utazóképes is, hogy londoni házunkban ott ülj a főhelyen, vacsoravendégül. Szeretteidnek szívélyes köszöntéssel – téged gyöngéden ölel

baráti öreg híved

(aláírás: HGY)

Kányádi Sándorral és Domokos Mátyással Svájcban, 1991

Ilia Mihállyal és Határ Győzővel Szegeden, 1995 júniusában

Régi barátjával, Lányi Péter zongoraművésszel

Folyóiratunk jubileumi estjén, 1994 márciusában

Szekszárdon, 1995 augusztusában

Varga Magdolna – Árpás Károly

Regestrum

Baka Istvántól és Baka Istvánról (1970-től 1996 januárjáig)

- 1970.: UNIVERSITAS '70 Egyetemi és főiskolai hallgatók irodalmi antológiája (Vál. és szerk.: Borbély Sándor) Szeged, 1970.
- 1971.: DÓZSA (Vál. és szerk.: Tóth Gyula) Bp., 1971.
- 1974.: SZÉP VERSEK 1973. (szerk.: Bata Imre) Bp., 1974.
- 1975.: MAGDOLNA-ZÁPOR (versek) Bp., 1975.
- 1976.: ADD TOVÁBB 55 mai költő és író Antológia (Vál. és szerk.: Csaplár Vilmos, Kulin Ferenc, Rózsa Endre) Bp., 1976.
SZÉP VERSEK 1975. (Szerk.: Bata Imre) Bp., 1976.
- 1977.: TENGERLÁTÓ (Vál. Vasy Géza) Bp., 1977.
VERSEK ORSZÁGJÁRÁS (Szerk.: Fodor András) Bp., 1977.
- 1979.: GAZDÁTLAN HAJÓK Szegeden élő fiatal költők antológiája (Vál. és szerk.: Szigeti Lajos) Szeged, 1979.
- 1981.: TÚZBE VETETT EVANGÉLIUM (versek) Bp., 1981.
AZ ÉJSZAKA CSODÁI (vál. és szerk., az előszót írta Horgas Béla) Bp., 1981.
BOLGÁR-TÁNC Békéscsaba 1981.
- 1982.: PARTOK FELETT Antológia (Szerk.: Vörös László és Olasz Sándor) Szeged, 1982.
- 1983.: „FEHÉR SZÉL TÁMAD” BOLGÁR KÖLTŐK ANTOLÓGIÁJA (Szerk.: Rózsa Endre) Bp., 1983.
A KINCSKERESŐ TÁBORVEZETŐKÉZBEN. MÓDSZERTANI GYŰJTEMÉNY HÉT KINCSKERESŐ-TÁBOR TAPASZTALATAIBÓL. (Szerk.: Trencsényi László, írta Deme László, Nyakasné Turi Klára, Baka István) Szeged, 1983.
Hiszja Balatonu – Kiev, 1983
- 1984.: SZEKSZÁRDI MISE (kisregények és dráma) Bp., 1984.
„ÉBREDÉS BOZSENCIBEN” MAGYAR KÖLTŐK VERSEI BULGÁRIÁRÓL (Összeállította és a bevezetőt írta Kiss Ferenc) Békéscsaba, 1984.
VERSMONDÓK KÖNYVE Válogatás a mai magyar költészetből – 74 költő 129 verse (szerk.: Dobozi Eszter) Bp., 1984.
- 1985.: DÖBLING (versek) Bp., 1985.
ILJA KASAFUTGYINOV: NEMES VÉR Regény Bp., 1985.
TALÁLT KINCS Válogatás a Kincskereső c. folyóirat elmúlt 10 évi számaiból (vál. Baka I. és Simai M., szerk.: Grezsa Ferenc) Bp., 1985.
- 1986.: VIKTOR SZOSZNORA VERSEI (Vál., ford., utószó Baka István) Bp., 1986.
TYUTCSEV, FET, BUNYIN: VERSEK (Vál. és szerk.: Pór Judit – másokkal) Bp., 1986.
CSEH ÉS SZLOVÁK KÖLTŐK ANTOLÓGIÁJA (másokkal) Bp., 1986.
NYIKOLAJ DUBOV: MIÉRT ROSSZAK AZ EMBEREK Regény Bp., 1986.
VÁMPÍROK ÉS CSILLAGOK Fantasztikus kisregények antológiája (Szerk.: Kuczka Péter – másokkal) Bp., 1986.

- 1987.: SZÉP VERSEK 1986 (Összeállította Ilia Mihály) Bp., 1987.
 ÚJ ARANYHÁRFA versek gyülekezeti és keresztény családi alkalmakra (vál. és szerk.: Tenke Sándor) Bp., 1987. Nagy füzek – Szovjet-orosz elbeszélések Vál.: Gereben Ágnes Bp., 1987.
 A forradalom bíbora – Szovjet-orosz költők antológiája. Vál. és szerk.: Mezey Katalin és Bratka László Bp., 1987.
- 1988.: A KISFIŰ ÉS A VÁMPÍROK (kisregények és dráma) Bp., 1988.
 ARSZENYIJ TARKOVSKIJ VERSEI (Vál., ford.: Baka István) Bp., 1988.
 JOSZIF BRODSZKIJ: POST AETATEM NOSTRAM Versek (ford. másokkal) Bp., 1988.
- 1989.: SZÉP VERSEK 1988 (Összeállította Alföldy Jenő) Bp., 1989.
 MOST-PUNTE-HÍD A Tiszatáj kelet-európai szemléiből. Szerk: Olasz Sándor, Szeged, 1989.
- 1990.: ÉGTÁJAK CÉLKERESZTJÉN (versek) Bp., 1990.
 „ITT SZÜLETTEM ÉN, EZEN A TÁJON...” (Vál. és szerk.: Kalász Márton – másokkal) Bp., 1990.
 FORRÁS ANTOLOGIA 1979-1989 (Szerk.: Füzi L., Pintér L., Szekér E.) Kecskemét, 1990.
 JAN RÁINIS: SZÁLL ÉS ÉG ÉS KIHUNY A CSILLAG (Vál. és szerk.: Bojtár Endre/Pór Judit – másokkal) Bp., 1990.
 BORISZ PASZTERNAK VERSEK (Vál. és szerk.: Pór Judit – másokkal) Bp., 1990.
- 1991.: BEAVATÁSOK (kisregények és versek) Bp., 1991.
 OSZIP MANDELSTAM: SÓFÉNYŰ CSILLAGOK (Vál. és szerk.: Halmos Ferenc – másokkal) Bp., 1991.
 Szonett, aranykulcs 1001 szonett a világirodalomból Orpheusz könyvek Vál.: Somlyó György Bp., 1991.
 EGYETLEN VERSEINK (vál., szerk. és az előszót írta Somos Béla) Bp., 1991.
 SZÉCHENYI ISTVÁN A MAGYAR KÖLTÉSZETBEN (A bevezetőt és a jegyzeteket írta, a verseket összegyűjtötte Vértes László) Bp., 1991.
 SZÉP VERSEK 1990. Szerk.: Alföldy Jenő Bp., 1991.
 Magdolna Helikon Szerk.: Réz Pál Bp., 1991.
- 1992.: FARKASOK ÓRÁJA (versek) – Szekszárd, 1992.
 MARINA CVETAJEVA: A KIRÁLYNŐ VÉDELME (Vál. és szerk.: Pór Judit – másokkal) Bp., 1992.
 VLAGYISZLAV HODASZEVICS: MINT SIVATAGBAN DÉLIBÁBOT (Vál. és szerk.: Pór Judit – másokkal) Bp., 1992.
 SZÉP VERSEK 1991 (Összeállította Keszthelyi Rezső, Székely Sz. Magdolna, előszó Orbán Ottó) Bp., 1992.
 Két kor között Magyar líra fesztiválja Gyula, 1992. Összeáll. és szerk.: Szaxxxxxay Lajos Békéscsaba, 1992.
- 1993.: CARL MICHAEL BELLMANN: FREDMAN EPISZTOLÁI ÉS DALAI (vál., szerk.: Csatlós János – másokkal) Bp., 1993.
 SZÉP VERSEK 1992 Szerk.: Körmendy Zsuzsa Bp., 1993.
- 1994.: SZTYEPAN PEHOTNIJ TESTAMENTUMA (versek) Pécs, 1994.
 Ezüstkönyv Új Forrás könyvek Szerk.: Kovács Lajos Tatabánya 1994.
 SZÉP VERSEK 1993 Összeállította Körmendy Zsuzsanna Bp., 1994.
 Andrej Szinyavszkij: Séták Puskinnal: Ford Szőke Katalin és Baka István, Bp., 1994.
 88 HÍRES VERS ÉS ÉRTELMEZÉSE A VILÁGIRODALOMBÓL Bp., 1994. 463-472. p. [Szergej Jeszenyin: Bokraink közt, Aranylik, őszül]
 HA MINDEN JÓL MEGY Antológia Szerk.: Sebes Katalin Bp., 1994.
- 1995.: NOVEMBER ANGYALÁHOZ (versek) Pécs, 1995.
 OROSZ SZIMBOLISTA KÖLTŐK (Szerk.: Fejér Ádám) Szeged, 1995.
 VÁLOGATOTT HOLMI Antológia Szerk.: Domokos Mátyás, Fodor Géza, Radnóti Sándor, Réz Pál, Várady Szabolcs Bp., 1995.
 NYIKOLAJ GUMILJOV VERSEI (Szerk.: Fejér Ádám) Szeged, 1995.

AZ OROSZ ÉVSZÁZAD Oroszország száz évének története fényképeken Összeállítot-
ta és írta Brian Moynahan Bp., 1995.
ÉLET ÉS IRODALOM '95 ANTOLOGIA Bp., 1995.
Szép versek 1994. Összeáll.: Körmendy Zsuzsa Bp., 1995.
Szavalkönyv Szerk.: Rigó Béla Bp., 1995.

* * *

- 1971: Előszó a „Nyár. Délután” pályázati rejtvényhez Útitárs 1971/6.
1972: Alexa Károly: Bemutató (Baka István) *K(or)társ* 1972/9.
1973: Pete György: Öt költő Új *F(orrás)* 1973/2
Fiatalok *T(olna)* megyei Népújság) 1973. 06. 07.
1975: Tandi Lajos: Művészklub *D(él)m*(agyarország) 1975. 03. 12.
Baka István: Magdolna-zápor Ú(j) *K(önyvek)* 1975/23.
Tandi Lajos: Költőavatás *Dm* 1975. 11. 02.
Olasz Sándor: Arcképvázlat Baka Istvánról *T(isza)Táj* 1975/8.
Márkus Béla: Három verskönyv *N(épszav)a* 1975. 12. 14.
1976: Virág F. Éva: Elsőkötetes szekszárdi költő: Baka István Magdolna-zápor *TmN* 1976.
01. 18.
Alföldy Jenő: Képek, törvények *Élet és Irodalom(ÉS)* 1976. 01. 31.
Laczkó András: Gondolkodó szükségűség *N(apjaink)* 1976/2.
Berkes Erzsébet: Elsőkötetes költőkről *M*(agyar) *N(emzet)* 1976. 02. 08.
Laczkó András: Egyéni hangon a közösség nevében *Pedagógusok Lapja* 1976. 02. 20.
G. Kiss Valéria: Baka István: Magdolna-zápor *A(lföld)* 1976/3.
Zalán Tibor: Baka István: Magdolna-zápor *F(orrás)* 1976/4.
Kerék Imre: Baka István – Magdolna-zápor *J*(elenkor) 1976/5.
Bata Imre: A költői kép vonzásában Ú(j) *I(rás)* 1976/6.
Honti Katalin: Új versek, fiatal költők *Cs(ongrád)* *m*(egyei) *H(írlap)* 1976. 06. 01.
Honti Katalin: Baka István Szegedről *Dm* 1976. 06. 01.
Wallinger Ede: Irodalmi műhelyek vidéken 2. Tiszatáj Dunántúli Napló 1976. 06. 20.
1977: Petri Cs. Ferenc: Baka István *Dm* 1977. 06. 19.
Honti Katalin: Baka István *CsmH* 1977. 08. 28.
Tandi Lajos: „Ifjú szivekben élek...” A föltámadt *Ady Dm* 1977. 11. 20.
1978: Költők felelnek *M(ozgó)* *V(világ)* 1978/4.
1979: Közösségre vágyakozom Baka István válaszol Görömbei András kérdéseire *F* 1979/4.
1980: Tarján Tamás: Baka István in *Fiatal magyar költők Szerk.:* Vasy Géza Bp., 1980.
66-71., 333.
B. I.: A völgy felett lebegő lány *É*(letünk) 1980/1-2.
1981: Baka István: Tűzbe vetett evangélium *ÜK* 1982/6.
Polner Zoltán: Baka István: Tűzbe vetett evangélium *CsmH* 1981. 04. 24.
Herbszt Zoltán: Baka István: Tűzbe vetett evangélium *Sz(egedi)* *E*(gyetem) 1981. 05.
05.
Bata Imre: Baka István: Tűzbe vetett evangélium *N(épszabadság)* 1981. 05. 19.
Petri Csató Ferenc: Baka István: Tűzbe vetett evangélium *Dm* 1981. 06. 05.
–kes: Tűzbe vetett evangélium *MN* 1981. 07. 14.
Szakolczay Lajos: Tűzbe vetett evangélium – Baka István verseskötetéről *Na* 1981.
07. 26.
Lengyel Balázs: Második stáció. Baka István: Tűzbe vetett evangélium *ÉS* 1981. 08. 15.
Kalász Márton: Baka István: Tűzbe vetett evangélium Ú(j) *T(ükör)* 1981. 08. 14.
Bezzeg János: Baka István: Tűzbe vetett evangélium =*V(eszprémi)* *N*(apló) 1981. 08.
29.
Görömbei András: Baka István: Tűzbe vetett evangélium *Ttáj* 1981/10.
Szakolczy Lajos: Baka István: Tűzbe vetett evangélium *A(lföld)* 1981/10.
Bay Endre: Perben a honért *D(una)táj* 1981/4. (nov.)
Veress Miklós: Baka Istvánról *MV* 1981/11.
Viktor Narusevics: István Baka in *Veszelka nad Beregami* [ukránul] *Odessza*, 1981.

- 1982: Kerék Imre: Kétely és hit között N 1982/1.
 Füzi László: Baka István: Tűzbe vetett evangélium F 1982/2.
 Nikolényi István: Poéta, aki visszatért. Beszélgetés Baka Istvánnal Dm 1982. 02. 24.
 Pintér Lajos: Szerkesztőség, kenyérbolt, fatelep. Baka István – Tűzbe vetett evangélium (versek) Ttáj 1982/4.
 Bakonyi István: Tűzbe vetett hegedű ÚF 1982/5.
 Szigeti Lajos Sándor: Kép és látomás vonzásában J 1982/9.
 Pomogáts Béla: (Baka Istvánról) in Az újabb magyar irodalom története 1945-1981. Bp., 1982. 540. p
 Lengyel Balázs: Verseskönyvről verseskönyvre Líránk a hetvenes években Bp., 1982 513-515 p.
- 1983: Morváthy György: Egy tanárszemélyiség varázsa. Szabálytalan tudósítás a Szegedről indult fiatal költők estjéről. (Géczi János, Zalán Tibor és Baka István Veszprémben) VN 1983. 03. 27.
 Író-olvasó találkozó TmN 1983. 11. 18.
- 1984: Belányi György: Szegeden élnek és dolgoznak SzE 1984. 03. 08.
 Baka István: Szekszárdi mise UK 1984/17.
 Polner Zoltán: Baka István: Szekszárdi mise Dm 1984. 05. 11.
 Polner Zoltán: Baka István: Szekszárdi mise CsmH 1984. 07. 31.
 Tarján Tamás: Könyvszemle Ng 1984. 08. 14.
 Polner Zoltán: Baka István könyve Békés megyei Néplap 1984. 08. 25.
 K. E.: Baka István: Szekszárdi mise K(önyvvilág) 1984/9.
 Vadai István: Háttér: Baka István: Szekszárdi mise SzE 1984. 10. 23.
 Berkes Erzsébet: Tény, talány, technika ES 1984. 10. 24. (43. sz.)
 Sáringer Márta: Baka István új könyve: Szekszárdi mise TmN 1984. 10. 30.
 Domonkos László: Idegen a városban: Baka István Szekszárdi mise című prózakötetéről Dm 1984. 10. 31.
 Olasz Sándor: Szekszárdi mise: Baka István prózakötete Na 1984. 11. 24.
 Pintér Lajos: „Séta a tilos területeken” Baka István: Szekszárdi mise Ttáj 1984/11.
 [Géczi János: Kezét reá veté, hogy lásson... Bp. 1984. /Etván király=Baka István/]
- 1985: Bay Endre: Kisvárosi mítoszok Baka István: Szekszárdi mise Dtáj 1985/2.
 Grezsa Ferenc: Baka István: Szekszárdi mise A 1985/2.
 Turcsányi Péter: „A legfontosabb mégiscsak a játék.” Beszélgetés Baka István költővel a Kincskereső folyóirat általános iskolai táboraival Olvasó Nép 1985/3.
 Baka István: Döbling UK 1985/15.
 Polner Zoltán: Baka István: Döbling CsmH 1985. 04. 30.
 Domonkos László: Döbling. Baka István új verseskötetéről Dm 1985. 05. 11.
 Csordás Gábor: Baka István: Szekszárdi mise F 1985/6.
 Darvasi László: Ravaszra készülõ ujj SzE 1985. 06. 08.
 Dér Zoltán: Megér egy misét 7 nap 1985. 06. 14.
 Baka István Graves-díja MN 1985. 07. 25.
 Graves-díj, 1985. ES 1985. 07. 26.
 Szegedi költő Graves-díja Dm 1985. 07. 27.
 Baka István Graves-díj CsmH 1985. 07. 27.
 Tandí Lajos: „Anyanyelvemben őrizlek...” Kortárs magyar líra Gyulán Dm 1985. 08. 05.
 Tarján Tamás: Baka István: Döbling Ng 1985. 09. 17.
 Tamási Orosz János: Döbling. Baka István verseskötetéről Na 1985. 09. 28.
 Grezsa Ferenc: Baka István: Döbling Ttáj 1985/10.
 Vecsernyés Imre: „Akkor vagyok a legszemélyesebb, amikor álarcot veszek föl.” Beszélgetés Baka Istvánnal Ttáj 1985/10.
 Bezzeg János: Garabonciás költő Leningrádból V. Szoszнора Veszprémben VN 1985. 11. 02.
 Tűz Tamás: Döbling (Baka István könyvéről) Katolikus Magyarok Vasárnapja 1985. 12. 15.
 Héra Zoltán: Ifjú szavakkal. Szegedi költők in Héra Zoltán: Válasz a szfinxnek Bp., 1985.

- 1986: Keresztúry Tibor: Megtisztító őszinteség N 1986/1.
 Kerék Imre: Baká István: Döbling Dtáj 1986/2.
 Lengyel Balázs: Baká István – Döbling Kr(itika) 1986/2.
 Görömbei András: Baká István: Döbling Ktárs 1986/3.
 Balázs Lengyel: The Poet and his Experience [B. I.: Döbling] The New Hungarian Quaterly vol. XXVII/101. 1986. Spring
 N. Horváth Béla: Baká Istvánról J 1986/4.
 Domonkos László: Városon kívül és belül: Könyvhét '86. Beszélgetés Baká István Graves-díjas költővel Dm 1986. 05. 28.
 Pécsi Györgyi: A költő erőpróbája Baká István – Szekszárdi mise N 1986/6.
 Sulyok Erzsébet: Liszt-ünnep, szeplővel Dm 1986. 10. 28.
 Kis Pintér Imre: (Baká Istvánról) in A magyar irodalom története 1945-1975 II/2. Szerk.: Béli Miklós Bp. 1986. 994., 1002. p.
 1987: P. Nagy István: „Végtelenből csak a határtalanba” (Baká István) Híd 1987/3.
 Szabó Virág: „Mindenki vérszívóvá válik” Baká István: A kisfiú és a vámpírok Galaktika 1987/7.
 Dlusztus Imre: A „csinált” hagyomány és a jelen Dm 1987. 10. 21.
 Lengyel András: Az apokalipszis realizmusa Baká István új kötetéről É 1994/12.
 Tarján Tamás: Dramatis personae (Drámaírók pályakezdése a nyolcvanas években) A 1987/12.
 Baká István kapta a Radnóti-díjat Dm 1987. 12. 10.
 1988: D. I.: Sors megírva Dm 1988. 02. 25.
 Baán Tibor: „Milyen üzenet bízott reá?” (Baká István versvilága) F 1988/3.
 Laczkó András: Levél Baká Istvánhoz S(omogy) 1988/3-4.
 Bóka Róbert: A verses hazáról. Beszélgetés Baká István költővel TmN 1988. 04. 02.
 Baká István: A kisfiú és a vámpírok UK 1988/21.
 Polner Zoltán: Baká István: A kisfiú és a vámpírok CsmH 1988. 04. 07.
 Töttös Gábor: Baká István új kötet (A kisfiú és a vámpírok) TmN 1988. 04. 19.
 Rónay László: Baljóslatú novellák M(agyar) H(írlap) 1988. 04. 22.
 Domonkos László: Fehér lovon megy a holt: Baká István: A kisfiú és vámpírok Dm 1988. 04. 27.
 Tarján Tamás: Könyvszemle (Baká István: A kisfiú és a vámpírok) Ng 1988. 04. 26.
 Balla D. Károly: Nyilatkozat Baká István verséről ÉS 1988. 05. 06.
 Gécz János: Kis(rém)regények. Baká István: a kisfiú és a vámpírok ÉS 1988. 08. 19.
 Fehér Katalin: A transzcendens mise és az angyalok tanácsa (Baká István: Szekszárdi mise és Baká István: A kisfiú és a vámpírok Híd 1988/9.
 Szepesi Attila: A kisfiú és a vámpírok. Baká István könyve ÚT 1988. 09. 11.
 Varga Magdolna: Baká István: A kisfiú és a vámpírok Ú(j) A(uróra) 1988/3.
 Nagy Sz. Péter: Baká István: A kisfiú és a vámpírok Ktárs 1988/10.
 A szavak súlya. Baká István költővel beszélget Pálfi Balázs Rádió és Televízió Újság 1988. 10. 12.
 Átutazóként: Baká István költői estje a Royal-kávéházban Dm 1988. 12. 10.
 Szekér Endre: Hagyomány és újítás mai költői nyelvünkben Bp., 1988. 129., 172. p.
 1989: Bakonyi István: Baká István: A kisfiú és a vámpírok A 1989/1.
 Olasz Sándor: Baká István: A kisfiú és a vámpírok É 1989/1-2.
 Baán Tibor: Baká István: A kisfiú és a vámpírok F 1989/3.
 Díjak, kitüntetések – ÉS 1993. 03. 31. (14. sz.)
 –deci-: Baká István József Attila-díjas A költő apja TmN 1989. 04. 02.
 Baká István József Attila-díjas CsmH 1989. 04. 02.
 József Attila-díjas – Baká István Dm 1989. 04. 02.
 Árpás Károly: A prózaíró költő – a költő prózája (Baká István: A kisfiú és a vámpírok) ÚF 1989/5.
 – stark – er – : Vers és dal a Várban. Detonáció az Endrődy-palotában [Kiss Ildikó Széchenyi estje] MH 1989. 05. 29.
 A Szépirodalmi Könyvkiadó nívódíjai (Baká István: A kisfiú és a vámpírok) ÉS 1989. 06. 16.

- Miklós Györfly: Chances and Failures [B. I.: A kifizű és a vámpírok] The New Hungarian Quarterly vol. XXX/114. Summer
- Kiemelkedő irodalmi tevékenységeket díjaztak [Déry-díj] MN 1989. 10. 27.
- „Az esti szélben hintalánc vacog.” Baka István költői díja Dm 1989. 10. 31.
- Kortárs magyar írók kislexikona 1959-1988 Főszerk.: Fazekas István Bp., 1989. 23. p.
- 1990: Baka István: Égtájak célkeresztjén ÚK 1990/14.
- Árpás Károly: Baka István: Vörösmarty-töredékek Ttáj 1990/4.
- Tamási Orosz János: Szilánkok egy gránitoszlopról (Baka István: Égtájak célkeresztjén) K 1990/4.
- Kerék Imre: Baka István: Égtájak célkeresztjén. Válogatott és új versek Dtáj 1990/4.
- Darvasi László: „Nem tudok egy gonosz istenben hinni.” Beszélgetés Baka Istvánnal *M(agyar) N(a)p(ló)* 1990. 04. 26.
- Decsi Kiss János: Hétköznap a költővel. Baka István társaságában TmN 1990. 05. 02.
- Darvasi László: „Nem tudok egy gonosz istenben hinni.” Beszélgetés Baka Istvánnal Dm 1990. 05. 20.
- Vasy Géza: Versekhez közelítve. Baka István. Na 1990. 06. 16.
- Mók Károly: Baka István – Égtájak célkeresztjén Igen 1990. 06. 08.
- Géczi János: A klasszicizálódó romantikus ÉS 1990. 06. 29.
- Árpás Károly: Vízmeleyben gomolygó ég (Baka István: Égtájak célkeresztjén) F
- Varga Magdolna: Baka István: Égtájak célkeresztjén (válogatott és új versek) Ttáj 1990/12.
- Lengyel Balázs: Visszatérés Esszék, tanulmányok Pécs, 1990. [Baka István: Döbling] 91-93. p.
- Szepes Erika: Magyar költő – magyar vers A mai magyar költészet verstani kisenciklopédiája, 1990. 132. p.
- Marton Zsuzsa – Vadas Ferenc: Alkotások és pályaképvázlatok egy Tolna megyei tudományos és művészeti lexikonhoz Szekszárd, 1990. 16-17. pp.
- Magyar Ki Kicsoda 1990 Bp. é. n. (1990) 21. p.
- 1991: Lengyel Balázs: Verseskönyvről verseskönyvre. Baka István: Égtájak célkeresztjén Ktárs 1991/2.
- Új írócsoport. Titkár: Baka István Dm 1991. 02. 12.
- Lator László és Varga Lajos Márton beszélget Baka István Égtájak célkeresztjén című kötetéről Bartók rádió 1991. 02. 25. [innen a többi rádió- és televízióműsort nem jelöljük]
- Baka István: Beavatások ÚK 1990/14.
- Ótéves szünet után, február 8-án újjáalakult a Magyar Írók Szegedi csoportja. A szövetség itt élő tagjai Baka Istvánt választották meg titkárnak Ttáj 1991/3.
- Keresztúry Tibor: A visszanyert mértékletesség (kezdet és vég a '80-as évek magyar költészetében A 1991/3)
- Baán Tibor: Szerepválaszok (Baka István: Égtájak célkeresztjén) ÚÍ 1991/4.
- Nádra Valéria: Szép Versek '90. MN 1991. 04. 11.
- Árpás Károly: A prózaíró költő (Baka István új könyvéről) Dm 1991. 05. 20.
- Árpás Károly: A költő prózája (Baka István új könyvéről) *T(olnai) N(épújság)* 1991. 06. 20.
- Árpás Magdolna (Árpás Károly – Varga Magdolna): (Baka István: Beavatások) Dtáj 1991/4.
- Lator László – Varga Lajos Márton: Passió labirintusban (Baka István Égtájak célkeresztjén) J 1991/6.
- Lengyel Balázs: Verseskönyvről verseskönyvre. Baka István: Égtájak célkeresztjén É 1991/7.
- G. Kiss Valéria: „Lenn fürtelem, fennen közöny” Baka István: Égtájak célkeresztjén A 1991/7.
- Varga Magdolna: Transzcendens etűdök (Baka István: Beavatások) F 1991/9.
- Árpás Károly: Titkos utakon (Baka István: Beavatások) Ttáj 1991/9.
- Varsányi Anna: Baka István: Farkasok órája Ttáj 1991/9.

- Lator László: Baka István égtájai (Baka István: Égtájak célkeresztjén) *H(olmi)* 1991/10.
 (kóved): „Virrasztással Isten mit akar” *D(él)v(ilág)* 1991. 10. 08.
- 1992: Mányoki Endre: Baka István: Beavatások Ktárs 1992/1.
 A Soros Alapítvány 1991. évi történész és szépirodalmi díj átadása MN 1992. 01. 18.
 Baka István díja DM 1992. 01. 18.
 Gratulálunk (Weöres-díj) *ÉS* 1992. 01. 24.
 A Soros Alapítvány idei, költők megbecsülésére alapított Weöres-díját Baka István kapta Ttáj 1992/2.
 Németh Judit: Irodalomról, nosztalgiáról, szülővárosról. Interjú Baka Istvánnal *Sz(ekszárdi) V(asárnap)* 1992. 02. 23.
 Szepesi Attila: „Égtájak célkeresztjén” Találkozás Baka Istvánnal *P(esti) H(írlap)* 1992. 03. 31.
 Baka István: Farkasok órája *ÚK* 1992/14.
 Árpás Károly: A művészeti értelmezés lehetőségei Baka István Yorick monológja című ciklusában Bp., ELTE BTK Shakespeare-konferencia 1992. 04. 07.
 Szeri Árpád: A költészet napján Baka Istvánnal *TN* 1992. 04. 13.
 Szeri Árpád: Könyvpremier Szekszárdon Baka István: Farkasok órája *TN* 1992. 06. 06.
 Sturm László: Síkok játéka. Baka István – Beavatás *MNp* 1992. 06. 10.
 Darvasi László: Yorick, Hamlet koponyájával. Baka István új kötetéről *Dm* 1992. 06. 12.
 Könyvajánló. Baka István: Farkasok órája *Napi Gazdaság* 1992. 06. 29.
 Szepesi Attila: Yorick monológja. Baka István: Farkasok órája *PH* 1992. 06. 30.
 Hangyál János: Farkas-okkal táncoló: Baka István kötetének margójára *TN* 1992. 07. 18.
 Ordas Iván: Baka István: Farkasok órája *SzV* 1992. 07. 26.
 Árpás Károly: A lírai szerepjáték Baka István Yorick monológjai című versciklusában Ttáj 1992/8.
 Gyarapodik a Juhász Gyula Alapítvány Közönségsiker a gálaesten *Dm* 1992. 09. 09.
 Árpás Károly: Baka István Farkasok órája *F* 1992/10.
 Olasz Sándor: „ez már nem a te világod Yorick” Baka István Farkasok órája *Hi(tel)* 1992/12.
 Podmaniczky Szilárd: XX. századi változat Ünneplő beszélgetés Baka István költővel *DM* 1992. 12. 05.
 S. P. S.: Közönségsiker a Tiszatáj-esten *Dm* 1992. 12. 07.
 Keresztúry Tibor – Mészáros Sándor: Szövegkijáratok Bp., 1992. 84. p.
 Magyar és nemzetközi Ki kicsoda 1992 Bp. é. n. (1992) 43. p.
 Varga Magdolna: Baka István stílussajátosságainak vizsgálata A Háborús téli éjszaka, a Döbling és a Yorick monológjai ciklus alapján (MTA Nyelvtud. Int. pályamű – kézirat) Szeged, 1992.
- 1993: Horpácsi Sándor: Olvasásra ajánljuk Baka István Farkasok órája *Új Néplap* 1993. 01. 23.
 Horpácsi Sándor: Baka István: Farkasok órája *Észak-Magyarország* 1993. 01. 30.
 Bérczes László: Elveszített-elnyert életek. Beszélgetés Baka Istvánnal (Szinlap 1993. 02.)
 Varga Magdolna: Baka István: Farkasok órája (versek) *É* 1993/2.
 Balog József: Baka István: Farkasok órája *É* 1993/2
 Árpás Károly: Baka István Vörösmarty-képe *É* 1993/2.
 [Darvasi László: Bakó Andrást meg akarják ölni *Dm* 1993. 02. 03. /a tárcá(k)ban innen B. A. =B. I. – innen a többi Bakó-tárca egyedi megjelenését nem jelöljük/]
 Sulyok Erzsébet: A titok dramaturgiája *Dm* 1993. 02. 19.
 Márok Tamás: Baka és Rózsa. Ösbemutatók a szegedi színházban *R(eggeli) D(él)v(ilág)* 1993. 02. 19.
 Könczöl Csaba: Baka István Skatulyákon kívül Szegedi beszélgetés költővel *Ng* 1993. 02. 22.

- Márok Tamás: Holdfény és szívzaj RDv 1993. 02. 22.
- S. E. (Sulyok Erzsébet): Fények, árnyak, hangok. Stúdiószínházi ősbemutatók Dm 1993. 02. 23.
- B. J.: A váltás tudathasadásai. Két magyar dráma ősbemutatója Vasárnapi Hírek 1993. 02. 28.
- Gergely Hajdú: Heirs and Heretics [B. I.: Farkasok órája] The Hungarian Quarerly vol. 34/129. 1993. Spring
- Balog József: Baka István: Farkasok órája Kr 1993/3
- Szakolczay Lajos: Farkasok órája Ű(j) M(agyarország) 1993. 03. 09.
- Árpás Károly: A tér szorításában (A korinthuszi menyasszony) Sz(eged) 1993/4.
- Vasy Géza: Versekhez közelítve F 1993/4.
- Árpás Károly: Gondolatok egy verskompozíciós elvről Baka István versei alapján P ELTE BTK Komparasztikai konferencia 1993. 04. 23.
- Árpás Károly: Adalékok a cikluskompozíció kérdéséhez I. (Baka István ciklusai alapján) Dtáj 1993/2-3.
- Árpás Károly: Adalékok a cikluskompozíció kérdéséhez II. (Baka István ciklusai alapján) Dtáj 1993/4.
- Pór Judit: Szárnyaló kétségbeesés. Impressziók Baka István verseskötetéről (B. I.: Farkasok órája) H 1993/5.
- Vörös István: Bováryné keze (B. I.: Farkasok órája) H 1993/5.
- Itthon. Baka István: A korinthuszi menyasszony bemutatójáról ÉS 1993. 05. 14.
- Baka István és Temesi Ferenc beszélgetése Kossuth rádió 1993. 05. 22.
- Darvasi László: Szegedi képeslapok. Kilencszázhatvan forint ÉS 1993. 05. 28.
- Emőkey István: A hagyomány vonzásában MNP 1993. 05. 28.
- N. Horváth Béla: Látkép Helsingörből Baka István: Farkasok órája J 1993/3.
- Pécsi Györgyi: Baka István: Farkasok órája A 1993/7.
- Tóth Ferenc: Farkasok költője. Baka István 45 éves TN 1993. 07. 24.
- Szilágyi Márton: Baka István jelenései (Baka István: Farkasok órája) H 1993/8.
- tf - : A költő, aki egyszerre népi és urbánus TN 1993. 09. 25.
- Baka és Darvasi Déry-díjas Dm 1993. 10. 16.
- Baka és Darvasi Déry-díjas Dm 1993. 10. 19.
- Baka és Darvasi Déry-díjas Dv 1993. 10. 19.
- Görömbei András: Baka István: Farkasok órája Ttáj 1993/10.
- Benkes Zsuzsa – Petőfi S. János: A versek kreatív-produktív megközelítése (Baka István: Ősz van az ūrben) in Petőfi S. János-Bácsi János-Benkes Zsuzsa-Vass László: Szövegtan és verselemzés Bp., 1993. 41-72. pp.
- Benkes Zsuzsa – Petőfi S. János: A versek kreatív-produktív megközelítése (Baka István: Ősz van az ūrben) in Benkes Zsuzsa-Petőfi S. János: A vers és próza kreatív-produktív megközelítéséhez. Alapfeladat-típusok Bp., 1993. 14-42. pp.
- Petőfi S. János – Vass László: A versek analitikus-kreatív megközelítése (Baka István: Ősz van az ūrben) in P. S. J. – B. J. – B. Zs. – V. L.: i. m.; Bp., 1993. 73-117. pp.
- Petőfi S. János: A versekben (feltételezetten) kifejezésre jutó »valóságdarab« (=a *relátum*) átrendezhetőségével kapcsolatos gyakorlatok (Baka István: Ősz van az ūrben) in P. S. J. – B. J. – B. Zs. – V. L.: i. m.; Bp., 1993. 203-217. pp.
- Lator László: Szigetenger: kötők, versek, barátaim Bp., 1993. [Baka István égtájai 299-309. p.]
- Füzi László: Az irodalom helyzettudata Pécs, 1993. 262-267. p.
- Varga Magdolna – Árpás Károly: Baka István (Adatok és tények egy költői életműhöz) Szeged, 1993. (A szegedi Somogyi Könyvtárnak benyújtott kézirat, bibliográfia)
- 1994: Széles Klára: Kortárs magyar irodalom I. Lára A Tiszatáj diák-melléklete Ttáj 1994/1.
- Baka István: Szytyepan Pehotnij testamentuma ÚK 1994/8.
- Valami más: Barátság Pompeji-est a JATE klubban Dm 1994. 02. 10.
- „Nyelv által a világ” Baka Istvánnal beszélget Balog József MNp 1994. 03. 18.
- Bombitz Attila: A lírikus prózája (Baka István narratív világáról) Ttáj 1994/4.
- Farkas László: Halálfélelem, életszeret Baka István: Farkasok órája Ktárs 1994/5.

- Panek Sándor: Kicsoda Szytepan Pehotnij? Baka István költővel beszélget Dm 1994. 05. 14.
- Bodor Béla: Könyvhét: Baka István: Szytepan Pehotnij testamentuma ÉS 1994. 06. 03.
- Nagy Gábor: Vers és végrendelet Baka István új verseskönyve Heti Nemzeti Újság 1994. 06. 17.
- Szív Ernő: Ötvenhárom ceruzarajz Baka István ÉS 1994. 07. 08.
- Fried István: Van Gogh szalmaszéke (Baka István új verseskötete) Ttáj 1994/8.
- Bombitz Attila: Rejtőzködések (Baka István lírájáról új kötete kapcsán) Ttáj 1994/8.
- Szekér Endre: „Csukd be a század ablakát” Baka István: Szytepan Pehotnij testamentuma F 1994/8.
- Osztoivits Ágnes: „Baltaként rándul a szív” Baka István versei MN 1994. 07. 06
- Könczöl Csaba: Maskarás meztelenség Baka István maga szeretné kötetbe tenni Szytepan Pehotnij testamentumát Ng 1994. 08. 06.
- Bazsályi Sándor: A költő démonai A 1994/8.
- szá – : Pro urbe Szekszárd TN 1994. 08. 30.
- Kántor Lajos: Levél – kritika helyett (Baka István: Szytepan Pehotnij testamentuma) H 1994/9.
- Kun Árpád: Egy példázat (Baka István: „Egy csepp méz” a Szytepan Pehotnij testamentuma című kötetből) H 1994/9.
- Határ Győző: Vészkijárat: Baka Istvánnak Szegedre ÉS 1994. 09. 09.
- szá – : Pro urbe Szekszárd A város kitüntette hírnevének öregbítőit TN 1994. 09. 10.
- Dicső Zsolt: Lelki környezetünk alakítói 7. Baka Istvánköltő TN 1994. 09. 22.
- Fabulya Andrea: A szigetekre szánon (Baka István: Szytepan Pehotnij testamentuma) Ttáj 1994/10.
- Szitányi György: Gyaloghagyaték ÉS 1994. 11. 25.
- Varga Magdolna: Szytepan Pehotnij testamentuma [B. I. verseskötete] É 1994/12.
- Gróh Gáspár: Baka István: Szytepan Pehotnij testamentuma Hi 1994/12.
- Szív Ernő: Interjú Bakó Andrással *Be*(szélő) 1994. 12. 15.
- Kálmán C. György: Áthelyezések (Baka István: Szytepan Pehotnij testamentuma) *Be* 1994. 12. 15.
- Kiosztották az Év könyve díjakat. Baka István: Szytepan Pehotnij testamentuma c. kötete az Év könyve MH 1994. 12. 17.
- Baka István kötete: az Év könyve TN 1994. 12. 17.
- Bordal-pályázat ÉS 1994. 12. 23.
- Szív Ernő: Költőszobor a Tisza-parton, háttal a víznek Interjú Bakó Andrással Dm 1994. 12. 24.
- Vörös László: Baka István in Új Magyar Irodalmi Lexikon I. Bp., 1994. 89. p.
- Magyar és nemzetközi Ki kicsoda 1994 Bp. é. n. (1994) 44. p.
- Magyar Nagylexikon 3. k. Bp., 1994. 32. p.
- Görömbei András: Kérdések és válaszok Lakitelek, 1994. 123-129. p.
- Varga Lajos Márton: Kritika két hangra Bp., é. n. (1994) 101-107. p.
- Nagy László: Krónika-töredék Nagy László naplója Sajtó alá rend.: Görömbei András Bp., 1994. 158., 330. p.
- Szív Ernő [Darvasi László]: A vonal alatt Szeged, 1994. (Bakó András is: 22-27., 53-59., 95-110., 183-186.)
- Banner Géza: Az Isten-kép és létélmény – Baka István Döbling c. kötetének elemzése [JGYTF Szakdolgozat, kézirat – Szeged, 1994.]
- Bodvos Laura: Ady-hatások a XX. századi magyar költészetben (Ady öröksége Baka István költészetében) [Országos Középiskolai Ady-pályázaton II. díjas értekezés – kézirat, Szeged, 1994.]
- 1995: Az Év könyve 1994 díjazottjai Baka István: Szytepan Pehotnij testamentuma K 1995/1.
- Schein Gábor: Az individualitás viszonyai a kortárs magyar költészet néhány alkotójánál J 1995/1.
- Az Év könyve jutalmak 1994 J 1995/1.

- Az 1994. év legjobb irodalmi alkotásai *I*(rodalmi) *Sz*(emle) 1995/1.
 Árpás Károly: Baka István testamentuma *Dtáj* 1995/1.
 Az „Év könyve” jutalmazottak. Vers kategóriában Baka István: Szytepan Pehotnij testamentuma *ÉS* 1995. 01. 06.
 Díjak – Szegedért munkálkodóknak *Dm* 1995. 02. 16.
 Fried István: Líra, irodalomértelmezés, vers(kötet) (Magyar költők, magyar költészet az 1990-es évtizedben) *F* 1995/3.
 Rigó Béla: Testamentum. A Művészeti Kuratórium díjazottja: Baka István költő *Sz* 1995/3.
 Budai Katalin: „E vers megírja azt aki e verset írja” Baka István: Szytepan Pehotnij testamentuma *J* 1995/3.
 A Szegedért Alapítvány idei díjazottjai A Művészeti Kuratórium díjazottja: Baka István költő *Dm* 1995. 03. 11.
 Márok Tamás: Költészet mint szerepjáték *RDv* 1995. 03. 11.
 Miről ír a Szeged *Dm* 1995. 03. 13.
 Díjátadó gála a színházban *Dm* 1995. 03. 13.
 Szinnyei Júlia-díj Baka István: „Ha minden széthull” és „Csak a szavak” c. verséért *ÉS* 1995. 03. 31.
 Szinnyei-díj Baka Istvánnak *Ú(j) D*(unántúli) *N*(apló) 1995. 04. 01.
 A Szegedért Emlékérem kitüntetettjei *Sz* 1995/5.
 „7x1x7:7-en 1 könyvről 7 mondatban” Baka István Szytepan Pehotnij Testamentuma [Balassa Péter, Csiki László, Csuhai István, Fáy Miklós, Füzi László, Orsós László Jakab, Parti Nagy Lajos] *ISz* 1995/5.
 Lator László: Első személyben (Baka István: Farkasok órája) [verselemzés] *MV* 1995/5.
 Baka István: November angyalához *ÚK* 1995/11.
 Osztovits Ágnes: Tiszatáj – folyóiratszemle (Baka István, Vasy Géza, Péter László) *MN* 1995. 05. 08.
 Cseri László: Az ünnepi könyvhét és a Jelenkor Kiadó. Mészöly Miklós: Hamisregény, Baka István: November angyalához, Parti Nagy Lajos: Esti kréta c. könyvek *ÚDN* 1995. 05. 13.
 Szegedért Emlékérem kitüntetettjei *Sz*(egedi) *N*(a)p(ló) 1995. 05. 20.
 – Jó : „... hát beszakad az asztal” (Baka István: November angyalához) *Be* 1995. 05. 25.
 Panek József: Könyvheti ajánlat *Dm* 1995. 05. 31.
 Fried István: Baka István hetvenkedő katonája (A tragikus Hány János) *J* 1995/6.
 Géczy János: Baka István rózsája [a Carmen-versekről] *F* 1995/6.
 Bodor Béla: Könyvheti ex libris Baka István: November angyalához *ÉS* 1995. 06. 02.
 Sz. C. Sz.: Az időjárás közbeszölt Elmaradt az ünnepi könyvhét megnyitója *Dm* 1995. 06. 02.
 Venter Marianna: Premier a könyvtárban Szekszárd, Megyei könyvtár ünnepi könyvhét programja Gacsályi József: Kövek, virágok c. könyve bemutatója, Baka István; November angyalához c. verseskötetének ismertetése (Rigó Béla) *TN* 1995. 06. 03.
 – lívia – : Vége a könyvhétnek Baka, Kundera és Popper volt a sztár *SzNp* 1995. 06. 12.
 S. P. S.: Határ Győző Szegeden *Dm* 1995. 06. 12.
 Kolozsi László: Határ-eset *SzNp* 1995. 06. 12.
 Rigó Béla: November angyalához Baka István könyvheti verseskötete *Dm* 1995. 06. 15.
 Károlyi Csaba: Kin Baka István: November angyalához *Ng* 1995. 06. 15.
 Hét szerző meg egy társaság. Átadák a Literatura-díjakat *MN* 1995. 06. 22.
 Nagy Gábor: A lírai önértelmezés Baka István költészetében *Hi* 1995/7.
 Varga Lajos Márton: „Kis igényű ember vagyok” Baka István költő a megélhetésről *Ng* 1995. 07. 10.
 Wirth Imre: Vadszölő és emlékezet (Baka István: November angyalához) *ÉS* 1995. 07. 28.

- Bogdán László: Tükrök, maszkok és démonok Baka Istvánról, félálomban A Hét 1995. 07. 28.
- A Magyar Televízió Múzsza című műsorának könyves toplistája (... 4. Baka István: November angyalához) ÉS 1995. 08. 04.
- Négy kitüntetés a közgyűlés ülésén TN 1995. 08. 18.
- Sz. L.: Öt kiváló ember. Tolna megye kitüntetettjei SzV 1995. 08. 20.
- Dérczy Péter: „Sírva az egész” Baka István: November angyalához Pannonhalmi Szemle 1995.:III/3. [szept.]
- Darvasi László: Baka Pista Dm. 1995. 09. 21.
- Darvasi László: Bádogot zörget az eső ÚM 1995. 09. 21. (ua. mf.)
- Szalay István: Baka István halálára Dm 1995. 09. 21.
- Kolozsi László: Meghalt Baka István SzNp 1995. 09. 21.
- Kolozsi László: Meghalt Baka István RDv 1995. 09. 21. (ua. mf.)
- Könczöl Csaba: A haladékok vége Meghalt Baka István Ng 1995. 09. 21.
- (o. [sztovcis] á. [gnes]): Meghalt Baka István MN 1995. 09. 21.
- Baka István 1948-1995. T(olna) m(egyei) V(asárnap) 1995. 09. 22.
- NY. A.: Baka István halálára MH 195. 09. 22.
- Decsi Kiss János: Isten fűszálaként Baka István emlékére TN 1995. 09. 23.
- szá – : Oszi pincézés, emlékezéssel TN 1995. 19. 25.
- Elhunyt Baka István költő Na 1995. 09. 26.
- Szeri Árpád: A költő eltávozott közülünk Baka István temetése TN 1995. 09. 27.
- H. D.: Eltemették Baka Istvánt Dm 1995. 09. 27.
- Ilia Mihály: Aki elment... Dm 1995. 09. 27.
- Rigó Béla: Köszönet Dm 1995. 09. 27.
- Belányi György: Az emlékezés története Dm 1995. 09. 27.
- Simai Mihály: Baka Pista vendégei Dm 1995. 09. 27.
- Podmaniczky Szilárd: (.) Dm 1995. 09. 27.
- Vecseryés Imre: A tanár Dm 1995. 19. 27.
- Annus József: Baka Istvánról Dm 1995. 09. 27.
- Vörös László: Első emlékeim Pistáról Dm 1995. 09. 27.
- szá – : A költő eltávozott közülünk TN 1995. 09. 27.
- Szeptember 20. – szerda (Napló szeptember 18-tól szeptember 24-ig) Tallózó 1995. 09. 28.
- Gyász Baka István halála M(agyar) N(aran)cs 1995. 09. 28.
- Darvasi László: Baka István halálára ÉS 1995. 09. 09.
- Bányai János: Yorick, Pehotnij (Baka István, 1948-1995) Magyar Szó (Újvidék) 1995. 09. 30.
- Varga Magdolna: November angyalához (Baka István versei) F 1995/10.
- Baka István 1948-1995 K(in)cs(kereső) 1995. /10.
- Németh Judit: In memoriam Baka István 1948-1995 SzV 1995. 10. 01.
- Banner Géza: „Én hiszek az angyalokban” – in memoriam Baka István – SzE 1995. 10. 03.
- Temesi Ferenc: „Nincsen Bakánk” ÉS 1995. 10. 06.
- Fenyvesi Félix Lajos: Egyre komorabb látomások ÚM 1995. 10. 07.
- Szív Ernő [Darvasi László]: A pankowi körtefa (a berlini feketefűz) ÉS 195. 10. 27.
- H. Nagy Péter: A tradíció szinkronitása Baka István Szytepan Pehotnij testamentuma című verseskötetéről Iskolakultúra 1995/22.
- Keresztúry Tibor: Baka István (1948-1995) A 1995/11.
- Füzi László: Meghalt Baka István F 1995/11.
- Bombitz Attila: Baka István hasonlat-meséi ÚF 1995/9. (nov.)
- Nagy Gábor: Őszi mise (Baka István November angyalához című kötetéről) ÚF 1995/9. (nov.)
- Baka István (1948-1995) J 1995/11.
- Olasz Sándor: November angyalához: Baka István újabb versei Hi 1995/11.
- Olasz Sándor: Baka Pista hazament Ttáj 1995/11.
- Fried István: Baka István „benső világtere” Ttáj 1995/11.

- Árpás Károly: A fohászkiadó (Baka István: November angyalához) Ttáj 1995/11.
 Ekler Andrea: Akkor nyitom, ha becsukom szemem Baka István: November angyalához MNp 1995/11.
 Ilia Mihály: Baka István meghalt H 1995/11.
 Rigó Béla: Baka István: Izolda levele (verselemzés) Kcs 1995/11.
 Székér Endre: Baka István: November angyalához Kr 1995/11.
 Árpás Károly: A Fiú története Baka István hangjátéka a Bartók rádióban Dm 1995. 11. 03.
 Füzi László: A mai magyar költészet és a társadalom Ttáj 1995/12. különösen 57-58. p.
 Füzi László: Szerepversek – sorsversek Baka István: November angyalához J 1995/12.
 Balog József: Költő a rádióban Baka István 1948-1995. Pagoda 1995/6.
 Zoltán Gábor: Rongyszőnyeg Rádió és Televízió Újság 50. sz. 1995. dec. 11-17.)
 Posztumusz díj Baka Istvánnak Dm 1995. 12. 16.
 Darvasi László: Baka István Szeged 1995/7-12.
 Lengyel András: November angyalához (Baka István kötetéről) Szeged 1995/7-12.
 Árpás Károly: Baka István hangjátékai Szeged 1995/7-12.
 Árpás Károly: Gyalogostörténetek Szeged 1995/7-12.
 Lengyel Balázs: Két Róma Esszék Bp., 1995. 82-91. p.
 Szilágyi Márton: Kritikai berek Bp., 1995. [István jelenései] 47-57. p.
 Magyar és nemzetközi Ki Kicsoda 1996 Bp. é. n. (1995) 45. p.
 A magyar irodalom évkönyve 1994 Pb., 1995. 18-19. p.
 Bombitz Attila: A lírikus prózája Baka István kisregényei [JATE BTK Szakdolgozat (kézirat) Szeged, 1995.]
 Géczy János: A helyről ÚF 1996/1.
 Szív Ernő [Darvasi László]: A diszkóhajó (A berlini fekete-füzetből) ÉS 1996. 01. 19.
 1996: Árpás Károly: Adalékok napjaink költői stílusához: A zeneiség vizsgálata Baka István Vörösmarty-törredékek című versében in Árpás Károly: Magyar Nyelvtan V. Tankönyvpótló jegyzet DFG Szeged, 1996.
 Varga Magdolna: Adalékok napjaink költői stílusához: A szóhasználat vizsgálata Baka István három ciklusában (Háborús téli éjszaka, Döbling, Yorick monológjai) in Árpás Károly: Magyar Nyelvtan V. Tankönyvpótló jegyzet DFG Szeged, 1996.
 Varga Magdolna: Adalékok napjaink költői stílusához: A beszédmód/közlésmód vizsgálata Baka István három ciklusában (Háborús téli éjszaka, Döbling, Yorick monológjai) in u. o.
 Varga Magdolna: Adalékok napjaink költői stílusához: A képiség eszközeinek vizsgálata Baka István három ciklusában (Háborús téli éjszaka, Döbling, Yorick monológjai) in u. o.
 Varga Magdolna: Adalékok napjaink költői stílusához: Az alakzatok vizsgálata Baka István három ciklusában (Háborús téli éjszaka, Döbling, Yorick monológjai) in u. o.

A Baka-recepcióba nem vettük be a Baka Istvánnak írt, ajánlott műveket – amelyekben szerepel, azokat csak azért, mert biográfiai jelentőségük lehetnek. A bibliográfia összeállításában nyújtott segítségükért köszönetet mondunk a szekszárdi Tolna megyei Könyvtár, a szegedi Somogyi Könyvtár, a JATE Egyetemi könyvtár dolgozóinak, diákjainknak és a Szegedért valamint a szegedi Deák Alapítványnak.

Baka Istvánra emlékező összeállításunk szerkesztésében közreműködött Ilia Mihály. A szám közreadói köszönetet mondanak Baka Istvánnénak.

Szekér Endre	87	Baka István testamentuma
Határ Győző	91	„Autentikus líra”
Varga Magdolna – Árpás Károly	101	Regestrum (Baka Istvántól és Baka Istvánról – 1970-től 1996 januárjáig)

Dokumentumfotók a 2., 4., 18., 31., 37., 46., 52., 64., 74., 86., 98., 99. és a 100. oldalakon.

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Ryszard Kapuscinski: Lapidárium II.
(Fordította: Szenyán Erzsébet)

*Lázary René Sándor, Szepesi Attila, Utassy József,
Bogdán László versei*

Gáll Ernő, Lengyel András, Balassa Péter tanulmányai
Temesi Ferenc: Pest (regényrészlet)
Várnagy Ildikó grafikái

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT ● Megjelenik havonként ● Főszerkesztő: Füzi László ● Bács-Kiskun Megye Önkormányzata és a Katona József Társaság folyóirata ● Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Forrás Kiadója. Felelős kiadó: Füzi László ● A kiadóhivatal címe: Kecskemét, Deák Ferenc tér 3. Telefonszám: 76/487-002; 76/487-387/106; Fax: (76) 487-002 ● A szedés és a tördelés a Kiadóban készült, tördelő: Szöllösi Béla ● Nyomdai kivitelezés: Péter Nyomda Rt. Kecskemét, Külső-Szegedi út 6. 6000. Felelős vezető: Sebesvári László vezérigazgató.

Forrás

A szerkesztőség tagjai: Buda Ferenc (főmunkatárs), Pintér Lajos. A szerkesztésben közreműködnek: Dobozi Eszter, Goór Imre, Komáromi Attila, Kovács István, Szabó Tamás, Szekér Endre (főszerkesztő-helyettes). ● Szerkesztőségi órák munkanapokon 10–12 óra között. Telefonszám: 76/487-002. Levélcím: Kecskemét, Postafiók 69. 6001. Szerkesztőség: Kecskemét, Deák Ferenc tér 3. ● Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza! ● Folyóiratunk megjelenését a József Attila Alapítvány támogatja ● Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt., a regionális részvénytársaságok és a Magyar Posta Rt. ● Előfizethető a hírlapkézbesítőknél és a Hírlapelőfizetési Irodában (Budapest, XIII. Lehel u. 10/a., levélcím: HELIR, Budapest 1900), ezen kívül Budapesten a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletági Igazgatósága kerületi ügyfélszolgálati irodáin, vidéken a postahivatalokban. Előfizetési díj egy évre 420.–Ft, fél évre 210.–Ft. ● Index 95947 ● HU ISSN 0133-056X

A TARTALOMBÓL

*Nem lettem sírra, / így hát visszajöttem, / Van föld alattam, / ám nincs ég fölöttem, / S volna is, mit kezdenék vele, – / Annak az égnek úgyszincs istene. – **Hát urbánus vagy népi indíttatású vagy?** – Mivelhogy a származásom, mondhatjuk azt, hogy népi, akkor népi lennék. De mégsem vagyok az. Népies meg semmiképpen sem. Urbánus sem vagyok. Nemzeti vagyok. Ez tehát – úgy érzem –, hogy mind a kettőt magába foglalja. **Ahhoz, hogy írni tudjak, szükségem van arra, hogy másokat utánozzak. Meg a beszéd módját magamévá tegyem...** Mindent önmagamból nem szülhetek meg. **Hová tűnt az a negyven év körüli, enyhén pocakosodó, rendetlen szakállú, zilált öltözetű férfi, aki – kezében lyukas reklámszatyorral – kulcsomókat és kiflivégeket potyogtatva, a semmibe meredő tekintettel járja Szeged utcáit, buszok, villamosok elől az utolsó pillanatban félreugorva...** **Nem lettem sírra, / így hát visszajöttem, / Van föld alattam, / ám nincs ég fölöttem, / S volna is, mit kezdenék vele, – / Annak az égnek úgyszincs istene. – **Hát urbánus vagy népi indíttatású vagy?** – Mivelhogy a származásom, mondhatjuk azt, hogy népi, akkor népi lennék. De mégsem vagyok az. Népies meg semmiképpen sem. Urbánus sem vagyok. Nemzeti vagyok. Ez tehát – úgy érzem –, hogy mind a kettőt magába foglalja. **Ahhoz, hogy írni tudjak, szükségem van arra, hogy másokat utánozzak. Meg a*****